

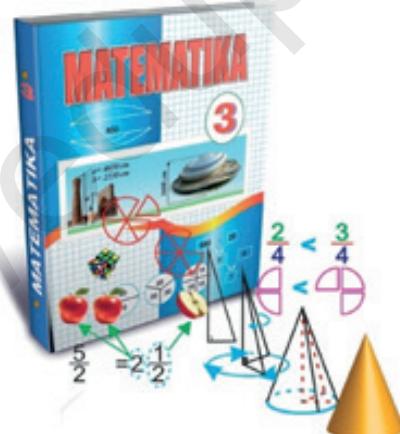
S. BURXANOV, U. XUDAYAROV, Q. NARQULOVA,
N. RUZIKULOVA, L. GOIBOVA

MATEMATIKA

Ulıwma orta bilim beriwshi mekteplerdiń
3-klaşı ushın sabaqlıq

Tórtinshi basılıwi

Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw
ministrliги ulıwma orta bilim beriwshi mekteplerdiń 3-klaşı ushın
sabaqlıq sıpatında usınğan

«SHARQ» BASPA-POLIGRAFIYALÍQ
AKCIONERLIK KOMPANIYASÍ
BAS REDAKCIYASÍ
TASHKENT – 2019

Pikir bildiriwshiler:

Abdullaeva Barno – Nizamiy atındaǵı TMPU prorektori, pedagogika iliminiń doktorı, professor;

Jumanova Zarifa – Respublikalıq bilim orayınıń Baslawish bilim bólimi başlıǵı;

Ganieva Nargiza – Tashkent qalalıq Yashnabad rayonı 244-ulıwma orta bilim beriwsı mekteptiń baslawish klass oqıtılıwshısı

Shártlı belgiler:

- 1, 2, 3... – awızsha orınlaw ushın shınıǵıwlар
1, 2, 3... – jazba orınlaw ushın shınıǵıwlар

– >, <, = belgilerinen saykesin qoyıń;

– esińizde saqlań!

– basqatırmalar, qosımsısha shınıǵıwlар

– úyde orınlayıtuǵın shınıǵıwlар

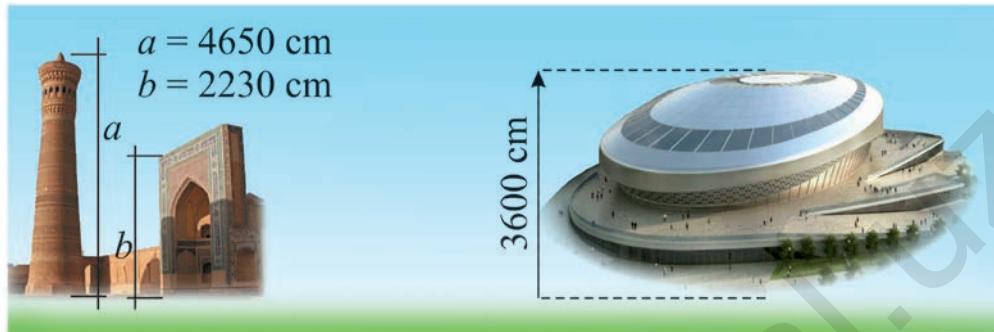

– sabaq tamam boldı

**Respublika maqsetli kitap qorı qarjıları esabınan
ijara ushın basıp shıgarıldı.**

ISBN 978-9943-26-912-5

MÍNLÍQ

2-KLASTA ÓTILGENLERDI TÁKIRARLAW

Eki hám úsh tańbalı sanlardı tańbadan ótip qosıw
hám alıw

1. Kestedegi sanlardı oqıń. Ońnan shepke qarap esap-laǵanda birlikler, onlıqlar hám júzlikler qaysı orıńǵa jazılıdı?

Júzlikler	Onlıqlar	Birlikler
7	5	1
3	0	7

2. Tómendegi quramdaǵı sanlardı jazıń:
9 onlıq 9 birlik; 9 júzlik 9 birlik;
9 onlıq 1 birlik; 9 júzlik 3 onlıq;
9 júzlik 9 onlıq 9 birlik; 9 júzlik 9 onlıq.
Bu sanlardıń hár birinen aldın hám onnan keyin qaysı sanlar aytıladı?
3. Juldızshanıń ornına qanday sanlardı qoyıw mûmkin?
 $2^*6 < 236$ $26^* > 264$ $75^* > 675$
 $49^* > 497$ $*68 < 381$ $*75 < 786$

$$\begin{array}{r} 4. \quad 100 + 60 + 2 \\ 427 - 400 - 20 \end{array} \quad \begin{array}{r} 600 + 30 + 8 \\ 854 - 50 - 4 \end{array} \quad \begin{array}{r} 500 + 70 \\ 903 - 3 \end{array}$$

Úlgi: $100 + 60 + 2 = 162.$

5. Gúl dúkánına 430 roza gúli hám onnan 130 danası az gvozdika alıp kelindi. Dúkánǵa barlıǵı bolıp neshe gúl alıp kelingen?
6. Sheńber formaǵa iye bolǵan predmetlerdi tabıń:

7. Birlikler jiyındısın tabıń:

$$\begin{array}{r} 200 + 80 + 9 \\ 300 + 40 + 1 \end{array} \quad \begin{array}{r} 400 + 40 + 6 \\ 600 + 20 + 5 \end{array} \quad \begin{array}{r} 700 + 50 \\ 800 + 4 \end{array}$$

8. Kitap dúkánında 680 dana ertek kitap bar edi. Birinshi kúni 210 dana, ekinshi kúni birinshi kúndegiden 60 dana kóp kitap satıldı. Kitap dúkánında qansha ertek kitap qaldı?

1. Sheshiliwin túsındırıń:

1-usıl. Bóleklep qosıw:

$$230 + 510 = (200+500) + (30+10) = 740$$

2	3	0
+	5	1
7		
4		
0		

2-usıl. Baǵana túrinde qosıw:

2. $140 + 440$ $260 + 220$ $350 + 620$
 $650 + 310$ $750 + 130$ $760 + 230$
3. Jazǵı dem alısta Xatiysha hám onıń úkesi 270 ertek oqıdı. Olardan 150 ózbek xalıq ertekleri bolıp, qalǵanları dúnya xalıqları ertekleri. Olar qansha dúnya xalıqları erteklerin oqıǵan?

4. **1-usıl.** Bóleklep alıw:

$$460 - 320 = (400 - 300) + (60 - 20) = 140$$

$\begin{array}{r} \swarrow \quad \swarrow \\ 400 \ 60 \quad 300 \ 20 \end{array}$

4	6	0
-	3	2
	1	4
	0	0

- 2-usıl.** Baǵana túrinde alıw:

780 - 650	310 - 200	920 - 410
820 - 310	560 - 430	670 - 550

5. Tuwrı teńlikti tabıń:

465 - 123 = 588	123 + 465 = 598
588 - 365 = 223	534 + 123 = 657

6. Juwabı 111, 222, 555, 777 bolǵan mísallardı dúziń.

7. $710 + 50$ $160 + 330$ $210 + 420 + 60$
 $310 + 80$ $760 - 410$ $870 - 240 - 20$

8. Tashkent – Samarqand jónelisi boyınsha qatnawshı «Afrosiyob» tez júriwshi poezdı bir waqıttıń ózinde 215 jolawshını tasıw múmkinshılıgine iye. Eger poezdǵa 210 jolawshı shıqqan bolsa, jáne neshe bos orın qaldı?

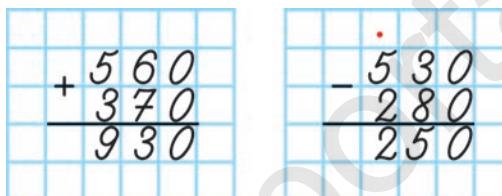
Qawsırmalı ańlatpalar

1. Sheshiliwin túsındırıń:

$$\textcircled{2} \quad \textcircled{1} \quad \textcircled{3}$$
$$670 + (220 - 120) - 140 = 630$$

2. $470 - (210 + 110)$ $780 - (310 + 90) - 110$
 $330 - (220 + 10)$ $590 - (40 + 20) + 120$

3. Baǵana túrinde sheshiliwin túsındırıń:

Handwritten addition and subtraction problems on grid paper:

Addition:
+ 5 6 0
+ 3 7 0

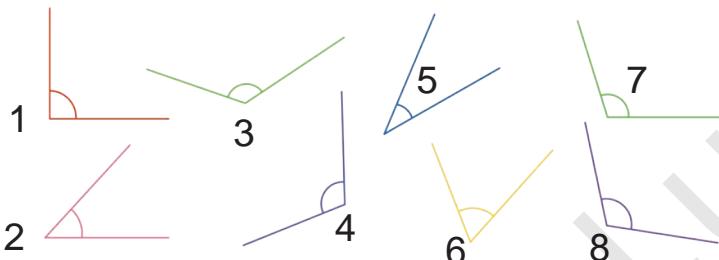
9 3 0

Subtraction:
- 5 3 0
- 2 8 0

2 5 0

4. $240 + 280$ $450 + 180$ $460 + 540$
 $620 - 190$ $450 - 180$ $760 - 470$
5. Zumrad birinshi háptede 220 betli kitaptıń 120 betin, ekinshi háptede bolsa qalǵanın oqıp boldı. Ol birinshi háptede ekinshi háptedegige qaraǵanda neshe bet kóp oqıǵan?
6. Teńlik durıs bolıwı ushın juldızshalardıń ornına sáykes keletuǵıń sanlardı jazıń:
- $1 \text{ m} = 3 \text{ dm } 6 \text{ cm} + * \text{ dm } 4 \text{ cm}$
 $4 \text{ dm } 9 \text{ cm} = * \text{ dm } 5 \text{ cm} + 3 \text{ dm } 4 \text{ cm}$
 $8 \text{ dm } 2 \text{ cm} = 1 \text{ m} - 1 \text{ dm } * \text{ cm}$
 $1 \text{ km} = 350 \text{ m} + * \text{ m}$
7. Tuwrımúyesli úsh mýyesh sızǵısh járdeminde

tuwrı müyeshlerdi, tuwrı müyeshten kishi hám tuwrı müyeshten úlken müyeshlerdi anıqlań:

8.

$$430 - (210 + 40)$$

$$640 - (350 - 110)$$

$$880 - (330 - 80) + 120$$

$$520 + 210 - (320 - 250)$$

9.

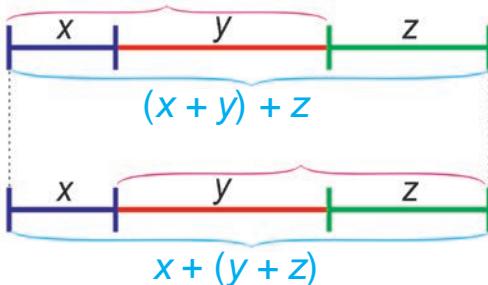
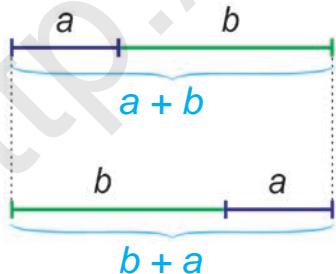
Atızdan jıynalǵan 240 ǵarbızdıń 130 danası biirinshi qariqtan, qalǵanı ekinshi qariqtan terip alındı. Birinshi qariqtan ekinshisine qaraǵanda qansha kóp ǵarbız terip alınǵan?

Máseleni qawsırmalı ańlatpa dúzip sheshiń.

Qosıwdıń toparlaw nızamı

1.

Sızılmadan paydalanyп qosındılder salıstırıń. Ańlat-palar teńligi haqqında juwmaq shıǵarıń.

$$\begin{aligned} a &= 2; \quad b = 6 \\ 2 + 6 &= 6 + 2 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} x &= 2; \quad y = 4; \quad z = 3; \\ (2 + 4) + 3 &= 2 + (4 + 3) \end{aligned}$$

2. Toparlap qosıń:

$$120 + 80 + 20$$

$$220 + 460 + 40$$

$$530 + 120 + 70$$

$$140 + 90 + 60$$

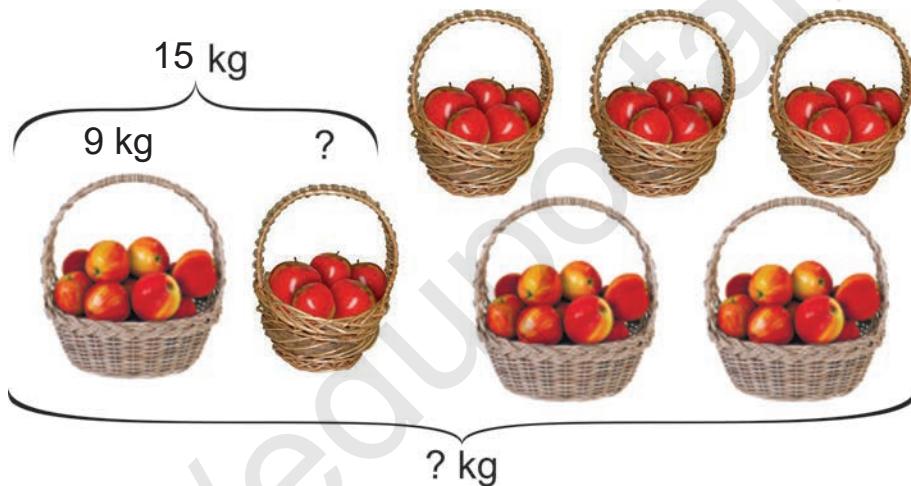
$$350 + 170 + 50$$

$$280 + 320 + 210$$

3. Tuwrı tórtmúyeshliktiń uzınlığı 72 cm, eni uzınlıǵınan 27 cm qısqa. Tórtmúyeshliktiń perimetren tabıń.

4. $7 \cdot x = 63$ $48 : x = 6$ $54 : x = 9$

5. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

6. Qolaylı usılda qosıń:

$$520 + 240 + 180$$

$$260 + 130 + 340$$

$$370 + 270 + 230$$

$$410 + 280 + 190$$

7. Bir jıl aldın mektepte 890 oqıwshı oqıytuǵın edi. Olardan 80 oqıwshı mektepti pitkerdi. Jańa oqıw jılında 1-klasqa 90 oqıwshı qabıllandı. Házır neshe oqıwshı oqıp atır?

Sannan qosındını yamasa ayırmanı alıw

1. Sheshiliwin túśındırıń:

$$380 - (120 + 50) = 380 - 170 = 210$$

$$380 - 120 - 50 = 260 - 50 = 210$$

$$380 - (120 - 50) = 380 - 70 = 310$$

$$380 - 120 + 50 = 260 + 50 = 310$$

2. $540 - (80 - 60)$ $320 - (140 - 90)$

$$540 - 80 + 60 \quad 320 - 140 + 90$$

$$540 - (80 + 60) \quad 320 - (140 + 90)$$

$$540 - 80 - 60 \quad 320 - 140 - 90$$

3. Dúkánda túské shekem 130, tústen keyin 250 muzqaymaq satıldı. Eger azanda dükánǵa 400 muzqaymaq alıp kelingen bolsa, neshe muzqaymaq qalǵan?

4. Baǵana túrinde sheshiliwin túśındırıń:

$$\begin{array}{r} + 345 \\ 234 \\ \hline 579 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 675 \\ 432 \\ \hline 243 \end{array}$$

5. $323 + 571$ $857 + 141$ $766 + 231$
 $879 - 435$ $243 - 122$ $867 - 245$

6. Súwret tiykarında qarap másele dúziń hám sheshiń.

Bar edi – ?

Satıldı 140 kg

Qaldı 370 kg

- 7.** Ağash ustasında 9 aǵash taxtay bar edi. Ol bir neshe taxtayıń hár qaysısın 5 bólekke bólip jarǵiladi. Sonda taxtaylardıń sanı 33 ke jetti. Ağash ustań neshe taxtayıń bóleklerge bólip jarǵıladi?

8. $720 - (370 - 150)$ $940 - (450 - 280)$
 $720 - 370 - 150$ $940 - 450 - 280$

- 9.** Birinshi imarat qurılısı ushın 160 kg, ekinshi imarat qurılısı ushın onnan 40 kg az shege jiberildi. Dáslep qoymada 300 kg shege bolǵan bolsa, qurılısqá jiberilgeninen soń neshe kilogramm shege qaldı?

0 hám 1 sanarınıń qatnasıwında kóbeytiw hám bóliw

- 1.** Sheshiliwin túsindiriń hám sheshiń:

$$\begin{array}{lll} 0 : 55 & 99 \cdot 0 & 0 \cdot 25 \\ 1 \cdot 72 & 84 \cdot 1 & 64 : 1 \\ \end{array} \qquad \qquad \qquad \begin{array}{l} 0 : 89 \\ 78 : 1 \end{array}$$

- 2.** Teńlik tuwrı bolıwı ushın shatı rashqa qanday sanlardı jazıw múmkın? Tórtewden mísal keltiriń.

$$\square \cdot 1 = \square : 1$$

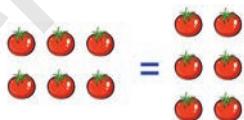
- 3.** Arif aǵanıń padasında 410 qoy hám eshkileri bar. Olardan 380 bas qoy, al qalǵanı eshkiler. Shakir aǵanıń padasında 20 eshki, 420 qoy bar.

- 1) Shakir aǵanıń padasındaǵı barlıq sharwa sanı neshe?
- 2) Arif aǵanıń eshkisi neshew?
- 3) Eki padadaǵı barlıq sharwalar sanın tabıń.
- 4) Eki padadaǵı qoylar neshew?
- 5) Eki padadaǵı eshkilerdiń sanın tabıń.

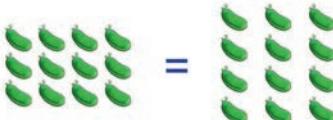
- 4.** $0 : 4 + (72 + 35) = 107$ $(740 - 420) : 1 + 24 = 56$
 $(98 - 45) \cdot 0 + 450 = 450$ $0 \cdot (620 - 260) + 500 = 500$
- 5.** Tárepiniń uzınlığı 1 cm bolǵan kvadratlardan uzınına 1 cm, enine 12 cm bolǵan lenta payda etildi. Eki shetindegi kvadratlardıń orayları tuwrı sızıp kesindisi menen birlestirildi. Sızılma sızıp, bul kesindiniń uzınlığın tabıń.
- 6.** Qosındısı da kóbeymesi de bir-birine teń bolatuǵın úsh sandı tabıń. Bul qanday san?
- 7.** $53 : (37 + 16) : 1 = 1$ $42 : 6 + 0 : 3 + 58 = 60$
 $(63 : 7 + 8 \cdot 6) : 57 = 1$ $9 \cdot 5 + 9 : (67 - 58) = 45$
 $(560 - 480) \cdot 0 + 74 = 74$ $1 \cdot (830 - 830) + 86 = 86$
- 8.** «Juldızsha» kórik-tańlawında 340 qatnasiwshi qatnasti. Eger hár bir qatnasiwshi birewden saxna kórinisin kórsetken bolsa, tańlawda neshe saxna kórinisi qoyılǵan?
-

Kóbeytiwshilerdiń orın almastırıw nızamı

- 1.** Ne ushın teńlik durıs ekenligin túsındırıń:

$$3 \cdot 2 = 2 \cdot 3 = 6$$

$$3 \cdot 4 = 4 \cdot 3 = 12$$

Kóbeymeler teńligi tiykarında juwmaq shıǵarıń:
Kóbeytiwshilerdiń orı almastırılsa

2. Qolaylı usılda kóbeytiń:

$$2 \cdot 7 \cdot 5$$

$$2 \cdot 8 \cdot 5$$

$$5 \cdot 3 \cdot 3$$

$$2 \cdot 9 \cdot 3$$

$$2 \cdot 6 \cdot 4$$

$$4 \cdot 7 \cdot 2$$

3. Júzim egiletuǵın atızdan 9 sebetke xusayni hám jáne 8 sebetke toifi sortınan júzim salındı. Xusayni 8 kg nan, toifi bolsa 9 kg nan bólistirıldı. Barlıǵı bolıp neshe kilogramm júzim terip alıńganın tabıń. Qaysı sortınan kóbirek terip alıńgan?

4. Baǵana túrinde sheshiń hám sheshiliwin túsındırıń:

$\begin{array}{r} 452 \\ + 329 \\ \hline 781 \end{array}$	$\begin{array}{r} 539 \\ + 385 \\ \hline 924 \end{array}$	$\begin{array}{r} 635 \\ - 419 \\ \hline 216 \end{array}$	$\begin{array}{r} 657 \\ - 379 \\ \hline 278 \end{array}$
---	---	---	---

5. $436 + 345$

$347 - 128$

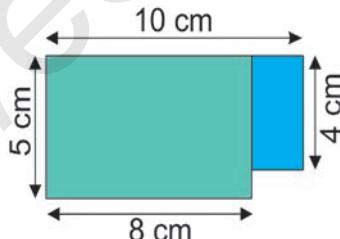
$569 + 324$

$643 - 227$

$729 + 163$

$582 - 439$

6. Berilgen formanıń betin esaplań:

7. Kóbeytiwdiń qolaylı usıllarınan paydalanıp kóbeymeni tabıń:

$$2 \cdot 3 \cdot 3 \cdot 4$$

$$2 \cdot 4 \cdot 2 \cdot 5$$

$$3 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 4$$

$$3 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 5$$

$$6 \cdot 2 \cdot 4$$

$$2 \cdot 6 \cdot 5$$

8. Ónermentshilik buyımları kórgizbesin kóriwge úsh kunde 420 adam keldi. Birinshi kúni 90, ekinshi kúni

onnan 40 qa kóp adam keldi. Úshinshi kúni neshe adam kelgen?

Sannıń bir neshe úlesin hám úlesi boyınsha sannıń ózin tabıw

1. a) 12 gózanı eki dos teń bólip aldı. Olardıń hár birine neshewden góza tiyisti?

$$\frac{12 \text{ góza}}{2 \text{ ge bölindi}} = 6 \text{ góza.}$$

- б) 12 gózanı úsh dos teń bólip aldı. Olardıń hár birine neshewden góza tiyisti?

$$\frac{12 \text{ góza}}{3 \text{ ge bölindi}} = 4 \text{ góza.}$$

- д) 12 gózanı tórt dos teń bólip aldı. Olardıń hár birine neshewden góza tiyisti?

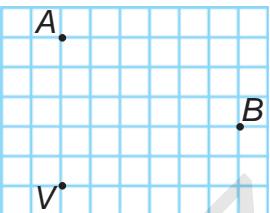
$$\frac{12 \text{ góza}}{4 \text{ ge bölindi}} = 3 \text{ góza.}$$

2. Súwret tiykarında másele dúziń hám onı sheshiń:

Bar edi	Satıldı	Qaldı
 36 kg kartoshka		 ? kg

3. $16 : 4 \cdot 5$ $36 : 6 \cdot 4$ $24 : 4 \cdot 8$
 $32 : 8 \cdot 9$ $56 : 7 \cdot 6$ $54 : 6 \cdot 3$

- 4.** Sızılmadaǵı sıyaqlı A , B , D noqatlarının dápterińizge belgileń. Bul noqatlardı birlestirip, ABD úshmúyeshlik payda etiń. Payda bolǵan úshmúyeshlik perimetrin tabiń.

- 5.** Baǵana túrinde sheshiń:

$$476 + 378$$

$$857 - 379$$

$$295 + 596$$

$$727 - 239$$

$$637 + 285$$

$$559 - 389$$

- 6.** Erinshek bala bir sutkanıń yarımin uyıqlaw hám awqatlanıw, yarımin, mektepte bolıwǵa, jáne bir yarımin oyın hám televizor kóriwge jumsadı. Sutkanıń qalǵan waqtında sabaq tayarladı. Ol neshe saat sabaq tayaraǵan?

7.

$$32 : 4 \cdot 3$$

$$27 : 3 \cdot 4$$

$$50 : 5 \cdot 4$$

$$72 : 9 \cdot 7$$

$$48 : 6 \cdot 3$$

$$64 : 8 \cdot 6$$

8.

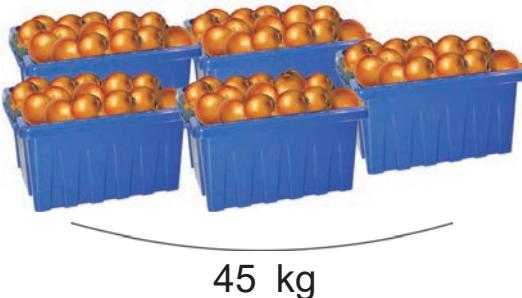

- Mektep baǵında 38 roza gúli hám 160 lala gúli otırǵızıldı. Sońınan roza gúli hám lala gúliniń sanı qansha bolsa sonsha gvozdika egildi. Barlıǵı bolıp qansha gúl nálleri egilgen?

Kóbeytiw hám bóliw

- 1.** $48 + 8 \cdot 5$ $7 \cdot 8 - 38$ $63 : 7 + 8 \cdot 9$
 $54 - 18 : 2$ $27 : 3 + 74$ $6 \cdot 8 - 72 : 8$
- 2.** $x \cdot 9 = 54$ $56 : x = 7$ $470 + x = 930$
- 3.** Tuwrı tórtmúyeshliktiń uzınlığı 7 cm, eni 4 cm. Tuwrı tórtmúyeshliktiń tárepleri 8 cm ge úlkeytitirilse onıń perimetri qansha boladı?

4. Súwret tiykarında másele dúziń:

5. Shaqmaqtaǵı sanlardıń qosındısın tabıwdıń ańsat usılların tabıń.

6	3	6	3
9	9	6	
3	3	6	3
6	3	9	

6. Keste boyınsha mísallar dúziń hám sheshiń:

1-qosılıwshı	67	48	$7 \cdot 8$	$6 \cdot 9$
2-qosılıwshı	$6 \cdot 8$	$6 \cdot 7$	78	79

Úlgi: $67 + 6 \cdot 8 = 67 + 48 = 115$.

7. 32 alma hám 28 almurt 4 vazaǵa birdey etip bólístirilip, dasturxanǵa tartıldı. Hár bir vazaǵa neshewden alma hám neshewden almurt qoyılǵan? Hár bir vazada neshewden miywe bar?

Kombinatorlıq hám logikalıq máseleler

1. Kombinatorlıq máselelerde berilgen tapsırmanı neshe usılda orınlaw múmkın ekenligi aniqlanadı.

Mısalı: 9, 0, 4 sanları berilgen. Bul sanlardan payda-lanıp neshe úsh tańbalı san payda etiw múmkin?

Úlgi: 409; 490; ...

2. Klasta tort oqıwshı bir-bir menen qol berip kórispekte. Kórisiwler sanı neshe boladı? Juwabıńızdı tájiriybede tekserip kóriń.

3. $856 - 477$ $483 - 195$

 $679 + 293$ $565 + 387$

4. Qasqırdıń ininen túlkiniń inine 3, túlkiniń ininen ayıwdıń inine 2 jol bar. Qasqır qonaqqa barıw ushın túlkiniń ininen ótip, ayıwdikine neshe jol arqalı bara aladı? Sızılma sizip kórsetiń.

5. $x + 9 = 88 - 41$ $523 - x = 316 - 62$

6. Qızıl, sarı hám aq gúller qatara ashılıp turıptı. Pal hárresi hár bir gúlge tek bir márte qoniwi mûmkin. Ol barlıq gúllerdi neshe usılda aylanıp shıǵa aladı?

7. Shaqmaq ornına qaysı sandı qoyıw mûmkin? Juwap variantları neshew?

$2 \cdot \square = 1 \square$

$4 \cdot \square = 3 \square$

$6 \cdot \square = 4 \square$

$7 \cdot \square = 4 \square$

8. Tórtmúyeshlik sizиń. Onıń mûyeshlerin *A*, *B*, *D*, *E* háripleri járdeminde belgileń. Tórtmúyeshliktegi háriplerdi usınday izbe-izlikte jáne neshe usılda belgilew mûmkin? Hár bir usıldı sizılmada kórsetiń.

9. Shaqmaqtıń ornına qaysı sandı qoyıw mûmkin? Juwap variantları neshew?

$3 \cdot \square = 2 \square$

$8 \cdot \square = 4 \square$

$3 \cdot \square = 1 \square$

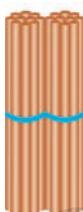
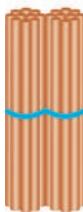
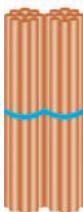
$5 \cdot \square = 3 \square$

KESTEDEN TÍSQARÍ KÓBEYTIW HÁM BÓLIW. GEOMETRIYALÍQ FIGURALAR

20 · 3, 30 · 4 kórinisindegi aňlatpalar

1. Sheshiliwin túsindiriń:

1) $20 \cdot 3 = \square$

$$2 \text{ onlıq} + 2 \text{ onlıq} + 2 \text{ onlıq} = 6 \text{ onlıq}$$

$$2 \text{ onlıq} \cdot 3 \text{ onlıq} = 6 \text{ onlıq. Demek: } 20 \cdot 3 = 60.$$

Kóbeytiwshilerdiń ornı almasqanı menen kobeyme ózgermeydi.

$$20 \cdot 3 = 60. \quad \text{Demek: } 3 \cdot 20 = 60.$$

2) $30 \cdot 4 = \square$

$$30 \cdot 4 = 3 \cdot 10 \cdot 4 = 3 \cdot 4 \cdot 10 = 12 \cdot 10 = 120$$

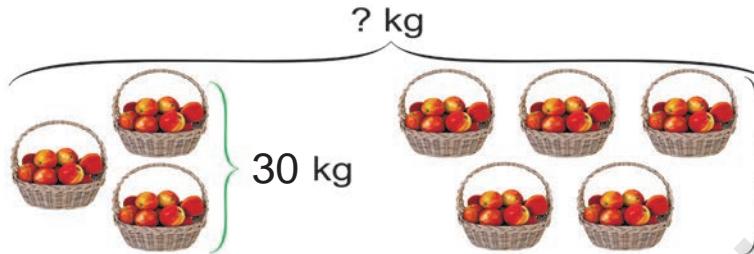
Kóbeytiwshilerdi toparlap kóbeytiw mûmkin.

2. $30 \cdot 2$ $10 \cdot 4 + 240$ $30 \cdot 3 - 4 \cdot 20$
 $5 \cdot 20$ $20 \cdot 2 + 370$ $30 \cdot 2 + 2 \cdot 20$

3. Mektep kitapxanası ushın «Sharq» baspaxanasıńdan 4 baylam, «Oqıtılıwshi» baspaxanasıńdan 5 baylam kitap alıp kelindi. Bir baylamda 20 kitap bolsa, barlıǵı bolıp neshe kitap alıp kelingen? Qaysı baspaxanadan kóbirek kitap alıp kelingen?

4. $20 \cdot x = 80$ $x \cdot 6 = 180$

5. Súwret tiykarında māsele dúziń hám sheshiń:

6. Tórtmúyeshliktiń eki mýyeshi tuwrı bolsa, bul tórtmúyeshlik bárqulla da tuwrı tórtmúyeshlik boladıma? Sızıp kórsetiń.

7. $50 \cdot 4 + 110$ $880 - 30 \cdot 2$ $30 \cdot 4 - 40 \cdot 3$
 $3 \cdot 30 - 37$ $260 + 2 \cdot 30$ $10 \cdot 5 + 2 \cdot 20$

8. Dúkánnan Labar 20, Laziz bolsa onnan 3 ese kóp dápter satıp aldı. Labar hám Laziz barlığı bolıp neshe dápter satıp aldı?

60 : 3, 100 : 2 kórinisindegi ańlatpalar

1. Sheshiliwin túsındırıń:

1) $60:3 = \square$

$6 \text{ onlıq}:3 = 2 \text{ onlıq}$ Demek: $60:3 = 20$.

2) $100:2 = \square$

$10 \text{ onlıq}:2 = 5 \text{ onlıq}$. Demek: $100:2 = 50$.

2. $60:2$ $80:4$ $90:3$ $70:7$ $100:5$

3. Matematika sabaǵınıń bir háptede 5 márte

ótiliwin esapqa alsaq, bul sabaq 70 künde neshe márte boladı?

4. Keste boyınsha mísallar dúziń hám sheshiń:

Azayıwshı	80:4	40 · 2	40 · 3	50 · 2	80:2
Alınıwshı	60:6	90:3	3 · 20	60:2	2 · 20
Ayırma	10				

Úlgi: $80:4 - 60:6 = 20 - 10 = 10.$

5. a) Baǵda gúl 8 m jerge dóńgelek túrinde egilgen. Hár 1 metrde 1 roza gúl náli otırǵızılǵan bolsa, barlıǵı bolıp neshe dana roza gúli egilgen?
 b) Gúl egilgen jer 8 m li kespe túrinde bolıp, onda roza gúliniń náli hár 1 metrge 1 danadan otırǵızılǵan. Barlıǵı bolıp neshe roza gúliniń náli egilgen?

6. Sanlı rebus.

alma – ?

$$\text{lemon} \quad \text{lemon} \quad \text{lemon} = 30$$

limon – ?

$$\text{apple} \quad \text{raspberry} \quad \text{raspberry} = 70$$

qulpinay – ?

$$30 \quad ? \quad ?$$

- 7.

$$80:4 \square 40:2 + 560$$

$$60:2 \square 20 \cdot 3 - 100:2$$

$$60:3 \square 90:3 - 30$$

$$50 \cdot 2 \square 80:4 + 40 \cdot 2$$

$$40:2 \square 60:2 - 20$$

$$100:2 \square 80:2 + 90:3$$

- 8.

Qısqa jazıw boyınsha másele dúziń hám sheshiń:

Bar edi – 80 muzqaymaq.

Túske shekem satıldı – ?, sheregi.

Tústen keyin satıldı – ?, yarımı.

Barlıǵı bolıp satıldı – ? dana.

90 : 30 kórinisindegi ańlatpalar

1. Sheshiliwin túsindiriń:

$$90 : 30 = \square \quad 9 \text{ o'nl.} : 3 \text{ o'nl} = 3 \text{ yoki}$$

$$(9 \cdot 10) : (3 \cdot 10) = (9 : 3) \cdot (10 : 10) = 3.$$

Demek: $90 : 30 = 3$.

2. $40 : 20$ $60 : 30$ $80 : 40$ $50 : 10$
 $30 : 10$ $80 : 20$ $60 : 20$ $50 : 50$

3. Qısqa shárt boyinsha másele dúziń hám sheshiń:

Barlıǵı – 140 m gezleme.

Bir perde ushın – 20 m gezleme.

Tigildi – 3 perde.

Jáne tigiliw kerek – ? perde.

4. $250 + 40 : 20$ $60 \cdot 6 - 90 : 30$
 $440 - 80 : 20$ $80 : 40 + 20 \cdot 4$

5. Mazalı zatlar islep shıǵarıw fabrikasında qutılarǵa konfetler 20 danadan salınbaqta. 100 dana konfet ushın neshe qutı kerek? 80 dana ushın-she?

6. Axmette 8 dana úsh túrli reńdegi qálemler bar. Qızıl qálemlerdiń sanı jasıl qálemlerden 3 ese kóp bolsa, sarı qálemlerdiń sanı qansha?

7.

$$350 - 90 : 30 \quad 40 : 20 + 50 : 10 \quad 80 \cdot 7 - 60 : 3$$
$$590 + 60 : 20 \quad 70 : 10 - 48 : 8 \quad 80 : 20 + 30 \cdot 2$$

8.

Asxanada kúnine 20 kg nan geshir jumsaladı. Eger asxanada 67 kg geshir qalǵan bolsa, 4 kúnge jetiwi ushın jáne qansha geshir satıp alıw kerek?

Qosındını sanǵa, sandı qosındığa kóbeytiw

1. Sheshiliwin túsindiriń:

$$1) (20+30) \cdot 4 = \square \quad 2) 4 \cdot (20+30) = \square$$

1-usıl. 1) $(20+30) \cdot 4 = 50 \cdot 4 = 200$

2) $4 \cdot (20+30) = 4 \cdot 50 = 200$

Qosındını sanǵa kóbeytiw ushın aldın qawsırmانıń ishindegi qosındı esaplanıp, nátiyje sanǵa kóbeytiledi. Bul qaǵıyda sandı qosındığa kóbeytiw ushın da orınlı.

2-usıl.1) $(20+30) \cdot 4 = 20 \cdot 4 + 30 \cdot 4 = 80 + 120 = 200$

2) $4 \cdot (20+30) = 4 \cdot 20 + 4 \cdot 30 = 80 + 120 = 200$

Qosındını sanǵa kóbeytiw ushın qawsırmانıń ishindegi hár bir qosılıwshı sanǵa kóbeytiledi, keyin kóbeytiwshiler qosıladı. Bul qaǵıyda sandı qosındığa kóbeytiw ushında orınlı.

2. Awır atletika boyıńsha jarısta sportshı birinshi urınıwda eki 40 kg lı hám 25 kg lı tastı kóterdi. Sportshı barlıǵı bolıp neshe kg tastı kótergen?

3. $(30 + 40) \cdot 2$ $(70 + 30) \cdot 5$ $(30 + 40) \cdot 7$
 $6 \cdot (50 + 30)$ $6 \cdot (80 + 10)$ $8 \cdot (50 + 30)$

4. Keste tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

Yashiklerdiń massası	Yashikler sanı	Ulıwma massası
Birdey	7	140 kg
	9	? kg

5. $x \cdot 6 = 60$ $x + 9 = 360$ $70 : x = 1$

6. Birinshisi 4 ke bólingende, ekinshisi 4 ke kóbeytilgende, úshinshisine 4 qosılǵanda, tórtinshisinen 4 alıńǵanda juwap 4 bolatuǵın tórt sandı tabıń.

7. $(70+20) \cdot 3$ $(50+20) \cdot 9$ $(20+70) \cdot 6$
 $7 \cdot (60+30)$ $4 \cdot (40+50)$ $9 \cdot (10+70)$

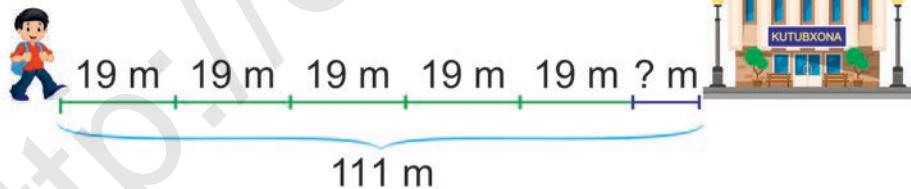
8. Sarvar, Azamat hám Shuxratjanlardıń hár biri 30 danadan tut hám 40 danadan terek nálin ekti. Olar barlıǵı bolıp neshe nál otırǵızǵan? Máseleni eki usılda sheshiń.

23 · 4, 4 · 23 kórinisindegi ańlatpalar

1. Sheshiliwin túsindiriń: $23 \cdot 4 = \square$ $4 \cdot 23 = \square$
 $23 \cdot 4 = (20+3) \cdot 4 = 20 \cdot 4 + 3 \cdot 4 = 80 + 12 = 92$
20 3

2. $14 \cdot 2$ $15 \cdot 4$ $46 \cdot 2$ $16 \cdot 6$
 $3 \cdot 27$ $7 \cdot 12$ $8 \cdot 12$ $2 \cdot 19$
3. Dilbar kúnine 6 betten kitap oqıdı. 14 kún oqıǵanınan keyin kitaptıń 12 beti qaldı. Kitap neshe betten ibarat?
4. Millimetrlerde kórsetiń:
1 cm 4 mm 4 cm 6 mm 7 cm 8 mm
2 cm 8 mm 5 cm 3 mm 8 cm 1 mm
- Úlgi:** $1 \text{ cm } 4 \text{ mm} = 10 \text{ mm} + 4 \text{ mm} = 14 \text{ mm}$.
5. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń.

6. Eki tańbalı sonday san tabıń, onı 7 ge kóbeytip, nátiyjeden 1 alınganda 90 payda bolsın. Bul qanday san?
7. $61 \cdot 3$ $25 \cdot 4$ $45 \cdot 2$ $17 \cdot 4$
 $2 \cdot 33$ $6 \cdot 42$ $9 \cdot 44$ $2 \cdot 29$

- 8. Qoyanlar ushın 5 kg geshir alıp kelindi. 13 qoyannıń hár birine 4 geshirden berildi. Eger hár bir kilogramda 11 geshirden bolsa, neshe dana awısıp qaldı?

Qosındını sanǵa bóliw

1. Sheshiliwin túsındırıń:

$$(90 + 60) : 3 = \square \quad (90 + 60) : 30 = \square$$

1-usıl. $(90 + 60) : 3 = 150 : 3 = 50$

$$(90 + 60) : 30 = 150 : 30 = 5$$

Qosındını sanǵa bóliw ushın aldın qosındı esaplanadı, keyin sanǵa bólinedi.

2-usıl. $(90 + 60) : 3 = 90 : 3 + 60 : 3 = 30 + 20 = 50$
 $(90 + 60) : 30 = 90 : 30 + 60 : 30 = 3 + 2 = 5$

Qosındını sanǵa bóliw ushın aldın qosılıwshılardıń hár biri sanǵa bólinedi, keyin tiyindiler qosıladı.

2. Birinshi topta 30 m, ekinshi topta bolsa 24 m gezleme bar. Eger bir kóylek ushın 3 m gezleme isletilse, eki toptaǵı barlıq gezlemeden neshe kóylek tigiw múmkin??

3. $(80 - 60) : 2 \quad (120 - 90) : 3 \quad (320 - 240) : 80$
 $(100 - 50) : 50 \quad (160 - 80) : 40 \quad (270 - 180) : 9$

4. Sheshiliwin túsındırıń:

$$\begin{array}{llll} 86 : 2 & 84 : 4 & 55 : 5 & 88 : 8 \\ 66 : 6 & 96 : 3 & 63 : 3 & 48 : 2 \end{array}$$

Úlgi: $86 : 2 = (80 + 6) : 2 = 80 : 2 + 6 : 2 = 40 + 3 = 43$

5. 3-«A» klastan 32, 3-«B» klastan 34 oqıwshı 3 avtobusqa teń bólínip teatrǵa bardı. Hár bir avtobusqa neshe oqıwshıdan jaylasqan?

6. Arifmetika ámelleriniń járdeminde tórt 3 cifrınan 30 sanın payda ete alasızba? Altı 3 cifrınan 31 sanın-she?

7. $(120 - 80) : 2$ $(180 - 150) : 3$ $(24 + 30) : 6$
 $(120 - 60) : 3$ $(240 - 160) : 4$ $(350 - 280) : 7$

8. Klasta 17 er bala hám 19 kız bala oqıydi. Partalar 3 qatardan qoyılǵan. Hár bir partalar qatarında neshe oqıwshı otıradı?

42 : 3, 72 : 4 kórinisindegi ańlatpalar

1. Sheshiliwin túsındırıń:

a) $42 : 3 = \square$

$$42 : 3 = (30+12) : 3 = 30 : 3 + 12 : 3 = 10 + 4 = 14$$

b) $72 : 4 = \square$

$$72 : 4 = (40+32) : 4 = 40 : 4 + 32 : 4 = 10 + 8 = 18$$

2. $48 : 3$ $78 : 6$ $84 : 6$ $92 : 4$
 $72 : 3$ $91 : 7$ $75 : 3$ $96 : 8$

3. Tuwrı tórtmúyeshliktiń perimetri 82 cm, uzınlığı 22 cm bolsa, eniniń uzınlığıń tabıń.

4. $51 : 3 + 72$ $64 : 4 + 68$ $96 : 6 - 10$
 $91 : 7 + 11$ $76 : 4 + 35$ $95 : 5 + 45$

5. 91 kitaptan 27 danası oqıwshılarǵa tarqa-tılǵannan keyin 4 baylam kitap qaldı. Hár bir baylamda neshe kitap bar?

6. 3 pıshıq 3 tıshqandı tutıwǵa 3 minut jumsasa, 30 pıshıq 30 tıshqandı tutıw ushın qansha waqıt jumsaydı?

7. $45 : 3$ $84 : 7$ $78 : 3$ $96 : 4$
 $51 : 3$ $48 : 4$ $72 : 4$ $98 : 7$

8. Dúkánǵa 5 oramda 90 m atlas alıp kelindi. Bir kunde 3 oramı satıldı. Neshe metr atlas satılǵan?

Bóliw hám kóbeytiwdi tekseriw

1. Tekseriwdi túśındırıń:

$$48 : 3 = 16 \quad \text{Tekseriw: } 16 \cdot 3 = 48.$$

$$3 \cdot 10 = 30 \quad \text{Tekseriw: } 30 : 3 = 10, \quad 30 : 10 = 3.$$

Bóliwdi tekseriw ushın tiyindi bóliwshige kóbeytiledi.

Kóbeytiwdi tekseriw ushın kóbeyme kóbeytiwshilerdiń birewine bólinedi.

2. Ámellerdi orınlıań hám nátiyjeni tekseriń:

$$\begin{array}{llll} 2 \cdot 14 & 4 \cdot 17 & 6 \cdot 13 & 12 \cdot 8 \\ 52 : 4 & 56 : 8 & 72 : 6 & 75 : 5 \end{array}$$

3. 48 dana pomidor 3 bankaǵa teń bóleklerge bólínip salınadı. Tap sonday jáne 5 bankaǵa duz-law ushın neshe dana pomidor kerek boladı?

4. Keste tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

Kóylek ushın	Kóylekler sanı	Ulıwma jumsalǵan tawar
2 m	? dana	136 m
	? dana	150 m

5. Ámellerdi orınláń hám nátiyjeni tekseriń:

$$2 \cdot 64 - 102 \quad 4 \cdot 87 - 205$$

$$96 : 8 + 240 \quad 72 : 6 + 386$$

6. Gúlalshı 50 minutta 2 badiyaǵa gúldiń súwretin saldı. Ol usınday 7 badiyaǵa gúl soǵıwı ushın neshe minut kerek boladı?

7. Ámellerdi orınláń hám nátiyjeni tekseriń:

$$24 \cdot 2 \quad 67 \cdot 4 \quad 42 \cdot 7 \quad 6 \cdot 15$$

$$78 : 6 \quad 72 : 3 \quad 84 : 7 \quad 96 : 4$$

8. Tuwrı tórtmúyeshliktiń beti 32 cm^2 . Onıń eni 8 cm ge teń bolsa, uzınlıǵıń tabıń. Bul tuwrı tórtmúyeshlikti sızıń.

Eki tańbalı sandı eki tańbalı sanǵa boliw

1. Sheshiliwin túsindiriń: $36 : 12 = \square$

36 nıń ishında neshe 12 bar ekenligin tabamız:

$12 \cdot 2 = 24$. Bul az, 2 tuwrı kelmeydi eken.

$12 \cdot 3 = 36$. Demek: $36 : 12 = 3$.

Eki tańbalı sandı eki tańbalı sanǵa boliwde tiyindini tańlaw usılı járdeminde tabıw mümkin.

- 2.** Tiyindini 2, 3, 4 hám 5 sanlarınıń arasınan tańlap, mísallar sheshiń:

$$24 : 12$$

$$42 : 14$$

$$60 : 15$$

$$63 : 21$$

$$44 : 11$$

$$75 : 15$$

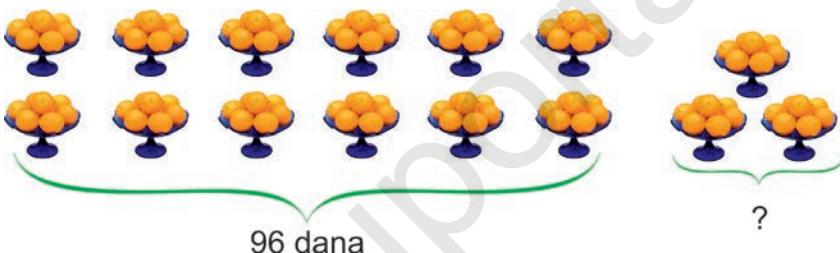
$$56 : 14$$

$$84 : 21$$

- 3.** Kitapxanaǵa 96 kitap alıp kelindi. Hár bir baylamda 16 kitaptan bolsa, neshe baylam kitap alıp kelingen?

4. $x - 60 : 3 = 250$ $20 \cdot x + 45 = 85$

- 5.** Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

- 6.** Feruza texnologiya sabaǵında eni 30 cm, uzınlığı 20 cm bolǵan reńli qaǵazdan eni 15 cm, uzınlığı 10 cm bolǵan tuwrı tórtmúyeshlik qırqıp aldı. Reńli qaǵazdılń qalǵan bóleginiń betin tabıń.

- 7.** Tiyindini 2, 3, 4 hám 5 sanlarınıń arasınan tańlap, mísallar sheshiń:

$$22 : 11$$

$$65 : 13$$

$$60 : 12$$

$$38 : 19$$

$$45 : 15$$

$$88 : 22$$

- 8.** Velosipedshi hár saatta 16 km den júrip, 96 km aralıqtı basıp ótti. Ol neshe saat júrgen?

Úsh hám onnan kóp kóbeytiwshilerdi kóbeytiw

1. Úsh hám onnan kóp kóbeytiwshilerdi bir-birine orın almastırıw qásiyetine qaray hár túrli tár-tipte kóbeytiw múmkin.

 a) $8 \cdot 3 \cdot 5 = 24 \cdot 5 = 120$
 b) $8 \cdot 3 \cdot 5 = 8 \cdot 15 = 120$
 d) $8 \cdot 3 \cdot 5 = 8 \cdot 5 \cdot 3 = 40 \cdot 3 = 120$

- Úsh hám onnan kóp kóbeytiwshilerdi kóbeytiw-de kóbeytiwshiler toparlap alınıwi múmkin.

$$12 \cdot 8 \cdot 5 = 8 \cdot (12 \cdot 5) = 8 \cdot 60 = 480$$

2. Kóbeytiwdiń toparlaw nızamıhan paydalanıp ámellerdi orınláń:

$13 \cdot 4 \cdot 15$	$9 \cdot 4 \cdot 10$	$25 \cdot 4 \cdot 7$
$2 \cdot 8 \cdot 35$	$10 \cdot 5 \cdot 6$	$55 \cdot 3 \cdot 2$

3. Iroda yanvar ayında 217 bet kitaptı oqıdı. Ol hár kúni kitaptıń neshe betin oqıǵan?

4. $y : 5 = 25$ $a + 4 = 640$ $x - 376 = 604$

5. Úshmúyeshliktiń perimetri 26 cm ge teń. Onıń táreplerinen birewiniń uzınlığı 10 cm. Qalǵan eki tárepiniń uzınlığı óz ara teń bolsa, usı táreplerdiń hár biriniń uzınlığın tabıń.

$7 \cdot 40 \cdot 3$	$52 \cdot 3 \cdot 5$	$40 \cdot 3 \cdot 7$
$3 \cdot 2 \cdot 13$	$4 \cdot 8 \cdot 25$	$5 \cdot 37 \cdot 4$

7. Miymanxanada birinshi háptede 82, ekinshisinde onnan 2 ese kóp, úshinshisinde bolsa birinshi hám ekinshi háptede qansha bolsa sonsha

miyman kelgen. Miymanxanaǵa úsh háptede ne-she miyman kelgenligin tabıń.

Qaldıqlı bólıw

Qaldıqlı bólıwde qaldıq san bólıwshiden barqulla kishi bolıwı kerek.

1.

$$11 : 2 = 5 \text{ (1 қал.)}$$

$$11 : 3 = 3 \text{ (2 қал.)}$$

$$11 : 4 = 2 \text{ (3 қал.)}$$

2. Qaldıqlı bólıwlerdi orınlalań:

$$25 : 2$$

$$53 : 4$$

$$64 : 11$$

$$87 : 15$$

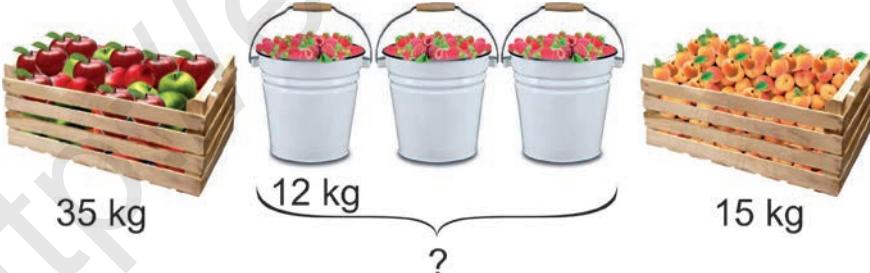
$$38 : 3$$

$$75 : 6$$

$$95 : 12$$

$$98 : 27$$

3. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

4. Kesindilediń uzınlıǵıń ólsheń. AB kesindi uzınlığı CD kesindi uzınlıǵına bólinsel, neshe santimetır uzınlıqtıǵı kesindi qaldıq sıpatında awısıp qaladı? Qaldıq kesindini sızıp kórsetiń.

5. Uzınlığı a cm, eni b cm bolǵan tuwrı tórt-múyeshliktiń beti $S = 36 \text{ cm}^2$. Onıń tárepleriniń uzınlığı neshege teń bolıwı mümkin?

$a \text{ cm}$					
$b \text{ cm}$					
$S \text{ cm}^2$	36	36	36	36	36

6. Qaldıqlı bóniwdi orınlıań hám tekseriń:
$75 : 4$	$82 : 6$	$92 : 13$	$83 : 12$
$55 : 3$	$74 : 6$	$58 : 19$	$50 : 15$

7. Batır 45 kg, Sardar bolsa 54 kg pomidor terip aldı. Pomidorlar 8 kg nan etip yashikke terildi. Neshe kilogramm pomidor awısıp qaldı?

Qaldıqlı bóniwdi tekseriń

1. Tekseriliwin túsındırıń:

$$31 : 7 = 4 \text{ (3 qald.)}$$

Tekseriliwi: $4 \cdot 7 + 3 = 28 + 3 = 31$.

Qaldıqlı bóniwdi tekseriń ushın tiyindi bóniwshige kóbeytilip, qaldıq san qosıladı. Nátıyje bóliniwshige teń shıqsa, qaldıqlı bóniw durıs orınlıań boladı.

2. Qaldıqlı bóniwdi orınlıań hám tekseriń:

$37 : 2$	$38 : 4$	$64 : 13$	$97 : 18$
$55 : 4$	$47 : 5$	$58 : 15$	$95 : 9$

3. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

37 dana

4. Tárepleri 5 cm bolǵan kvadrat formasındaǵı qaǵazdan beti 4 cm^2 qa teń neshe kvadrat qırqıp alıw mümkin?

5. 7 ge qaldıqsız bólinetuǵın sanlardıń ishinen 2 ge bólingende 1 qaldıq, 3 ke bólingende 2 qaldıq, 4 ke bólingende 3 qaldıq qalatuǵın sandı tabıń.

6. Qaldıqlı bóliwdi orınlıań hám tekseriń:

$$35 : 2 \quad 66 : 4 \quad 79 : 6 \quad 88 : 6$$

7. Oqtıwshılar hám tárbiyashılar kúni ushın 78 dana gúl alıp kelindi. Hár bir gúldástede 5 danadan gúl bolsa, neshe gúldáste tayarlanadı hám neshe gúl awısıp qaladı.

Tuwri sızıqtı belgilew

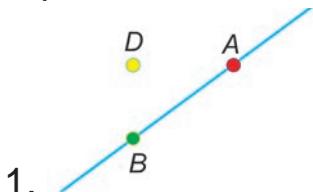
Noqatlardı belgili jónelis boyınsha izbe-iz qoyıp shıǵıwdıń nátiyjesinde tuwri sızıq payda boladı.

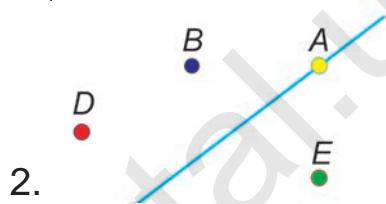
Tuwri sızıq eki tárepten shegaralanbaǵan. Tuwri sızıqlar latın álipbesiniń kishi háripleri a, b, ... menen belgilenedi.

1. 1-sızılmanı talqılań hám dápterińge sıziń. Tuwrı sıziq qaysı noqtalardan ótip atır? Qaysı noqat tuwrı sıziqta jatpaydı?

2-sızılmanı talqılań hám dápterińge sıziń. Tuwrı sıziq qaysı noqattan ótip atır? D hám E noqatları arqalı ótiwshi neshe tuwrı sıziq sıziw mümkin?

1.

2.

 Hár qanday eki noqat arqalı ótiwshi tek bir tuwrı sıziq sıziw mümkin.

2. a) eki A hám B noqatın belgileń. Olar arqalı ótiwshi d tuwrı sıziq sıziń. Eki noqattı birlestiriwshi tek bir tuwrı sıziq ótkiziw mümkin ekenligin túsındırıń.

b) eki V hám G noqatın belgileń. Olar arqalı eki hár túrli iyrek sıziq ótkiziń. Jáne neshe iyrek sıziq ótkiziw mümkin?

3. Qaldıqlı bóliwdi orınlalań hám nátiyjeni tekseriń:

$$31 : 2$$

$$63 : 4$$

$$68 : 16$$

$$81 : 35$$

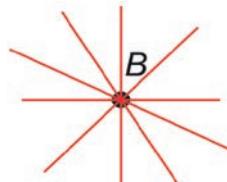
$$37 : 3$$

$$84 : 5$$

$$89 : 17$$

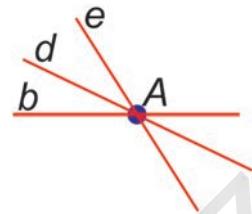
$$95 : 24$$

4. a) Súwretti talqılań. B noqati arqalı neshe tuwrı sıziq ótkizilgen?

 Bir noqattan júdá kóp tuwrı sıziq ótkiziw mümkin.

b) Dápterińizge A noqatın belgileń. Bul noqattan ótiwshı b , d , e tuwrı sıziqlar ótkiziń. Jáne neshe tuwrı sıziq ótkiziw mümkin? Sızılmanı dawam ettiriń.

5. Dápterińizge tuwrı, iyrek hám sınıq sıziqlar sızıń. Olardı háripler menen belgileń.

$$30 \cdot 2$$

$$18 \cdot 2$$

$$40 \cdot 4 + 24$$

$$20 \cdot 5 - 37$$

$$100 \cdot 3 - 40 \cdot 20$$

$$100 \cdot 2 + 20 \cdot 20$$

7. a) Tuwrı sıziq ótkiziń. Usı tuwrı sıziqta jatiwshı qandayda bir A noqattı hám onda jatpaytuǵın B hám K noqatlardı belgileń.
- b) Kesiliwshi a hám b tuwrı sıziqlar ótkiziń. Tuwrı sıziqlardıń kesilisiw noqatın V háribi menen belgileń.

Kesindi, nur

Tuwrı sıziqqa qandayda bir A noqatı qoyılsa, eki nur payda boladı. Nur – bul, tuwrı sıziqtıń belgili bir noqattan baslanıwshı bir bólegi. Nurdıń baslanıw noqatı bar, biraq aqırı joq.

1. Tómendegı formalardan qaysı biri nur? Qaysı biri kesindi? Qaysı biri tuwrı sıziq? Nur tuwrı sıziqqa nesi menen uqsayıdı? Nesi menen pariqlanadı? Olardı sızıń?

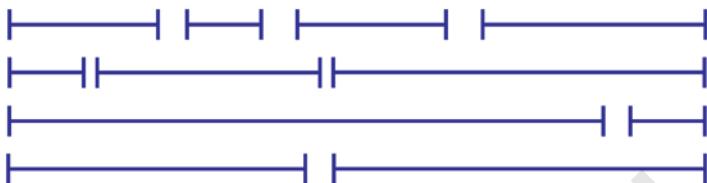
F

N

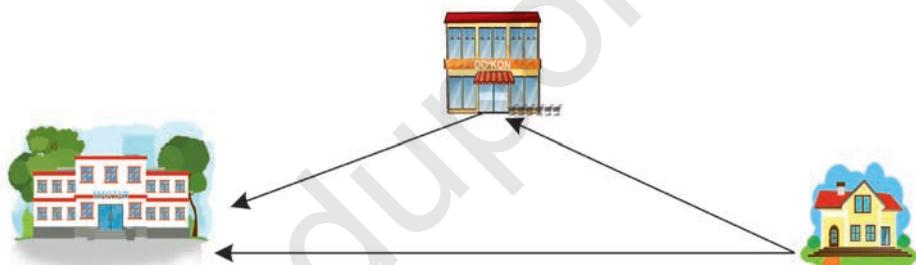
A

k

- 2.** Hár bir kesindi uzınlığınıń neshe santimetrgə teń ekenligin shamalap kóriń. Shamalawıńızdı ólshew nátiyjeleri menen salıstırıúń:

- 3.** $9 \cdot x = 811 - 712$ $x + 6 = 1000 - 914$
- 4.** Úyden mektepke eki jol arqalı barıw mümkin. Qaysı aralıq qısqaraq? Juwmaq shıǵarıń.

- 5.** Tuwrı sıziq sızıp, onda A , B , V , noqatların belgileń. Eger $AV = 10$ cm, $AB = 5$ cm bolsa, BV kesindi neshe santimetr bolıwı mümkin?

- 6.** a) $a = 34, 15, 80$; $b = 56, 45, 19$ bolǵanda a hám b sanlarınıń qosındısın 10 ese kóbeytiń.
b) $a = 65, 74, 48$; $b = 12, 34, 20$ bolǵanda a hám b sanlarınıń ayırmasın 10 ese kóbeytiń.

Úlgi: $(34+56) \cdot 10 = 90 \cdot 10 = 900$

- 7.** Eki kesindi sıziń. Birinshi kesindiniń uzınlığı 86 mm, ekinshisi bolsa birinshisinen 2 ese qısqa bolsın.

100 sanınıń qatnasiwında kóbeytiw hám bóliw

1. Sheshiliwin túsındırıń: $100 \cdot 3 = \square$
1 júzlik 3 ke kóbeytilse, nátiyjede 3 júzlik, yaǵníy 300 payda boladı. Demek: $100 \cdot 3 = 300$. Kóbeytiwshilerdiń ornın almastırıw qásiyetine kóre $3 \cdot 100 = 300$. Bunnan, $300 : 100 = 3$ ekenligi kelip shıǵadı.
2. $100 \cdot 3$ $2 \cdot 100$ $4 \cdot 100$ $100 \cdot 10$
 $100 \cdot 8$ $100 \cdot 6$ $100 \cdot 7$ $10 \cdot 100$
3. Mektep kitapxanasınıń oqıw zalındaǵı 9 shkafta 26 danadan kitap bar edi. «Kitap tarqa-tıw» qayırqomlıq xızmeti menen kitapxanaǵa támiyinlewshiler hám ata-analar tárepinen sawǵa etilgen kitaplar 8 shkafqa 32 danadan jaylastırıldı. Oqıw zalındaǵı kitaplardıń sanı neshege jetti?
4. $400:100$ $200:100$ $300:100$ $1000:10$
 $700:100$ $800:100$ $600:100$ $1000:100$
5. Súwret tiykarında másele dúziń:

6. Eki baǵana arasındaǵı aralıq 100 m bolsa, 1-baǵana menen 11-baǵana arasındaǵı aralıq neshe metr?

7. Kóbeytiwdi orınlıań hám nátiyjeni tekseriń:

$$\begin{array}{l} 3 \cdot 100 \\ 100 \cdot 2 \end{array} \quad \begin{array}{l} 5 \cdot 100 \\ 100 \cdot 4 \end{array} \quad \begin{array}{l} 9 \cdot 100 \\ 100 \cdot 7 \end{array} \quad \begin{array}{l} 100 \cdot 1 \\ 2 \cdot 100 \end{array}$$

8. Tárepi 100 m bolǵan kvadrat túrinde baǵ payda etildi. Onıń átirapın orap alıw ushın neshe metrli diywal kerek boladı?

200 · 3, 800 : 4 kórinisindegi ańlatpalar

1. Sheshiliwin túsındırıń:

a) $200 \cdot 3 = \square$

$$200 \cdot 3 = (2 \cdot 100) \cdot 3 = (2 \cdot 3) \cdot 100 = 6 \cdot 100 = 600$$

b) $800 : 4 = \square$

$$\begin{aligned} 800 : 4 &= (8 \cdot 100) : 4 = (8 : 4) \cdot 100 = 2 \cdot 100 = \\ &= 200 \end{aligned}$$

2. $100 \cdot 8$ $300 \cdot 3$ $2 \cdot 400$ $300 \cdot 2$
 $400 : 2$ $600 : 2$ $800 : 8$ $300 : 3$

3. Dúkánda barlıǵı bolıp 200 sport ásbapları satıldı. Olardan sherek bólegi futbol tobi, yarıımı tennis,

raketkası, qalǵanları shaxmat doskası edi. Hár qaysı sport ásbabı neshewden satılǵan?

4. $x \cdot 6 = 800 - 200$ $900 : y = 180 - 171$
5. a) perimetri 16 cm bolǵan kvadrat, tuwrı tórtmúyeshlik hám tárepleri túrlishe bolǵan tórtmúyeshlik sızıń.
b) hár biriniń perimetri 14 cm bolǵan 2 túrli tuwrı tórtmúyesh sızıń.

6. $200 \cdot 4 - 200$ $2 \cdot 200 - 160$ $2 \cdot 300 + 330$
 $200 : 2 + 370$ $600 : 3 + 490$ $900 : 3 - 250$

7.

Dúkánda 1 qálemniń bahası 300 som, 1 ruchkanıń bahası bolsa 400 som. Labar dúkánnan 2 qálem hám 1 ruchka satıp aldı. Labar barlıǵı bolıp neshe som jumsadı?

320 · 3 kórinisindegi ańlatpalar

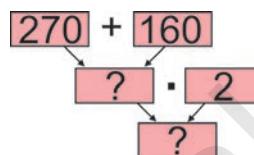
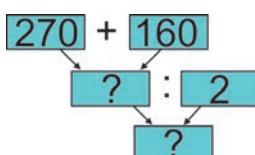
1. Sheshiliwin túsındırıń: $320 \cdot 3 = \square$
1-usıl: $320 \cdot 3 = 32 \cdot 10 \cdot 3 = 32 \cdot 3 \cdot 10 = 96 \cdot 10 = 960$
2-usıl: $320 \cdot 3 = (300 + 20) \cdot 3 = 300 \cdot 3 + 20 \cdot 3 = 900 + 60 = 960$

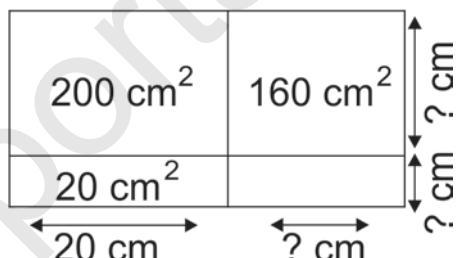
2. $120 \cdot 8$ $240 \cdot 4$ $280 \cdot 3$ $460 \cdot 2$
 $6 \cdot 160$ $5 \cdot 180$ $4 \cdot 150$ $2 \cdot 420$

3. Birinshi mektepke 270 sabaqlıq hám 160 ádebiy

kitap alıp kelindi. Ekinshi mektepke birinshi mektepke salıstırǵanda 2 ese kóp kitap alıp kelindi. Ekinshi mektepke neshe kitap alıp kelindi? Másele sheshimin tabıwǵa tiyisli algoritm tuwrı kórsetilgen sızılmanı tabıń.

4. Usı geometriyalıq figura tärepleriniń uzınlıǵıń tabıń:

5. $240 + y = 720$ $x + 4 = 360$

6. Anvardıń ajaǵası hám sińlisi bar. Úshewiniń jaśın qosıp esaplaǵanda 17 jas. 6 jıldan keyin olardıń jaśın qosqanda qansha boladı?

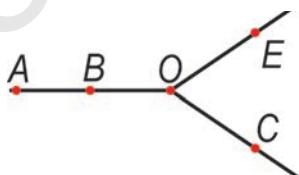
7. $160 \cdot 5$ $250 \cdot 4$ $140 \cdot 7$ $450 \cdot 2$
 $9 \cdot 110$ $6 \cdot 150$ $3 \cdot 310$ $2 \cdot 490$

8. Mashina 1 saatta 80 km jürse, 4 saatta neshe kilometr basıp ótedi?

490 : 7 kórinisindegi ańlatpalar

1. $490 : 7 = (49 \cdot 10) : 7 = (49 : 7) \cdot 10 = 7 \cdot 10 = 70$
 $240 : 4$ $320 : 8$ $480 : 6$ $720 : 9$
2. Kishi nan zavodı bir sutkada 3 smenada isleydi.
Tórt kúnde 360 kg unnan nan jabılıdı. Bir smenada ortasha neshe kilogramm un isletilgen?
3. Mısallardı baǵana túrinde sheshiń:
 $346 + 537$ $349 + 281$ $575 + 279$
 $995 - 163$ $484 - 319$ $357 - 216$
4. Úshmúyeshliktiń perimetri 126 mm, eki tárepiniń uzınlığı 37 mm den bolsa, úshinshi tárepi neshe millimetр?
5. Súwrette neshe kesindi hám neshe mýyesh, baslanǵısh noqatı O bolǵan neshe túri bar?

6. $228 + 200 : x = 230$ $x \cdot 9 = 720 - 90$

7. Pil bir kúnde 240 kg, kiyik bolsa onnan 8 ese az azıqlanadı. Pildiń bir kúnlik azıǵı kiyikiń bir kúnlik azıqlıǵınan neshe kilogramm kóp?

600 : 20, 900 : 300 kórinisindegi ańlatpalar

1. Sheshiliwin túsındırıń:

1) $600 : 20 = \square$

$$600 : 20 = (6 \cdot 100) : (2 \cdot 10) = (6 : 2) \cdot (100 : 10) = \\ = 3 \cdot 10 = 30$$

2) $900 : 300 = \square$

$$900 : 300 = (9 \cdot 100) : (3 \cdot 100) = \\ = (9 : 3) \cdot (100 : 100) = 3 \cdot 1 = 3$$

$400 : 20$

$600 : 30$

$800 : 20$

$400 : 200$

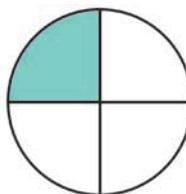
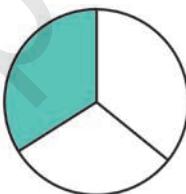
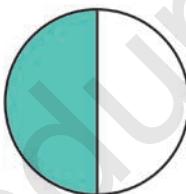
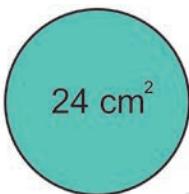
$800 : 40$

$800 : 80$

$900 : 90$

$600 : 300$

2. Pútkil dóńgelektiń beti 24 cm^2 bolǵan dóńgelektiń boyalǵan bóleginiń betlerin tabıń:

3. Supermarketke 20 yashikte 400 «Nestle» suwi alıp kelindi. Hár bir yashikte neshewden «Nestle» suwi bar?

4. $x - 120 = 180 : 2$ $x + 260 = 200 \cdot 2$

5. Súwrette neshe tuwrı tórtmúyeshlik bar ekenligin anıqlań:

6.

$60 : 30$

$400 : 20$

$700 : 70$

$600 : 200$

$80 : 20$

$500 : 50$

$900 : 30$

$800 : 400$

7.

Jas baǵmanlar 120 túp shiye, shiyeden 2 ese kóp shabdal nállerin otırǵızdı. Shiye jáne shabdal nálleri qansha bolsa, sonsha alma náli otırǵızdı. Barlıǵı bolıp qansha nál egilgen?

2240 : 30 kórinisindegi ańlatpalar

1.

Sheshiliwin túsındırıń: $240 : 30 = \square$

$$240 : 30 = (24 \cdot 10) : (3 \cdot 10) = (24 : 3) \cdot (10 : 10) = 8 \cdot 1 = 8$$

2.

$160 : 20$

$350 : 50$

$560 : 80$

$720 : 80$

$210 : 70$

$420 : 60$

$630 : 70$

$810 : 90$

3.

Bir qutıda 10 dana konfet bar. Bir yashikke bolsa 10 dana qutı jaylasqan. Yashiklerdiń sanı 10 bolsa, barlıǵı bolıp neshe konfet bar?

4.

Mısallardı baǵana túrinde sheshiń:

$356 + 468$

$784 - 673$

$793 - 594$

$684 + 176$

$568 - 299$

$337 + 495$

5.

Shańaraqta úsh qız bar – Aygúl, Zeba hám Malika. Aygúl Malikadan úlken emes, Zeba bolsa Aygúlden úlken emes. Shańaraqta kim genje qız?

6. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

50 pal hárresi ininen

500 kg pal alındı

40 pal hárresi ininen

? kg pal alındı

7.

Túsindiriw menen sheshiń:

$$360 : 90$$

$$120 : 30$$

$$560 : 70$$

$$320 : 40$$

$$240 : 60$$

$$490 : 70$$

8.

Eki túp anardan 152 dana anar terip alındı. Birinshi putadan terip alınǵan anarlardıń sanı ekinshisine qaraǵanda 32 ge kóp. Hár bir anar túbinen qansha anar terip alınǵan?

Bekkemlew

1. $350 - 90 : 30$

$100 \cdot 6 + 30$

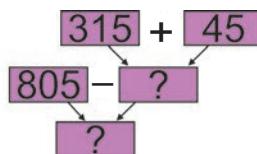
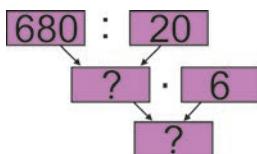
$920 - 50 \cdot 8$

$739 + (180 : 20)$

$805 - (420 : 2)$

$184 + (640 : 80)$

2. Algoritm boyınsha ámellerdi orınlap, nátiyjeni tabıń:

3. $(500 - x) : 4 = 120$ $a : 5 = 15 \cdot 10$
4. Esaplamaстан aytıń. Hár bir tárepi 2 dm 1 cm bolǵan úshmúyeshliktiń perimetri uzınba yamasa tárepleri 1 dm, 2 dm, 10 cm bolǵan úshmúyeshliktiń perimetri uzınba?
5. Teńlikti payda etiw ushın bos shaqmaqlarǵa sáykes sanlardı qoyıń.
- 326 mm = □ cm □ mm
257 cm = □ dm □ cm
170 mm = □ dm □ cm
174 dm = □ m □ dm
573 cm = □ dm □ cm
905 cm = □ m □ cm

6. Tórtmúyeshlik túrindegi jer maydanın oraw ushın eni 1 m den bolǵan 12 tor alıp kelindi. Bul torlardıń járdeminde neshe túrli tuwrı tórtmúyeshlik islew múmkin? Qaysı tórtmúyeshlik maydanınıń beti eń úlken boladı?

7. Mektep kitapxanasındaǵı birinshi shkafta 180, ekinshisinde onnan 76 dana az, úshinshisinde bolsa birinshi hám ekinshi shkafta qansha bolsa, sonsha kitap bar. Úsh shkafta neshe kitap bar?

8. $700 + 800 : 4$ $300 : 3 \cdot 8$
 $360 : 60 + 580$ $500 - 50 : 5$

1000 ishinde jazba kóbeytiw hám bólíw.

Tańbadan ótpeten kóbeytiw

1.

Sheshiliwin túsındiriń: $123 \cdot 3 = \square$

a) Tańbalarǵa ajıratıp kóbeytiw: $123 \cdot 3 =$
 $= (100 + 20 + 3) \cdot 3 = 100 \cdot 3 + 20 \cdot 3 + 3 \cdot 3 =$
 $= 300 + 60 + 9 = 369.$

b) Baǵana túrinde kóbeytiw:

Birinshi kóbeytiwshi 123 tiń birler tańbası astına ekinshi kóbeytiwshi 3 jazıladı. Dáslep birlikler, soń izbe-iz onlıq- lar hám júzlikler kóbeytiledi.

			1	2	3
				3	
					3

Kóbeymeler sáykes túrde birlikler, onlıqlar hám júzlikler astına jazıladı.

2.

$43 \cdot 2$

$32 \cdot 3$

$124 \cdot 2$

$243 \cdot 2$

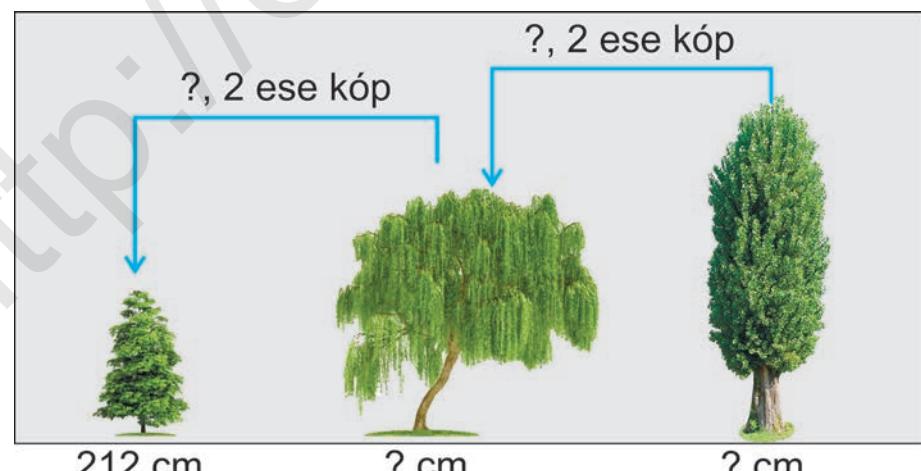
$213 \cdot 3$

$322 \cdot 3$

$122 \cdot 4$

$111 \cdot 8$

3.

4. Dóńgelek túrindegi predmetlerdi tabıń:

5. $42 \cdot 2$ $342 \cdot 2$ $133 \cdot 3$ $221 \cdot 4$
 $33 \cdot 3$ $424 \cdot 2$ $332 \cdot 3$ $111 \cdot 6$
6. Ustaxanada 154 parta hám onnan 2 ese kóp stol soǵıldı. Barlıǵı bolıp neshe parta hám stol soǵılǵan?
7. $(307 - 304) \cdot 123$ $(15 \cdot 8 + 180) : 6 \cdot 9$
 $321 \cdot 2 + 86$ $150 : 15 \cdot 16 - 120 + 16$
8. Nan jabiwshı 1 kúnde 142 nan japtı. Eger ol hár kúni sonday tezlikte islese, 3 kúnde neshe nan jabadı?

1.

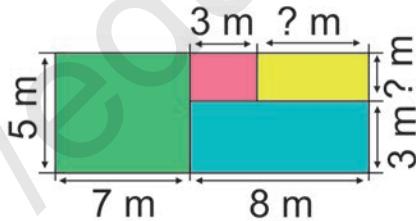
Sheshiliwin túsındırıń: $328 \cdot 3 = \square$

8 birlikti 3 ke kóbeytip, kóbeyme 24 tiń 4 sanı birliklerdiń astına ja-zıladı, 2 onlıq yadqa saqlanadı. 2 onlıqtı 3 ke kóbeytip, kóbeymege yadtaǵı 2 onlıq qosıladı hám 8 onlıq onlıqlardıń astına jazıladı. 3 júzlikti 3 ke kóbeytip, nátiyje 9 júzlik júzliklerdiń astına jazi-ladı.

328	
$\times 3$	
984	

- 2.** $48 \cdot 2$ $146 \cdot 2$ $226 \cdot 3$ $224 \cdot 4$
 $3 \cdot 27$ $2 \cdot 438$ $5 \cdot 119$ $7 \cdot 113$
- 3.** Tez júriwshi poezd 1 saatta 124 km aralıqtı basıp ótti. Poezd usı tezlikte júrse, 4 saattan keyin barlıǵı bolıp qansha aralıqtı basıp ótiwin anıqlań:
- 4.** $39 \cdot 2$ $248 \cdot 2$ $319 \cdot 3$ $224 \cdot 3$
 $3 \cdot 28$ $2 \cdot 345$ $3 \cdot 116$ $8 \cdot 112$
- 5.** Úsh bólimnen ibarat bolǵan $AB=5$ cm, $BE=3$ cm, $EF=6$ cm sıniq sıziqtıń uzınlıǵıń 2 márte kóbeytiń hám millimetrlerde kórsetiń.
- 6.** Súwret tiykarında tuwri tórtmúyeshliktiń perimetrin tabıń:

- 7.** $550 - 330 + 190$ $436 - (197 + 163)$
 $840 - 470 + 260$ $751 - (455 + 77)$
- 8.** Fabrikada 1 kúnde 116 dana balalar kiyimi hám onnan 6 ese kóp úlkenler kiyimi tigildi. Fabrikada 1 kúnde barlıǵı bolıp neshe kiyim tayarlanǵan?
-

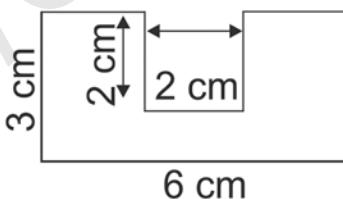
Júzlikten ótip kóbeytiw

Sheshiliwin túsındırıń: $231 \cdot 4 = \square$

 1 birlikti 4 ke kóbeytip, kóbeyme 4 birliklerdiń astına jazıladı. 3 onlıqtı 4 ke kóbeytip, kóbeyme 12 onlıqtıń 2 onlıǵı onlıqlardıń astına jazıladı, 1 júzlik yadqa saqlanadı. 2 júzlik 4 ke kóbeytilip, kóbeyme 8 júzlikke yadtaǵı 1 júzlik qosıladı, nátiyjede 9 júzlik júzliklerdiń astına jazıladı.

$$\begin{array}{r}
 & 2 & 3 & 1 \\
 \times & & & 4 \\
 \hline
 & 9 & 2 & 4
 \end{array}$$

1. $64 \cdot 2$ $174 \cdot 2$ $242 \cdot 3$ $161 \cdot 6$
 $3 \cdot 82$ $2 \cdot 352$ $4 \cdot 152$ $8 \cdot 121$
2. 2 oramdaǵı 242 m sım bar. Sonday 5 oramda qansha sım boladı? 6 oramda-she?
3. $x \cdot 40 = 320$ $640 : y = 80$ $z \cdot 90 = 450$
4. Geometriyalıq figuralardıń betin tabıń:

5. Sheńberge hár biriniń arası 5 mm den etip 8 noqat qoyılǵan bolsa, birinshi hám aqırğı noqat arasındaǵı aralıqtı tabıń.

6. $73 \cdot 2$ $254 \cdot 2$ $293 \cdot 3$ $191 \cdot 5$
 $3 \cdot 93$ $2 \cdot 483$ $4 \cdot 142$ $7 \cdot 141$

7.

Kárxanada 1 kúnde 182 m atlas islep shígarıldı. Eger hár kúni sonshadan atlas islep shígarılsa, 3 kúnde neshe metr atlas islep shígarılıdı? 4 kúndeshe?

Onlıqtan hám júzlikten ótip kóbeytiw

Sheshiliwin túsındırıń: $287 \cdot 3 = \square$

7 birlikti 3 ke kóbeytip, nátiyje 21 birliktiń 1 birligi birliklerdiń astına jazıladı, 20 birlik yaǵníy 2 onlıq yadqa saqlanadı. 8 onlıqtı 3 ke kóbeytip, kóbeyme 24 onlıqqqa yadtaǵı 2 onlıq qosıladı, qosındı 26 onlıqtıń 6 onlıǵı onlıqlardıń astına jazıladı, 20 onlıq, yaǵníy 2 júzlik yadqa saqlanadı. 2 júzlikti 3 ke kóbeytip, kóbeyme 6 júzlikke yadtaǵı 2 júzlik qosıladı, nátiyje 8 júzlik júzliklerdiń astına jazıladı.

$$\begin{array}{r}
 & 2 & 8 & 7 \\
 \times & & & 3 \\
 \hline
 & 8 & 6 & 1
 \end{array}$$

1.	$78 \cdot 2$	$387 \cdot 2$	$258 \cdot 3$	$142 \cdot 7$
	$3 \cdot 56$	$2 \cdot 459$	$5 \cdot 196$	$8 \cdot 123$
2. Asxanada 580 kg kartoshka alıp kelindi. Eger bir kúnde 135 kg nan isletilse, 3 kúnnen keyin neshe kilogramm kartoshka qaladı?
3. $600 + (195 - 25 \cdot 4)$ $80 \cdot 6 - 400 : 8$
 $215 + (86 \cdot 3) - 327$ $560 : 7 + 90 \cdot 8$

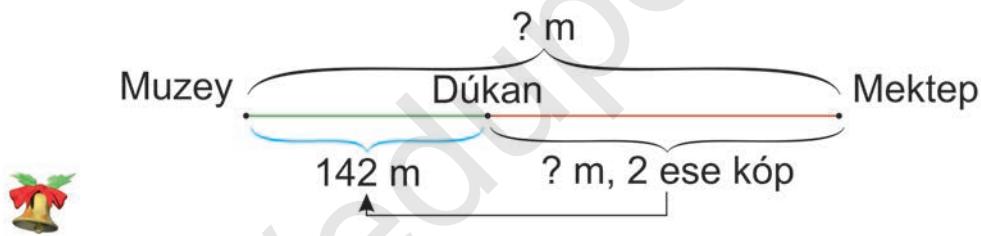
4. Keste tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

Sabaqlıqlar	Betler sanı	Sabaqlıqlar sanı	Ulıwma betler sanı
3 – klass «Matematika»	208 bet	4	? bet
3 – klass «Oqıw kitabı»	216 bet	4	? bet
1 – klass «Ana tili»	152 bet	6	? bet

5. Sanlar kósherinde 246 hám 256 sanları arasındaǵı sanlardı tabıń:

6. $97 \cdot 2$ $376 \cdot 2$ $247 \cdot 3$ $182 \cdot 5$
 $3 \cdot 48$ $2 \cdot 499$ $4 \cdot 238$ $6 \cdot 153$

7. Sızılma tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

396 : 3 kórinisindegi ańlatpalar

1. Sheshiliwin túsındırıń: $396 : 3 = \square$

Júzlikler bóniwshige bóninedi, tiyindi birinshi orıńga jazıladı. Onlıqlar bóniwshige bóninedi, tiyindi ekinshi orıńga jazıladı. Birlikler bóniwshige bóninedi, tiyindi úshinshi orıńga jazıladı.

$$\begin{array}{r}
 & 3 & 9 & 6 & | & 3 \\
 - & 3 & 0 & 9 & & \\
 \hline
 & 9 & 6 & | & 3 \\
 - & 0 & 6 & & \\
 \hline
 & 6 & & & \\
 \end{array}$$

2. $46 : 2$ $248 : 2$ $363 : 3$ $448 : 4$
 $69 : 3$ $426 : 2$ $936 : 3$ $844 : 4$
3. Dúkánǵa 246 kg un alıp kelingen hám paketlerge 2 kg nan salıp shígıldı. Alıp kelingen un neshe paketke salıńǵan?
4. Sanlardıń ornın ózgertirip, tuwrı teńlik payda etiń:
 $67 : 8 = 5$ $69 : 4 = 5$
5. Parallelepiped túrine iye bolǵan predmetlerdi tabıń:

6. $700 - (x + 120) = 400$ $45 : x = (584 - 579)$
7. $62 : 2$ $224 : 2$ $636 : 3$ $488 : 4$
 $84 : 4$ $642 : 2$ $963 : 3$ $884 : 4$
8. Avtomobillerdiń spidometri 540 km di kórsetpekte. 3 saat júrgennen keyin spidometr 750 km di kórsetse, avtomobil 1 saatta neshe km júrgen?

346 : 2 kórinisindegi ańlatpalar

Sheshiliwin túśindiriń: $346 : 2 = \square$

 3 ti 2 ge bólip, tiyindige 1 jazıladı. 1 qaldığınıń qasına 4 túśiriledi. 14 ti 2 ge bólip, nátiyje 7 jazıladı. 6 túśiriledi hám 2 ge bólip, nátiyje 3 jazıladı.

$$\begin{array}{r}
 & 3 & 4 & 6 & 2 \\
 - & 2 & & & \\
 \hline
 & 1 & 4 & & \\
 - & 1 & 4 & & \\
 \hline
 & & 0 & 6 & \\
 - & & 6 & & \\
 \hline
 & & & 0 &
 \end{array}$$

1. $56 : 2$ $328 : 2$ $456 : 3$ $684 : 4$
 $87 : 3$ $742 : 2$ $879 : 3$ $955 : 5$
2. Baǵ payda etiw ushın 976 túp alma náli alıp keldi. Hár bir qatarǵa 8 nálden egildi. Náller neshe qatarǵa egiledi?
3. Salıstırıń:
 $5 \text{ kg} \square 4 \text{ kg}$ $582 \text{ kg} \square 584 \text{ kg}$
 $5 \text{ cm} \square 4 \text{ dm}$ $8 \text{ mm} \square 6 \text{ mm}$
 $8 \text{ mm} \square 7 \text{ dm}$ $234 \text{ mm} \square 263 \text{ mm}$
- 4.

$$\begin{array}{ccc}
 265 & \cdot & 3 \\
 & \downarrow & \downarrow \\
 & \square & \square \\
 & - & \\
 & \square &
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{ccc}
 738 & : & 6 \\
 & \downarrow & \downarrow \\
 & \square & \square \\
 & + & \\
 & \square &
 \end{array}$$

$$\begin{array}{ccc}
 963 & : & 3 \\
 & \downarrow & \downarrow \\
 & \square & \square \\
 & + & \\
 & \square &
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{ccc}
 147 & \cdot & 2 \\
 & \downarrow & \downarrow \\
 & \square & \square \\
 & - & \\
 & \square &
 \end{array}$$

- 5.** Azizjan picanı 10 bólekke bόldi. Keyin 3 bólegin jáne 3 ewden bólekke bόldi. Barlıǵı bolıp pica neshe bólekke bόlindi?

6.

$74 : 2 \quad 364 : 2 \quad 546 : 3 \quad 568 : 4$

7.

Ustaxanada 6 kúnde 72 esik soǵıldı. Hár kúni birdey muǵdarda esik tayaranǵan bolsa, bir kúnde neshewden esik soǵılǵan?

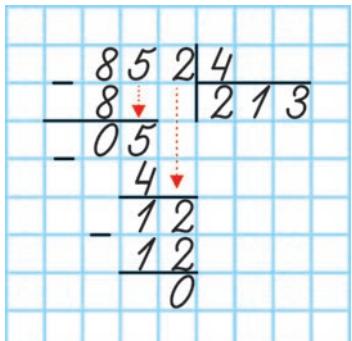

852 : 4 kórinisindegi ańlatpalar

1.

Sheshiliwin túsındırıń: $852 : 4 = \square$

8 júzlikti 4 ke bόlip, nátiyje 2 tiyindige jazıladı. 5 túsiriledi hám 4 ke bόlip, nátiyje 1 jazıladı. Qaldıq 1 onlıqtıń qasına 2 birlik túsiriledi. 12 birlikti 4 ke bόlip, nátiyje 3 tiyindige jazıladı.

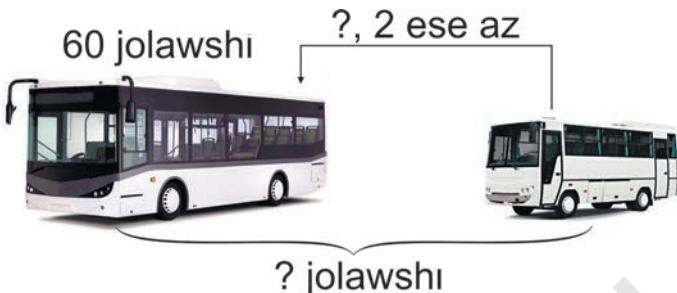

2.

$256 : 2 \quad 378 : 3 \quad 456 : 4$

$585 : 5 \quad 896 : 8$

3. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

4. $320 - x = 200 + 60 \quad x \cdot 5 = 200 - 50$

5. Eki avtomobil eki qaladan bir-birine qaray bir waqıtta jolǵa shıqtı. Olar bir saatta 80 km den jol jüredi. Eger qalalar arasındaǵı aralıq 320 km bolsa, qansha waqıttan keyin avtomobiller bir-biri menen ushırasadı?

6. Shar formasındaǵı predmetti tabıń:

7. $294 : 2 \quad 351 : 3 \quad 472 : 4 \quad 678 : 6$
 $436 : 2 \quad 975 : 3 \quad 856 : 4 \quad 791 : 7$

8. Teplicada jetistirgen 784 kg pomidor hám 672 kg qıyar terip alındı. Pomidor 7 kg nan, qıyar 6 kg nan yashiklerge jaylastırıldı. Pomidor hám qıyar barlıǵı bolıp neshe yashikke jaylastırılǵan?

216 : 3 kórinisindegi ańlatpalar

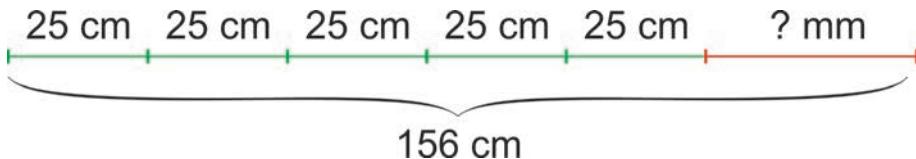
1. Sheshiliwin túsindiriń: $216 : 3 = \square$

2 sanı 3 ten kishi. Sonın' ushın 21 alınadı. Onı 3 ke bólip, nátiyje 7 tiyindige ja-zıladı. 6 túsiriledi hám 3 ke bólip, nátiyje 2 tiyindige ja-zıladı.

$$\begin{array}{r}
 & 2 & 1 & 6 & 3 \\
 - & 2 & 1 & 7 & 2 \\
 \hline
 & 0 & 6 \\
 - & 6 \\
 \hline
 & 0
 \end{array}$$

2. $124 : 2$ $159 : 3$ $248 : 4$
 $205 : 5$ $186 : 2$ $279 : 3$
3. Tashkentten Jizzaxqa shekemgi bolǵan 213 km aralıqtı «Spark» avtomobili 3 saatta basıp ótti. Ol 1 saat ta ortasha neshe kilometr jol júrgen?
4. $182 : 2 \square 324 : 3$ $128 : 2 \square 303 : 3 - 47$
 $324 : 4 \square 405 : 5$ $364 : 4 \square 305 : 5 + 36$
 $543 : 3 \square 637 : 7$ $576 : 6 \square 248 : 2 - 28$
5. Eki tuwrı tórtmúyeshliktiń betleri óz ara teń. Birinshi tórtmúyeshliktiń uzınlığı 16 cm, eni 4 cm. Eger ekinshi tórtmúyeshliktiń eni birinshi tórtmúyeshliktiń eninen 4 cm uzın bolsa, uzınlığın tabıń.
6. Kesindiniń qalǵan bóliminiń uzınlığın tabıń.

7.

$$146 : 2$$

$$164 : 2$$

$$126 : 3$$

$$243 : 3$$

$$168 : 4$$

$$324 : 4$$

$$246 : 6$$

$$497 : 7$$

8.

Júk mashinasına 8 qapshıq kartoshka hám 6 qapshıq geshir artıldı. Mashinadaǵı barlıq kartoshka hám geshir 720 kg dı quraydı. Hár bir qap kartoshka 60 kg nan bolsa, hár bir qapshıq geshir neshe kilogramnan ekenligin tabıń.

276 : 4 kórinisindegi ańlatpalar

Sheshiliwin túsindiriń: $276 : 4 = \square$

 2 sanı 4 ten kishi. 27 sanı 4 ke bólinedi, nátiyje 6 tiyindige jazıladı.

3 qaldığınıń qasına 6 túsiriledi. 36 sanı 4 ke bólinedi, nátiyje 9 tiyindige jazıladı.

-	2	7	6	4
-	2	4		6 9
-		3	6	
-		3	6	
				0

1.

$$136 : 2$$

$$178 : 2$$

$$138 : 3$$

$$294 : 3$$

$$224 : 4$$

$$392 : 4$$

$$385 : 5$$

$$581 : 7$$

2.

3-klass oqıwshıları ushın aldın 172, keyin 143 sabaqlıq alıp kelindi. Hár bir oqıwshıǵa 9 túrlı sabaqlıqlar berildi. Klasta neshe oqıwshı bar?

3.

$$364 : 4 + 467$$

$$68 \cdot 4 - 198$$

$$568 : 8 - 51$$

$$55 \cdot 5 - 188$$

$$126 : 2 + 186$$

$$45 \cdot 9 - 345$$

4.

Sayaxatshılar Tashkentten Nawayı qalasına ba-

riw ushın 6 saat jol júrdi. Olar barlıǵı bolıp 480 km aralıqtı basıp ótken bolsa, 1 saatta ortasha neshe km jol júrgen?

- 5.** Birinshi kesindiniń uzınlığı 1 dm 7 cm, ekinshi kesindi birinshisinen 2 cm uzın. Úshinshi kespeniń uzınlığı birinshi hám ekinshi kespeniń uzınlığına teń bolsa, úshinshi kespeniń uzınlığın tabıń.

6.
 7.

$$\begin{array}{llll} 112:2 & 168:3 & 184:4 & 282:6 \\ 196:2 & 267:3 & 352:4 & 584:8 \end{array}$$

Quriwshı túske shekem 464, tústen keyin onnan 40 qa kóp gerbish terdi. Ol bir kúnde neshe gerbish tergen? Eger quriwshı bir kúnde 8 saat islegen bolsa, 1 saatta neshewden gerbish tergen?

742 : 7 kórinisińdegi ańlatpalar

1.

Sheshiliwin túsındırıń: $742:7 = \square$

7 júzlik 7 ge bólinedi, nátiyje 1 tiyindige jazıldı. Qaldıq noldıń qasına 4 túsiriledi, 4 sanı 7 ge bólincéydi, sonın ushın tiyindige 0 jazıldı. 4 onlıqtıń qasına 2 birlik túsiriledi. 42 birlik 7 ge bólinedi, nátiyje 6 tiyindige jazıldı.

7	4	2	7	7
-				1
				0
-				6
				0

- 2.** $212:2$ $408:4$ $630:6$ $872:8$
 $324:3$ $545:5$ $714:7$ $909:9$
- 3.** Kórkem óner múzeyine shólkemlestirilgen ekskurciyada 350 oqıwshı qatnasti. Onda barlıgı bolıp 180 er bala qatnasqan bolsa, ekskurciyaǵa neshe qız bala kelgen?
- 4.** Tuwrımúyeshli úsh mýyesh sızǵısh járdeminde tuwrı mýyesh, súyır mýyesh, doğal mýyesh sızıń.
- 5.** $k \cdot 9 = 780 - 60$ $b : 6 = 650 - 600$
- 6.** Birinshi qosılıwshı 720, ekinshi qosılıwshı bolsa birinshisinen 440 qa az ekenligi belgili bolsa, bul eki qosılıwshınıń qosındısın tabıń.
- 7.** $210:2$ $432:4$ $624:6$ $848:8$
 $309:3$ $525:5$ $763:7$ $972:9$
- 8.** Keste tiykarında másele dúziń:

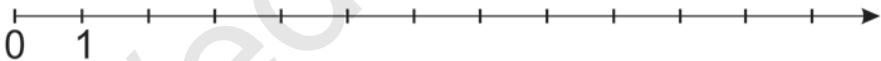
Aylar	Bir topardaǵı dem alıwshılar sanı	Toparlar sanı	Barlıq dem alıwshılar sanı
Iyun	20	Birdey	400
Iyul	?		480
Avgust	?		360

Sannıń bólıwshi hám eselerin anıqlaw

- a) $1 \cdot 2 \cdot 3 = 6$ bolǵanı ushın 6 sanı 1 ge, 2 ge, 3 ke bólinedi. 1, 2 hám 3 sanları 6 sanınıń bólıwshileri dep ataladı.
- b) $36 : 4 = 9$. 36 sanı 4 ke qaldıqsız bólinedi. Demek, 36 sanı 4 sanınıń eselisi.
- v) 36 sanınıń barlıq bólıwshilerin jazıp shıǵıń: 1, 2, 3, 4, 6, 9, 12, 18, 36.
36 sanı óziniń barlıq bólıwshileri ushın eseli boladı.
- g) 3 sanına tórt eseli sanlardı tabıw ushın onı 1, 2, 3, 4 ... sanlarına kóbeytiń: 3, 6, 9, 12, ... Bul sanlar 3 ke eseli sanlar bolıp esaplanadı.

1. a) 12 sanınıń bólıwshilerin sanlar kósherinde belgileń:

- b) 2; 4; 7; 8 sanlarınıń hár birine 4 ewden eseli san tabıń.

Úlgi: 2 sanına eseli sanlar: 2, 4, 6, 8.

2. a) 48 sanı neshe sanǵa qaldıqsız bólinedi?
54 sanı neshe sanǵa qaldıqsız bólinedi?
Talqılań, olardan qaysı biri kóbirek sanǵa bólinedi?
3. Eki san kóbeymesinen 72 sanı payda etiledi.
Bunu neshe usılda ámelge asırıw múmkin?

- 4.** $32 \cdot 3 + 25$ $314 \cdot 2 - 470$ $2 \cdot 134 + 103 \cdot 3$
 $21 + 4 \cdot 21$ $938 - 2 \cdot 114$ $241 \cdot 2 - 3 \cdot 133$
- 5.** Uzınlığı 78 cm bolǵan sımdı awısıp qal-maytuǵınday etip 12 cm hám 15 cm bóleklerge boliń.
- **6.** 28 sanı qaysı sanlarǵa qaldıqsız bólinedi?
 45 sanı-she? Qaysı biriniń boliwshileri kóbirek?
- **7.** Dúkánǵa 5 top 450 m adres alıp kelindi. Olar-dan 2 tobi túske shekem, 1 top keshke shekem satıldı. Barlıǵı bolıp neshe metr adres satılıǵan? Máseleni eki usılda sheshiń.

- 1.** Barlıq jup sanlar 2 ge eseli, yaǵníy 2 ge bólinedi. Mısalı: $18 : 2 = 9$, $36 : 2 = 18$. Sanlardıń kósherindegi jup sanlardı belgileń:

- 2.** Tómendegi sanlardıń barlıq boliwshilerin ósiw tártibinde jazıń: 32; 56.

- 3.** Salıstırıń:

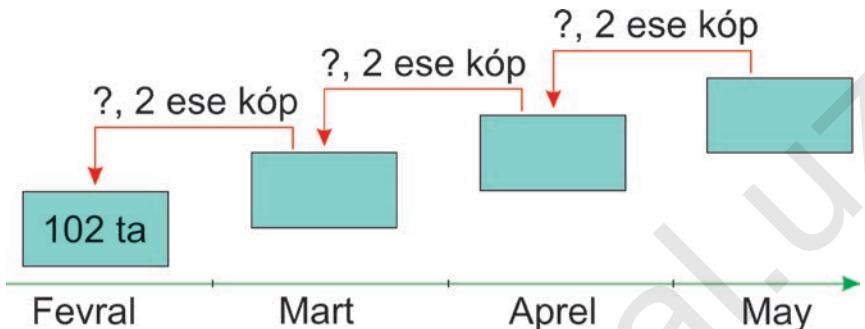
$$240 : (3 \cdot 4) \quad\square\quad 240 : 12 \quad\quad 320 : (2 \cdot 4) \quad\square\quad 320 : 8$$

$$240 : (3 \cdot 4) \quad\square\quad (240 : 3) : 4 \quad\quad 320 : (2 \cdot 4) \quad\square\quad (320 : 2) : 4$$

$$240 : (3 \cdot 4) \quad\square\quad (240 : 4) : 3 \quad\quad 320 : (2 \cdot 4) \quad\square\quad (320 : 4) : 2$$

- 4.** Zavodqa jańa óndiris qurılmaları alıp kelinge-ni ushın islep shıǵarılıp atırǵan júk avtomobili detallarınıń sanı hár ayda 2 márteden artıp bardı.

May ayında qansha detal islep shıǵarılǵan?
Súwret tiykarında máseleni sheshiń.

5. Eki sannıń kóbeymesi tómendegige teń.

22; 30; 42.

Barlıq usınday sanlar juplıǵın tabıń.

Úlgi: 1) 1 hám 22, 2 hám 11

6.

$$(412 + 228) : 2$$

$$(240 + 300) : 6$$

$$516 + 384 : 3$$

$$(516 + 384) : 3$$

$$412 + 228 : 2$$

$$240 + 300 : 6$$

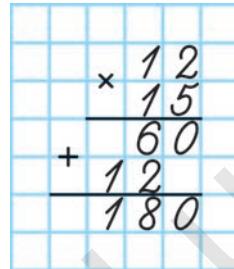
7.

Palaw tayarlaw ushın gúrish hám geshir teń muǵdarda salındı. Gósh gúrishten 2 ese az, may gúrishten 4 ese az, piyaz bolsa gúrishten 8 ese az salınadı. Eger 8 kg gúrishten palaw tayarlaw kerek bolsa, olardıń hár birinen neshe kilogramnan satıp alıw mýmkin?

Eki xanalı sanǵa kóbeytiw

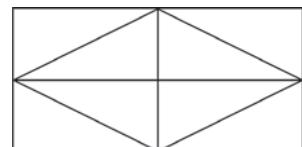
1. Sheshiliwin túsindiriń:
- $12 \cdot 15 = 12 \cdot (10 + 5) =$
 $= 12 \cdot 10 + 12 \cdot 5 =$
 $= 120 + 60 = 180$

A handwritten multiplication grid on a grid background. It shows the multiplication of 12 by 15. The grid has 12 columns and 5 rows. The numbers 12 and 15 are written at the top left. A multiplication sign is between them. Below 12, there is a plus sign followed by 10. Below 15, there is a plus sign followed by 5. To the right of the grid, the partial products 120 and 60 are written, separated by a plus sign. Below these, the final product 180 is written.

2. $11 \cdot 17$ $26 \cdot 13$ $31 \cdot 17$
 $21 \cdot 12$ $31 \cdot 22$ $41 \cdot 12$
3. 12 qabatlı imarattıń hár bir qabatında 24 úy bar. 16 qabatlı imarattıń hár bir qabatında bolsa 18 úy bar. Qaysı imaratta úyler sanı kóp?
4. Sanlı aňlatpalardı dúziń hám shamasın tabıń:
a) Otız eki hám otız birdiń kóbeymesinen jeti júz jetini alıń.
b) Altı júz seksennen eki júz segizdi alıń.

5. Úshmúyeshlik hám tórtmúye-shlikler sanın tabıń.

6. $42 \cdot 12$ $15 \cdot 13$ $31 \cdot 31$ $21 \cdot 42$
 $33 \cdot 13$ $24 \cdot 22$ $32 \cdot 30$ $11 \cdot 26$

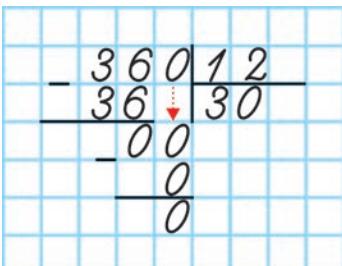
7. Dúkánǵa hár biri 40 kg nan bolǵan 12 qapshıq

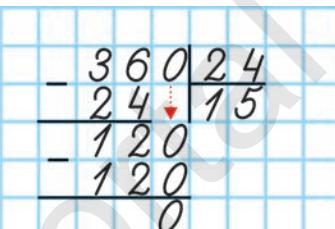
gúrish hám 35 kg nan 14 qapşıq un alıp kelin-di. Birinshi kúni 320 kg un hám 240 kg gúrish satılıdı. Dúkánda neshe kg gúrish hám un qal-dı?

1. Sheshiliwin túsındırıń:

$$360 : 12$$

$$360 : 24$$

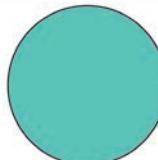
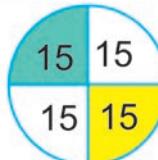
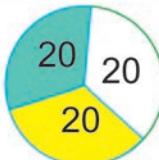
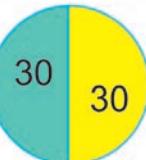
2. $480 : 12$ $480 : 16$ $640 : 16$ $680 : 17$
 $480 : 15$ $600 : 15$ $720 : 24$ $850 : 17$

3. 80 dm neshe metr? 800 dm-she? 800 cm neshe decimetr?

4. $x \cdot 10 = 540$ $84 + x = 450$
 $x : 10 = 45$ $x - 24 = 390$

5. Tuwrı tórtmúyeshliktiń uzınlığı 35 cm, beti 840 cm^2 qa teń bolsa, onıń eni neshe cm?

6. 1 saat neshe teń bóleklerge bólingen?

7.

$$440 : 22 \quad 880 : 20 \quad 720 : 30 \quad 270 : 18$$

$$510 : 15 \quad 210 : 14 \quad 600 : 25 \quad 660 : 30$$

8.

Tashkentten Gúlistan qalasına shekem 120 km. Velosipedshi 1 saatta 15 km aralıqtı basıp ótti. Ol sonday tezlikte júrse, Tashkentten Gúlistanǵa neshe saatta jetip baradı?

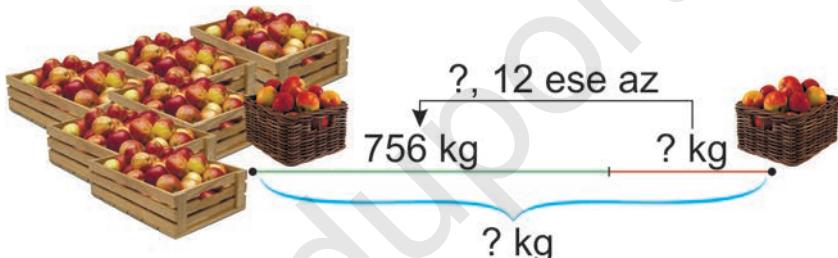
1.

$$270 : 18 \quad 325 : 13 \quad 336 : 21 \quad 324 : 27$$

$$360 : 24 \quad 442 : 17 \quad 266 : 14 \quad 308 : 11$$

2.

Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

3.

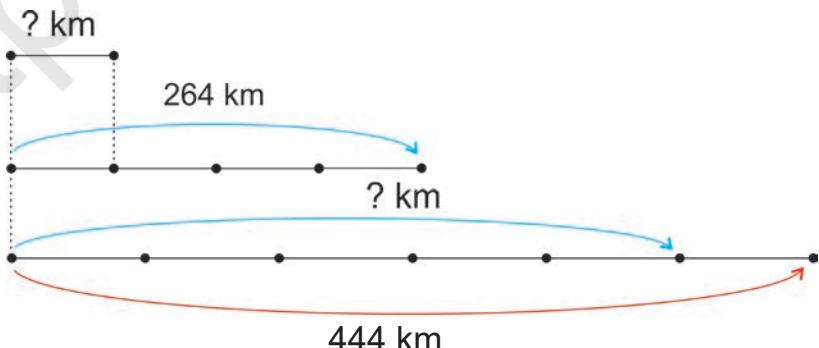
$$17 \text{ saat } 37 \text{ minut} + 14 \text{ saat } 4 \text{ minut}$$

$$27 \text{ minut } 40 \text{ sekund} + 2 \text{ minut } 26 \text{ sekund}$$

$$8 \text{ saat } 53 \text{ minut} - 6 \text{ saat } 39 \text{ minut}.$$

4.

Sızılmalar tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

5. 5 tawıq 5 kúnde 5 máyek tuwadı. 10 tawıq 10 kúnde neshe máyek tuwadı?

6. $32 \cdot 20 + 32 \cdot 6$ $54 \cdot 13$ $46 \cdot 20 + 46 \cdot 1$

7. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

? , 256 gá kóp

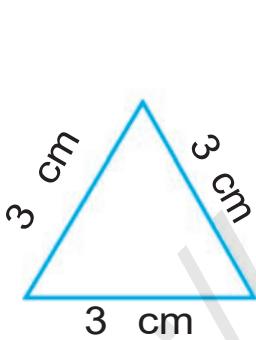
? , 16 ese kóp

46 dana

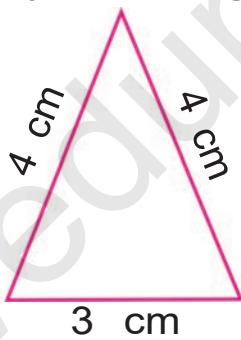

Úshmúyeshliktiń túrları

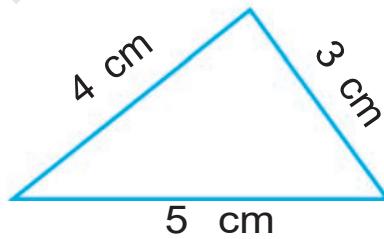
1. Úshmúyeshliklerdiń táreplerin salıstırıń hám bir-birinen ayırmashılıǵıń túsındırıń:

Teń tárepli úshmúyeshlik

Teń qaptallı úshmúyeshlik

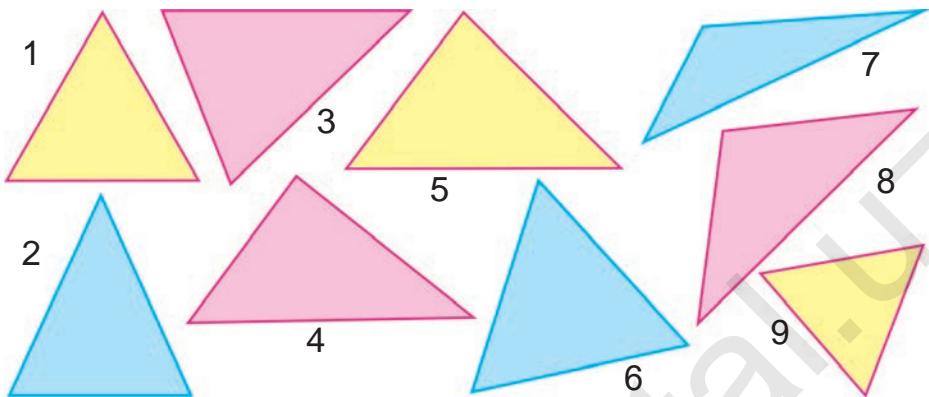

Túrli tárepli úshmúyeshlik

Úsh tárepi teń bolǵan úshmúyeshlik teń tárepli úshmúyeshlik dep ataladı. Eki tárepi teń bolǵan úshmúyeshlik teń qaptallı úshmúyeshlik dep ataladı.

Barlıq tárepi túrlishe bolǵan úshmúyeshlik túrli tárepli úshmúyeshlik dep ataladı.

2. Úshmúyeshliklerdiń táreplerin ólsheń:

- 3.** Túrli tárepli, teń qaptallı hám teń tárepli úshmúyeshlikler sızıń.
- 4.** Juldızshalardıń orına qanday sanlar qoyılsa, ámeller tuwrı orınlangan boladı?

$+ \begin{matrix} 2 & * \\ & 4 \end{matrix}$	$+ \begin{matrix} 3 & * \\ & 7 \end{matrix}$	$+ \begin{matrix} 4 & * \\ & 9 \end{matrix}$	$- \begin{matrix} 7 & * \\ & 8 \end{matrix}$
$\begin{matrix} 3 & 5 \\ * & * \end{matrix}$	$\begin{matrix} 4 & 6 \\ * & * \end{matrix}$	$\begin{matrix} 1 & 3 \\ * & * \end{matrix}$	$\begin{matrix} 3 & 5 \\ * & * \end{matrix}$
$* 87$	$* 21$	$* 24$	$* 82$

- 5.** Tómendegi geometriyalıq figura kvadrat hám teń tárepli úshmúyeshlikten ibarat. Kvadrattıń perimetri 12 cm bolsa, geometriyalıq figuranıń perimetrin tabıń.

- 6.** Kóbeytiwdıń orın almastırıw qásiyetinen paydalıp ámellerdi orınlanań:

$$\begin{array}{lll} 2 \cdot 80 \cdot 3 & 6 \cdot 40 \cdot 5 & 60 \cdot 2 \cdot 4 \\ 40 \cdot 2 \cdot 5 & 8 \cdot 3 \cdot 50 & 20 \cdot 6 \cdot 5 \end{array}$$
- 7.** Baǵmanlar 107 túp alma hám 93 túp almurt

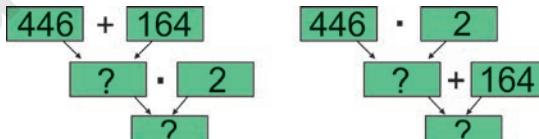

nállerin ekti. Alma hám almurt nálleri qansha bol-sa, erik nálleri olardan 5 ese az egildi. Baǵmanlar barlıǵı bolıp neshe túp nál ekken?

Ámellerdi orınlaw algoritmi

Algoritm – bul hár qanday matematikalıq maselelerdiń sheshiw izbe-izligi. Algoritm qádemleri onıń buyrıqları dep ataladı. **Algoritmdi orınlaw dawamında hesh bir buyrıqtı ótkizip jibermeslik kerek.**

1. $243 \cdot 3 + 2 \cdot 126$ $4 \cdot 238 - 146 \cdot 6 + 2 \cdot 324$
 $4 \cdot 234 - 264 \cdot 3$ $167 \cdot 3 + 2 \cdot 126 - 235 \cdot 3$
2. Birinshi mektepke 446 sabaqlıq hám 164 ádebiy kitap alıp kelindi. Ekinshi mektepke onnan 2 ese artıq kitap alıp kelindi. Ekinshi mektepke neshe kitap alıp kelingen? Máseleniń sheshimin tabıwǵa tiyisli algoritm tuwrı
kórsetilgen sizılma-nı tabıń.

3. Radiusı 25 mm bolǵan dóńgelekti siziniń. Dóń-gelek diametriniń uzınlıǵınıń tabıń.
4. $810 : 9 \cdot 8 + 40$ $400 - 320 : 4 \cdot 2$
 $90 \cdot 4 : 3 - 116$ $180 + 120 : 6 + 4$
5. Qalay etip 3 litr hám 5 litrli ıdıslardıń járdeminde hawızden 1 litr suw alıw mümkin?
6. $167 \cdot 2 + 3 \cdot 146$ $3 \cdot 287 - 57 \cdot 4 + 134$
 $3 \cdot 279 - 287 \cdot 2$ $113 \cdot 4 + 2 \cdot 256 - 246$

7.

Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

? sebet

12 kg

252 kg

Qawsırmalı ańlatpalarda ámellerdi orınlaw algoritmi

1. Qawslı másele sheshiń:

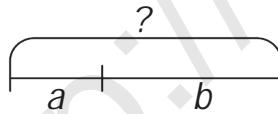
$$870 - (36 - 9) + 23$$

$$(240 - 120) : 3 + 9$$

$$870 - 36 - (9 + 23)$$

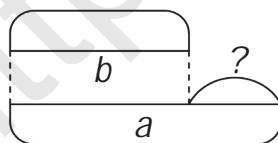
$$240 - 120 : (3 + 9)$$

2. Vertolyot 100 km aralıqqa 20 litr janılıǵı sarıplaydı. Ol 225 km aralıqqa ushıwı ushın qansha janılıǵı sarıplaydı?
3. Másele sızılmaları hám ańlatpaları berilgen. Hár bir sızılmaǵa sáykes ańlatpanı tabıń:

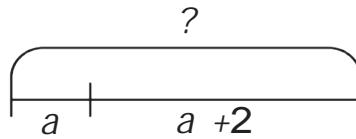
$$a - b$$

$$a - b - c$$

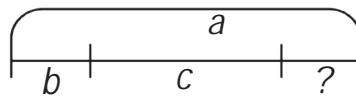
$$a + b$$

$$a + (a + 2)$$

$$a - b$$

$$a - b - c$$

4. Teńlik tuwrı bolatuǵın etip qawsırmalardı qoyıń:

$$720 - 80 : 20 + 20 = 52$$

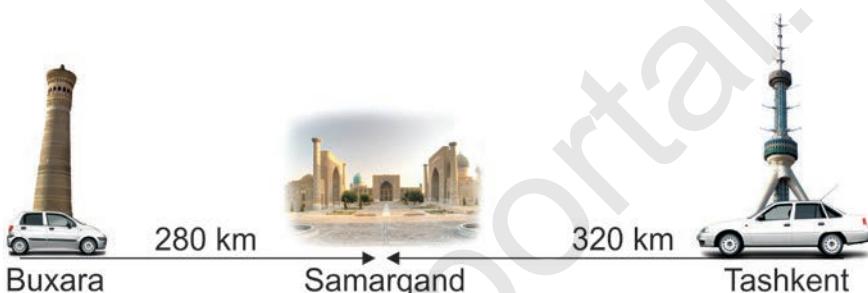
$$720 - 80 : 20 + 20 = 718 \quad 720 - 80 : 20 + 20 = 30$$

5. Belgisizdi tabıńı:

$$324 + x = 240 \cdot 3$$

$$143 \cdot 6 = 429 + x$$

- 6.** Tashkentten «Nexia» bir saatta 80 km, Buxaradan «Matiz» 70 km tezlikte Samarqand tarepke jolǵa shıqtı. Tashkentten Samarqandqa shekem 320 km, Buxaradan Samarqandqa shekem 280 km bolsa, qaysı avtomobil mánzilge aldın jetip keledi?

- 7. Baǵana túrinde sheshiń hám tekseriń:**

$$458 + 527 \quad 381 + 609$$

$$931 - 568 \quad 870 - 489$$

Bekkemlew

- 1. Kesteni toltırıńı:**

Kóbeytiwshi	40		60		80
Kóbeytiwshi	7	6		5	9
Kóbeyme		420	480	350	

- 2. Birinshi oramda 176 m, ekinshi oramda 144 m sım bar. Úshinshisinde bolsa hár eki oramda qansha bolsa, sonnan 4 ese az. Barlıq oramda qansha sım bar?**

3. Kesteni tolteriń:

Bóliniwshi	450		35	360	
Bóliwshi	90	60		40	30
Tiyindi		5	7		8

4. Teńlik tuwrı bolatuǵın etip qawsırmanı qoyıń:

$$10 \cdot 48 - 24 \cdot 3 = 720 \quad 10 \cdot 48 - 24 : 3 = 400$$

5. 100 kg erikten 80 / sherbet sıǵıp alındı. 700 kg erikten neshe litr sherbet sıǵıp alınadı?

6. $400 \cdot 2 \cdot 1$ $230 : 10 \cdot 4$ $250 : 10 \cdot 6$
 $100 \cdot 6 \cdot 1$ $600 : 10 \cdot 7$ $900 : 100 \cdot 10$

7. Mektepten úyge shekem bolǵan aralıq 240 metr. Oqıwshı sol joldıń úşten bir bólimin basıp ótti. Ol qansha joldı basıp ótken?

Kesindini teń bóleklerge bóliw

1. a) Kesindiniń ulıwma uzınlığın ólsheń. Kesindi neshe teń bóleklerge bóligen? Hár bir bólektiń uzınlığı neshe cm ge teń?

b) 10 cm li kesindini sızıń. Onı 4 teń bóleklerge bóliń, sońınan hár bir bólek uzınlığın millimetır esabında tabıń.

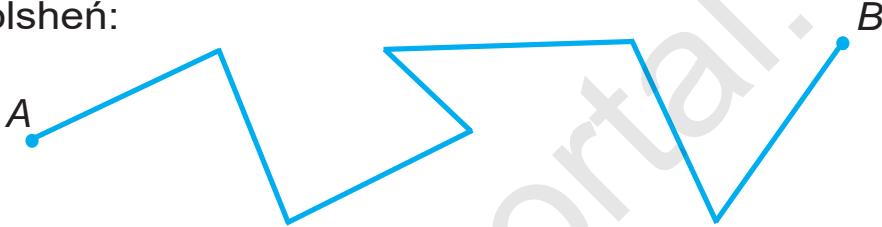

2. Taza mekteptiń ashılıw bayram keshesinde 600 cm li lenta teń 3 bólekke bólip kesildi. Hár bir bólektiń uzınlığın tabıń.

3. Salma boyınıń 240 m jerine alsha nálin egiw rejelestirilgen. Hár 2 metrge bir túp nál egilse barlıǵı bolıp neshe túp nál egiledi? Hár 3 metrge egilseshe?

4. $640 : 8 + 70 \cdot 4$ $147 + 59 \cdot 10 - 124$
 $180 : 3 + 230 \cdot 2$ $601 - 389 + 75 : 3$

5. AB sıňq sızıǵınıń uzınlıǵın millimetır esabında ólsheń:

6. Diywaldıń uzınlıǵı 180 cm, eni 3 m bolǵan bólímíne kafel plítalardı jaylastırıw kerek. Plita ólshemleri: uzınlıǵı 30 cm, eni 20 cm. Neshe dana kafel plita kerek boladı?

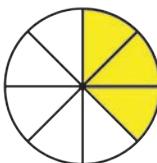
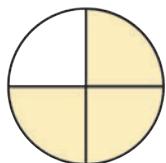
7. $(468 + 373) - (306 - 219)$ $32 : 8 \cdot 212$
 $(217 - 194) - (207 - 198)$ $27 : 9 \cdot 134$

8. Uzınlıǵı 240 cm bolǵan kópirge baǵanalar ornatılmaqshı. Olardıń arası 30 m den bolsa, neshe baǵana kerek boladı? 40 m bolsashe?

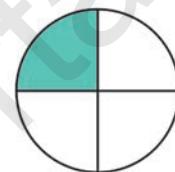
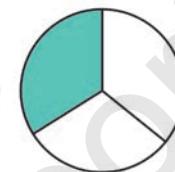
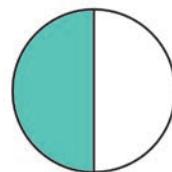

Dóngelekti teń bóleklerge bóliw

- 1.** Diametri 6 cm bolǵan úsh sheńber sızıń. Birinshisi yarım, ekinshisin sherek, úshinshisin yarım sherek bóleklerge bóliń.
- 2.** Dóngelek neshe bólekke bólingen? Qaysı bólegi boyalǵan?

- 3.** Saat tilleri nesheni kórsetpekte? Olar dóńgelekti neshe bóleklerge bólip turıptı?
- 4.** Pútin dóńgelektiń beti 36 cm^2 . Basqa dóńgeleklerdiń boyalǵan bóleginiń betlerin tabıń:

- 5.** Saat tilleri bir márte tolıq aylanıp shıǵıw dawamında neshe úlken hám neshe kishi sızıqlar ústinen ótiwin sanap shıǵıń. Úlken sızıqlar neni ańlatadı? Kishkenelerishe?

$$510 + (489 - 232)$$

$$1000 - (900 - 85)$$

$$721 - 38 \cdot 9$$

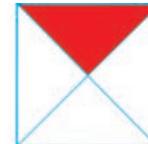
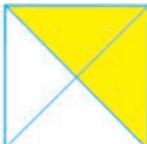
$$68 \cdot 7 + 53 \cdot 8$$

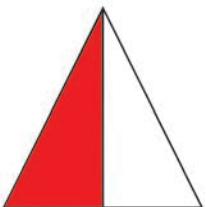
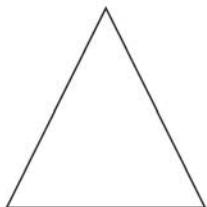
Diametr 6 cm bolǵan úsh dóńgelek sızıń. Ekinshisin 2, úshinshisin 4 teń bólekke boliń.

Kópmúyeshliklerdi teń bóleklerge boliw

- 1.** Kvadrt neshe bólekke bólingen? Qaysı bólegi boyalǵan?

2. Teń tárepli tórt mýyesh sızıń. Ekinshiisin ekige, úshinshisin úshke, tórtinshisin tórt bólekke boliń.

3. Salıstırıń:

$875 \text{ cm} \square 2 \text{ m } 57 \text{ cm}$

$596 \text{ kg} \square 483 \text{ kg}$

$6 \text{ dm } 8 \text{ m} \square 68 \text{ dm}$

$884 \text{ kg} \square 684 \text{ kg}$

$906 \text{ cm} \square 90 \text{ dm } 6 \text{ cm}$

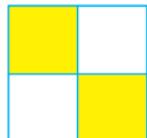
$13 \text{ dm} \square 130 \text{ m}$

4. a) Ózbekstan Respublikasınıń mámleketlik bayraǵı qızıl sızıqlar menen neshege bólingen?

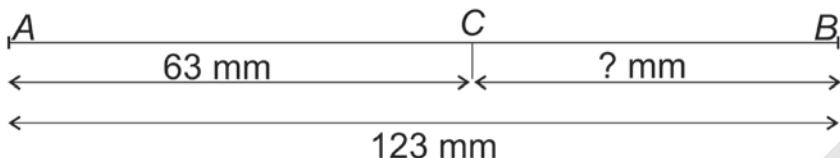

- b) «Ózbekstan Respublikasınıń mámleketlik bayraǵı tuwrısında»ǵı Nızamǵa tiykarlanıp bayraqtıń eni 125 cm bolsa, uzınlığı 250 cm bolıwı kerek. Sonday ólshemdegi bayraqtıń perimetrin tabıń.

5. Formada neshe tuwrı tórtmúyeshlik hám kvadrat bar? Olardı sizip kórsetiń.

6. CB kesindisi uzınlığın tabıń.

7. Bóliwdi orınlıań hám nátiyjelerin tekseriń:

$$60 : 4 \quad 65 : 5 \quad 72 : 6 \quad 66 : 11$$

$$60 : 12 \quad 65 : 13 \quad 88 : 11 \quad 84 : 12$$

8. Tuwrı tórtmúyeshliktiń uzınlığı 120 m, eni onnan 40 m kelte. Tórtmúyeshliktiń perimetrin tabıń.

Túrli kóriniste berilgen máseleler

1. Olimpiada pakelin júwırıwshılar qolma-qol berip oyın ótkiziletuǵın jerge jetkizedi. Eger bir kúnde 192 km aralıq basıp ótilse, 5 kúnde ortasha qansha aralıq ótiledi?
2. Zavodta bir kúnde diagrammada kórsetilgen múgdardaǵı ónimler konservalanadı. 2 kúnde qan-sha ónim konservalanadı?

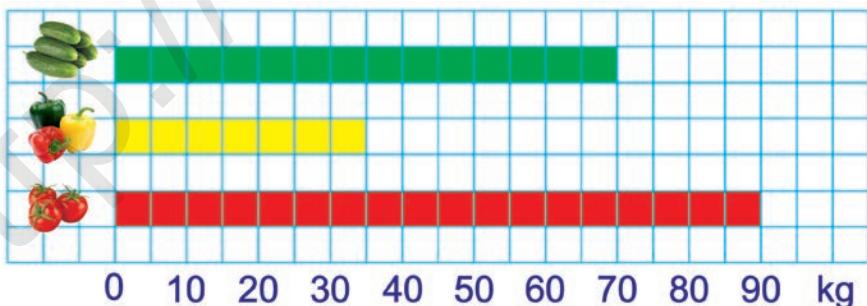
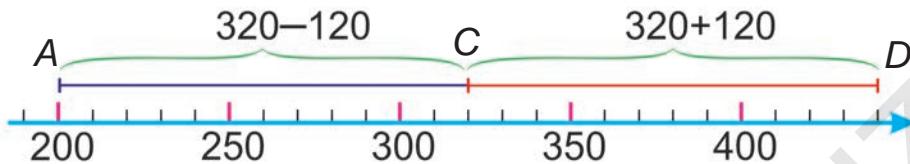

Diagramma – bul salıstırılıp atırǵan sanlı maǵlıwmatlardı iqsham hám kórgizbeli súwretlew.

- 3.** Sanlar kósherinde A hám D noqatlarǵa sıykes keliwshi sanlardı tabıń.

- 4.** Keste tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

	Bir sebettigi alma massası	Sebetler sanı	Barlıq sebettigi almalardıń sanı
	36 kg	4 ta	? kg
	36 kg	? ta	144 kg
	? kg	4 ta	144 kg

5. $400 + (500 - a) = 730 \quad 871 - (x + 17) = 800$

- 6.** Sanlı rebus. Olardan 4 ewiniń qosındısı bir tańbalı sanǵa, 5 ewiniń qosındısı eki tańbalı sanǵa teń bolatuǵın bir tańbalı sandı tabin. Formaǵa sáykes sanlardı jazıń:

$$\text{Strawberry} + \text{Strawberry} + \text{Strawberry} + \text{Strawberry} = \text{Cherry}$$

$$\text{Cherry} = ? \quad \text{Strawberry} = ?$$

$$\text{Strawberry} + \text{Strawberry} + \text{Strawberry} + \text{Strawberry} + \text{Strawberry} = \text{Plum} + \text{Pear}$$

$$\text{Plum} = ? \quad \text{Pear} = ?$$

7.

$$(987 - 567) : 6 - 35$$

$$123 \cdot 4 - 480 : 8$$

$$(640 + 160) : 10 \cdot 2$$

$$800 : 4 \cdot 3 - 204$$

8.

- Sızılma tiykarında másele dúziń hám poezd basıp ótken joldıń uzınlığıń tabıń.

10 000 ISHINDE CIFRLAW. ARIFMETIKALÍQ ÁMELLER. SHAMALAR

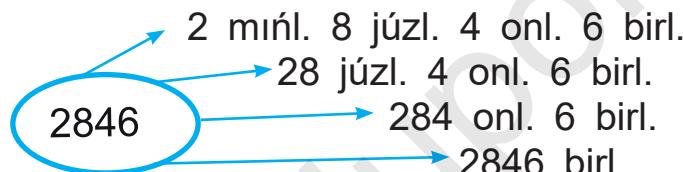
Tórt tańbalı sanlardı cifrlaw

a) 1000 nan 9999 ága shekem bolǵan sanlar – tórt tańbalı sanlar boladi.

b) eń úlken tórt tańbalı san 9999 ága 1 qosamız: $9999+1$. Nátiyjede bes tańbalı san payda boladı. Ol 10000 kórínisinde jazıldadı hám on mıń dep oqılıdı.

1. Bul sanda neshe mıńlıq, neshe júzlik, neshe onlıq hám neshe birlik bar?

2. Kestede jazılǵan sanlardı oqıń:

Mıńlar tańbasi	Júzler tańbasi	Onlar tańbasi	Birler tańbasi
	9	9	9
1	0	0	0
5	6	7	8
9	9	9	9

3. Tómendegi sanlardı cifrlar járdeminde jaziń:
bir mıń jigırma bir;
úsh mıń altı júz eliw;
altı mıń segiz júz tort.
4. Tómendegi sanlardı cifrlar járdeminde jaziń hám sanlar kósherinde belgileń.

Jeti mın segiz júz eliw; jeti mın toǵız júz; jeti mın toǵız júz eliw; segiz mın, segiz mın eliw.

5. Eki topar sayaxatshılar túslık ushın asxananıń 120 otırğıshın iyeledi. Birinshi topar 14 stolǵa, ekinshi topar bolsa tap sonday 16 stolǵa otırdı. Hár bir toparda neshewden sayaxatshı bolǵan?
6. $38 \cdot 6 + (427 - 193)$ $27 \cdot 4 + (700 - 187)$
 $54 \cdot 5 + (608 - 457)$ $804 : 4 \cdot 3 - 204$
7. Tuwrı tórtmúyeshliktiń uzınlığı 12 dm 8 cm, eni uzınlığınan 4 cm qısqa. Tuwrı tórtmúyeshliktiń perimetrin tabıń.
8. Santimetrlerde ańlatıń hám esaplań:
3 m 7 dm 6 cm + 4 m 3 dm 8 cm
1 m 6 dm 9 cm + 47 dm 2 cm
9 m 72 cm - 5 dm 9 cm
7 m 4 cm - 32 dm 6 cm

Tórt tańbalı sandı tańba birlikleri qosındısı kórinisinde súwretlew

1. 6928, 5692, 3506, 9280, 2045, 5700, 6008 sanlarınıń tańba birliklerin aytıń.
Úlgi: 4729 sanında 4 mıńlıq, 7 júzlik, 2 onlıq hám 9 birlik bar.
2. Sanlardı tańba birlikleriniń qosındısı kórinisinde jazıń:
2847, 4540, 5604, 9300, 3502, 6531.

Úlgi: $2847 = 2000 + 800 + 40 + 7$.

Bul sanlarda barlıǵı bolıp neshe onlıq, neshe júzlik hám neshe mińlıq bar?

3. Tańba birlikleri qosındısın san menen ańlatıń hám jazıń:

$$2000 + 40 + 3$$

$$2000 + 800 + 90$$

$$5000 + 50$$

$$6000 + 400 + 1$$

$$8000 + 4$$

$$9000 + 300$$

Úlgi: $2000 + 40 + 3 = 2043$.

4. Birinshi samalyot 1 saatta 430 km, ekinshi samalyot 450 km ushadı. Olar aeroporttan bir waqıtta qarama-qarsı jóneliste ushsa, 1 saattan keyin olardıń arasındaǵı aralıq neshe kilometr boladı?

5. Sınıq sızıqtıń uzınlıǵıń millimetrlerde esaplań:

6. Bos shaqmaqlardıń ornına sáykes cifrları qoyıń.

$$\square \square \square + \square = \square \square \square 8$$

7. Bos shaqmaqlardıń ornına sáykes cifrları qoyıń.

$$3607 = \square + 600 + 7$$

$$4562 = 4000 + 500 + \square + 2$$

$$\square = 4000 + 100 + 50 + 3$$

$$1908 = \square + 900 + 8$$

8. Dúkánǵa hár birine 4 kg nan bolǵan 202 qutı konfet alıp kelindi. Bir háptede 142 qutı konfet satıldı. Satılmaǵan neshe kilogramm konfet qaldı? Máseleni 2 usılda sheshiń.

Tórt tańbalı sanlardı salıstırıw

Sanlardı salıstırıw: Sanlar eń úlken tańba birliklerinen baslap tańba birlikleri boyınsha salıstırıladı. Eger barlıq tańba birlikleri teń bolsa, bunday sanlar teń boladı.

Mısalı: $643 = 643$;

$987 > 879$, sebebi 9 júzlik > 8 júzlikten úlken;

$5678 < 5768$, sebebi mıńlar sanı teń bolıp:

$5 \text{ mıńlıq} = 5 \text{ mıńlıq}$, $6 \text{ júzlik} < 7 \text{ júzlikten kishi.}$

1. $348 \square 267$ $5348 \square 5362$ $9348 \square 9342$
 $348 \square 523$ $7348 \square 6309$ $1348 \square 1348$

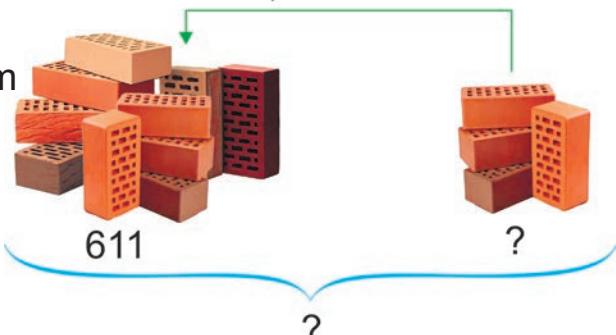
2. Parijdegi «Eyfel» minarasınıń biyikligi 320 m, Tashkent teleminarasınıń biyikligi bolsa 375 m ge teń. Tashkent teleminarası «Eyfel» minarasından neshe metr biyik?

3. $x \cdot 7 = 945$ $257 - y = 308 : 4$
 $y : 3 = 321$ $x \cdot 4 = 245 - 17$

? , 13 ese az

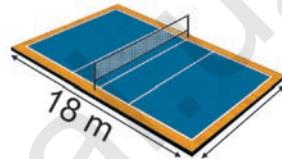
4. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

5. Sanlarınıń qosındısı 2 ge teń bolǵan neshe úsh tańbalı san bar?

6. $156 \square 212$ $3480 \square 3408$ $7651 \square 7750$
 $308 \square 234$ $1564 \square 1564$ $9112 \square 8999$

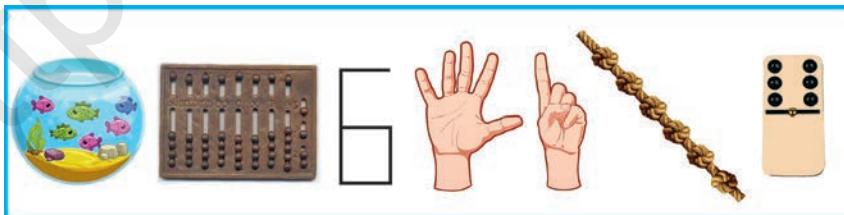
7. Valeybol maydanınıń eni 18 m, uzınlığı eniniń $\frac{1}{2}$ bólegine teń bolsa, maydan perimetrin tabıń.

Matematika tariyxınan: sanlar qalay payda bolǵan?

Matematika tariyxınan qızıqarlı maǵlıwmat

Sanlar (1, 2, 3 ...) eń áyyemgi matematikalıq túsiniklerden biri. Ol predmetler (qoy, oq jay h.t.b.) sanın sanawǵa mútajlık payda bolǵan. Adamlar ózlerin orap turǵan nárselerden sanaw ásbapları sıpatında paydalanǵan. Mısalı, aǵashlarǵa arnawlı belgiler qoyǵan, jiplerge túyinsheler islegen, shópler yamasa taslardı toplaǵan. Áyyemgi Mısrıda abak esaptı ańsatlastırıwshı asbap sıpatında xızmet etken.

0 hám 1 sanlarının paydalanıp qalǵan barlıq sanlardı payda etiw mümkin. Yaǵníy joq bolsa 0 ge, bar

bolsa 1 ge teń. 2 sanı eki 1 diń, 3 sanı úsh 1 diń, 4 sanı tórt 1 diń qosındısı h. t. b. 1000 sanı miń 1 sanınıń qosılıwı nátiyjesinde payda etiledi.

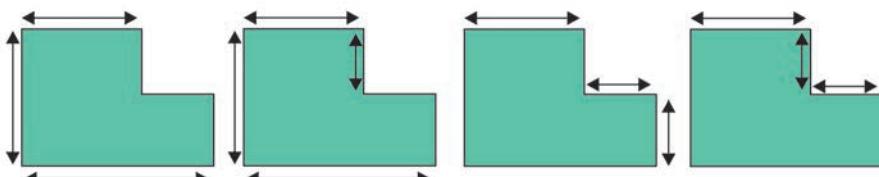

Al-Xorezmiy matematikanıń rawajlanıwına úlken úles qosqan ullı alım. Ol 0 den 9 ága shekem bolǵan cifrlardan paydalanilsa, sanlardıń onlıq sanaw sistemasynda tańba birliklerine ajıratıp jazılıwi mümkin ekenligin kórsetken. Tórt ámeli orınlawda bunday jazıwdan paydalaniwdıń abzallıqların túsındırıp bergen.

1. Keste tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

Azıq-awqat ónimleri	1 kúnde	Hápте kúnlerinde	Ulıwma jumsalǵanı
Máyek	? dana	4 kún	240 dana
Sır	9 kg	? kún	36 kg

2. $346 - x : 9 = 255$ $(529 - x) + 308 = 384$
3. Usı geometriyalıq figuraniń perimetrin tabıw ushın onıń qaysı tárepleriniń uzınlıqları beriliwi lazı?

4. «Balajan» telekanalında kórsetiletuǵın kórsetiwler dástúri arqalı hár bir kórsetiw qansha waqıt dawamında beriliwin tabiń:

Kórsetiwdiń baslanıw waqtı	Kórsetiwdiń atı
9:30	Matematikanı úyrenemiz
9:50	Multipanorama
11:10	Tapqan tabarman
11:40	...

5. $(80 : 4 - 60 : 30) \cdot 5 = 56 : 4 + 2 \cdot (120 : 6)$
 $64 : 4 + 3 \cdot 97 = (69 \cdot 2 - 6 \cdot 8) + 56$
6. Eki baǵmanlar toparınıń hár birine 720 túpten nál berildi. Birinshi topar nállerin 4 saatta, ekinshi topar 3 saatta egip boldı. Hár eki topar 1 saatta neshe túp nál ekken?

10 000 ishinde qosıw hám alıw

1. Esaplawlardı túsindiriń:
- 1) $4600 + 700 = 46$ júzlik + 7 júzlik = 53 júzlik = 5300 birlik. Demek: $4600 + 700 = 5300$.
 - 2) $5200 - 600 = 52$ júzlik - 6 júzlik = 46 júzlik = 4600 birlik. Demek: $5200 - 600 = 4600$.
2. $2300 + 3200 = 3600 + 2400 = 2530 + 2740$
 $9800 - 4500 = 7300 - 6400 = 4720 - 3690$
3. Ózbekstan Mámlekетlik cirkına bir kúnde 1800

tamashagóy keldi. Ulıwma tamashagóyler ushın ajıratılǵan orınlıqlar 2500 bolsa, jáne qansha tamashagóy keliwi múmkin?

4. $x \cdot 60 = 420 + 120$ $20 \cdot x = 214 + 186$

5. Sızılma tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

6. Radiusı 2 cm 5 mm bolǵan dóńgelek sizini. Dóńgelek ishinde A hám dóńgelek sırtında, B, V noqatların belgileń.

7. $1100 + 4400$ $6430 - 3500$ $5700 + 3400$
 $4400 - 2500$ $5300 + 2700$ $9200 - 8670$

8. Nurıllanıń barlıq 9000 som pulı bolıp, 6800 somı plastik kartochkada. Ol sonnan 5000 somın bankomat arqalı naq pulǵa almastırdı. Nurıllanıń naq pulı qansha boldı?

1. Qosıwdıń baǵana túrinde sheshiliwin túsındırıń hám sheshiń:

$+ 435$ 386 --- 821	$+ 2435$ 386 --- 2821	$+ 2435$ 4386 --- 6821
------------------------------	--------------------------------	---------------------------------

Birlikler birliklerge, onlıqlar onlıqlarǵa, júzlikler júzliklerge, mıńlıqlar mıńlıqlarǵa qosıladı. 10000 ishinde sanlardı baǵana túrinde qosıw 1000 ishinde sanlardı baǵana túrinde qosıw sıyaqlı orınlانади.

2. Mısallardı baǵana túrinde sheshiń:

$$7301 + 347$$

$$2346 + 3875$$

$$4964 + 2847$$

$$4385 + 876$$

$$7539 + 1764$$

$$6349 + 1782$$

3. 1437-jılı Uluǵbek observatoriyasında 1018 juldız kartası dúzilgen. Onda bir jıl 365 kún 6 saat 10 minut 8 sekund ekenligi anıqlanǵan. Bul waqıtta Mırza Uluǵbek (1394-1449) neshe jasta edi?

4. Qolaylı usıllarda esaplań:

$$1800 \text{ gr} + 2500 \text{ gr} + 1200 \text{ gr} + 2500 \text{ gr}$$

$$1500 \text{ kg} + 1700 \text{ kg} + 3500 \text{ kg} + 2300 \text{ kg}$$

$$37 \text{ cm} + 55 \text{ cm} + 63 \text{ cm} + 45 \text{ cm} + 80 \text{ cm}$$

5. Teń qaptallı úshmúyeshliktiń perimetri 19 cm. Teń täreplerden birewiniń uzınlığı 7 cm. Onıń qalǵan tärepleriniń uzınlığın tabıń.

6. Mısallardı baǵana túrinde sheshiń:

$$3457 + 448$$

$$4681 + 4873$$

$$3748 + 3447$$

$$4387 + 927$$

$$5189 + 1754$$

$$5207 + 2685$$

7. Iyun ayında 1758, iyulda 1954 hám avgustta 1647 oqıwshi tawdaǵı dem alıw orınlарında dem aldı. Jazǵı dem alıs dawamında barlıǵı bolıp neshe oqıwshi dem alıw orınlарında dem alǵan?

1. Alıwdıń baǵana túrinde sheshiliwin túsındırıń:

$\begin{array}{r} 758 \\ - 326 \\ \hline 432 \end{array}$	$\begin{array}{r} 6758 \\ - 326 \\ \hline 6432 \end{array}$	$\begin{array}{r} 6758 \\ - 4326 \\ \hline 2432 \end{array}$
---	---	--

Birliklerden birlikler, onlıqlardan onlıqlar, júzliklerden júzlikler, mıńlıqlardan mıńlıqlar alındı. 10000 ishinde sanlardı baǵana túrinde alıw 1000 ishinde sanlardı baǵana túrinde alıw sıyaqlı orınlانadı.

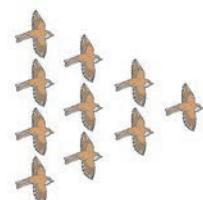
2. Baǵana túrinde alıw:

8745 – 489	7618 – 5388	9420 – 1675
5671 – 964	5844 – 3189	7847 – 4928

3. Jumısshilar 350 nál egiwi kerek. Birinshi kúni olar barlıǵı bolıp náldıń $\frac{1}{7}$ bólegin ekken. Bul ekinshi kúnge qaraǵanda 2 ese az. Mısalǵa soraw qoyıń hám onı sheshiń:

4. Tárepleri 4 cm bolǵan kvadrattı sıziń, betin tabıń hám betiniń sherek bólegin boyan.

5. Quslar qanday ushıp atırǵanına áhmiyet beriń: aldında bir qus, onnan keyin eki, keyin úsh ... Eger aqırǵı qatarda 9 bolsa, bul toparda neshe qus bar?

6. Mısellardı baǵana túrinde sheshiń:

6402	3470	4029	6040
+ 2130	- 1084	+ 5053	- 4880

 7. Ózbekstannan ağıp ótetuǵın úlken dáryalardan Ámiwdáryanıń uzınlığı 2540 km, Sırdáryanıń uzınlığı bolsa 3019 km. Eki dáryanıń ulıwma uzınlığın tabıń.

1. Mısallardı baǵana túrinde sheshiń:

$$4026 - 1309 \quad 9023 - 5556 \quad 8829 - 6047$$

$$3471 - 1084 \quad 8072 - 4385 \quad 9353 - 5741$$

2. Rayondaǵı kitap penen támiyinlew bólime 3600 3-klass matematika hám onnan 1200 dana az 2-klass matematika sabaqlığı alıp kelindi. Támiyinlewshi bólimgे barlıǵı bolıp qansha sabaqlıqlar alıp kelingen?

3. a) 5, 6, 7 hám 8 sanlarına eseli bolǵan tórtewden san jazıń.
b) 42, 39, 67, 58 sanlarınıń boliwshilerin tabıń.

4. Qaldıqlı boliwdi orınlań:

$$1000 : 30 \quad 140 : 3 \quad 290 : 6$$

$$900 : 40 \quad 160 : 3 \quad 480 : 7$$

5. 3 sanınıń qosındısı 1000 ýa teń. Birinshi hám ekinshi sanlar qosındısı 650 ge teń. Úshinshi sandı tabıń.

6. Mısallardı baǵana túrinde sheshiń:

$$7523 - 6818 \quad 4834 + 3594 \quad 6987 + 587$$

$$8937 - 7025 \quad 8722 - 1096 \quad 4354 + 262$$

7. Abu Rayxan Beruniy Hindstanǵa saparınan soń 1030-jılı jazılǵan shıǵarmasında Amerika materiginiń bar ekenligin ilimiý boljadı. Aradan 462 jıl ótip, evropalıq teńizshi Xristofor Kolumb Amerika materigin ashqan.

Bul materiktiń bar ekenliginiń boljanǵanlıǵına neshe jılı boldı hám ol neshenshi jılı ashılǵan?

Poziciyalıq hám poziciyalıq emes sanaq sistemaları

Cifralardıń jazıwdaǵı jaylasıwına, yaǵníy poziciyaǵa baylanıslı sanaw sisteması poziciyalıq sanaq sisteması deb ataladı.

Poziciyalıq sanaq sistemasında berilgen sannıń mánisi sandı súwretlewshi cifrlardıń iyelegen ornına baylanıslı boladı. Mısalı, 222 sanında birdey cifrlar jazılǵan, biraq jaylasqan ornına qarap olardıń mánisi túrlishe.

Poziciyalıq emes sanaq sistemasında belginiń mánisi onıń iyelegen ornına baylanıslı emes. Mısalı, arnawlı belgi yamasa ayırıım xalıqlar álipbesindegi hár bir hárip belgili bir sanǵa teń bolǵan. Sózlerdegi háripler ańlatqan sanlardı qosıp, túrli sanlar payda etilgen. Bunda hárip qaysı jerde jaylasıwına qaramastan ol bir shamaǵa iye bolǵan.

1. Tómendegi sanlardı ańlatıp turǵan formalar berilgen?

$$\triangle = 2$$

$$\circ = 5$$

$$\diamond = 8$$

Olar túrli usılda jaylastırıldı:

- $\diamond \circ \triangle$
- $\triangle \circ \diamond$
- $\circ \triangle \triangle$

Bul cifrlar poziciyalıq sistemada nesheni ańlatadı? Poziciyalıq emes sistemada-she?

- 2.** 9 cifri hár bir sanda qanday tańba birligin ańlatadı? 159, 389, 942, 1959, 1893, 6925, 9856.
- 3.** Sanlardı oqırıń hám hár birin 10 ese kóbeytiń: 42, 72, 21, 11.
- 4.** $(48+16):8$ $(44+340):4$ $(93+310+62):5$
 $(360+189):9$ $(1005-525):3$ $(46+69+23):6$
- 5.** Kestede muzqaymaqlardıń bahası kórsetilgen. Kazimde 2500 som pul bar. Ol pulına qaysı túrinen neshe dana muzqaymaq satıp alıwı múmkin? Sonda qansha qaytım qaytarıldız?

Muzqaymaqtıń túri	Shokoladlı	Miyweli	Qaymaqlı
Bahası	1000 som	950 som	700 som

6. Dúkanda 192 televizor, onnan 8 ese az muzlatqışh alıp kelindi. Olardıń sherek bólegi satıldı. Sonda neshe xojalıq texnika zatları satılǵan?

7. Ańlatpa dúziń hám sheshiń:

- 1) 634 hám 687 sanlar qosındısın 321 ge azayıń.
- 2) 934 hám 245 sanlar ayırmasın 492 ge azayıń.
- 3) 120 sanın 3 marta kóbeytip, 120 ge azayıń.

Rim cifrları

Ayyemgi Rimde $I = 1$, $V = 5$, $X = 10$, $L = 50$, $C = 100$, $D = 500$, $M = 1000$ kórinisindegi cifrlardan paydalanılǵan. Bul cifrlar rim cifrları dep ataladı. Kishi rim cifri úlken cifrdan ońda jazılsa, olar qosılaǵdı. Mısalı: $VI = 5 + 1 = 6$, $XII = 10 + 2 = 12$, $CXV = 100 + 10 + 5 = 115$.

Eger shepte jazılsa, alınadı: IV = 5 – 1 = 4,

IX = 10 – 1 = 9, XC = 100 – 10 = 90.

Birdey cifrlar 3 márteden kóp izbe-iz jazılıwı mümkin emes. Rim cifrlarınıń járdeminde jazılǵan eń úlken san: 3999(MMMCMXCIX).

1. Rim cifrları qaysı izbe-izlikte jazılsada birdey shamaǵa iye. Mısalı: XXX jazıwında hár bir X belgisi 10 ǵa teń. Sonıń ushın rim cifrları qaysı sistemaǵa mısal bola aladı, pozıcıyalıq yamasa pozıcıyalıq emespe?

2. Tómendegi sanlardı rim cifrlarınan paydalanıp jazıń: 23, 37, 148, 285, 692, 893, 968.

3. $390 : 3 + 409$ $195 : 5 - 632 + 8$
 $160 \cdot 4 - 392$ $798 : 7 + 476 : 2$
 $705 : 5 + 423$ $420 : 6 + 558 : 9$

4. Tashkenttegi «Xumo arena» muz sarayı qurılısında 2480 túrli taraw qánigeleri qatnasti. Solardan 6 arxitektor, 20 qánige, 50 montaj ustası, qalǵanları jumisshilar. Bul arenanıń qurılısında neshe jumisshi qatnasqan?

5. I, V, X cifrlarınıń járdeminde sanlar jazıń. Olardı kóbeyip barıw tártibi menen jaylastırıń.

6. $593 + 9 \cdot 8 - 384$ $240 : 6 + 548 - 467$
 $756 - 320 : 80 + 256$ $837 - 96 : 8 + 107$

7. Jıldızıń bir ayın tártip boyınsha rim cifri menen ańlatıń.

Úlgi: Yanvar – I.

10 000 ISHİNDE KÓBEYTIW HÁM BÓLIW

Awizeki kóbeytiw hám bólìw

a) Sheshiliwin túśindiriń: $1000 \cdot 5 = \square$

1 mínlıq 5 márte kóbeytilse, nátiyjede 5 mínlıq payda boladı. Demek: $1000 \cdot 5 = 5000$ yamasa $5 \cdot 1000 = 5000$. Bunnan, $5000 : 1000 = 5$ yamasa $5000 : 5 = 1000$

b) Sheshiliwin túśindiriń: $3200 \cdot 3 = \square$

1-usıl: $3200 \cdot 3 = 32 \cdot 100 \cdot 3 = 32 \cdot 3 \cdot 100 = 96 \cdot 100 = 9600$ 2-usıl: $3200 \cdot 3 = (3000 + 200) \cdot 3 = 3000 \cdot 3 + 200 \cdot 3 = 9000 + 600 = 9600$

1. $4 \cdot 1000$ $300 : 100$ $5000 : 100$

$7 \cdot 1000$ $600 : 100$ $9000 : 100$

2. $1200 \cdot 8$ $2400 \cdot 4$ $2800 \cdot 3$ $4600 \cdot 2$

$6 \cdot 1600$ $5 \cdot 1800$ $4 \cdot 1500$ $2 \cdot 420$

3. Oyınshıqlar dükánınan sawǵa ushın 3 birdey oyınshıq satıp alındı. Buniń ushın neshe som tólendi?

2900 som; 3100 som; 2700 som; 3300 som

4. $2459 + 54 \cdot 100$ $2784 - (537 - 22 \cdot 6)$

$56 \cdot 100 + 470$ $3608 - 12 \cdot 8 + 150$

5. a) 750 payda bolıw ushın qanday sandı 15 ke kóbeytiw kerek?

- b) 70 payda bolıwı ushın 910 dı qanday sanǵa boliw kerek?
6. Tuwrı tórtmúyeshlik formasıdaǵı paxta atızınıń tárepleri 800 m hám 400 m. Onıń perimetrin tabıń.

7.

$$1600 \cdot 5$$

$$9 \cdot 1100$$

$$2500 \cdot 4$$

$$6 \cdot 1500$$

$$1400 \cdot 7$$

$$3 \cdot 3100$$

$$4500 \cdot 2$$

$$2 \cdot 4900$$

8.

10 qapshıqtaǵı gúrish 2 kg lı 200 hám 3 kg lı 100 qaltashaǵa bólip salındı. Bir qapshıqta neshe kilogramm gúrish bolǵan?

1.

Sheshiliwin túśindiriń: $2400 : 30$

$$2400 : 30 = (24 \cdot 100) : (3 \cdot 10) =$$

$$= (24 : 3) \cdot (100 : 10) = 8 \cdot 10 = 80$$

2.

$$1600 : 20 \quad 3500 : 50 \quad 5600 : 80$$

$$2100 : 70$$

$$4200 : 60$$

$$7200 : 80$$

3.

Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

6400 som

3200 som

? som

4.

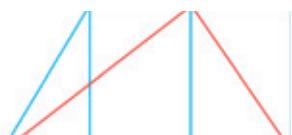
827-jılda al-Xorezmiy Jer sharınıń shamasın esaplap tawǵan. Planetamızdıń ólshemi aniqlanǵanına neshe jıl boldı?

5.

Súwrettegi formada neshe úsh-

múyeshlik, neshe tórtmúyeshlik bar?

6.

$$\begin{array}{ll} 1200 : 20 & 2100 : 30 \\ 1800 : 30 & 3000 : 50 \end{array}$$

$$3600 : 60$$

$$5600 : 70$$

$$6400 : 80$$

7.

Cisternada 6000 litr janılıǵı bar edi. Aldın onıń $\frac{1}{4}$ bólegin, keyin bolsa $\frac{1}{5}$ bólegin sattı.

Cisternada qansha janılıǵı qaldı?

1.

Sheshiliwin túsindiriń: $5 = 10 : 2$ bolǵanı ushın 5 ke kóbeytiwden 2 ge bólip, 10 ága kóbeytiw ańsat. $440 \cdot 5 = 440 \cdot (10:2) = (440 : 2) \cdot 10 = 220 \cdot 10 = 2200$. Sonıń ushın, 5 ke kóbeytip atırǵan sandı 2 ge bólip, keyin tiyindini 10 ága kóbeytiw ańsat.

2.

Awızsha kóbeytiń:

$$280 \cdot 5 \quad 360 \cdot 5 \quad 740 \cdot 5 \quad 920 \cdot 5$$

3.

$$\begin{array}{ll} 74 : 2 & 364 : 2 \\ 51 : 3 & 726 : 2 \end{array}$$

$$546 : 3$$

$$4568 : 4$$

$$783 : 3$$

$$8724 : 4$$

4.

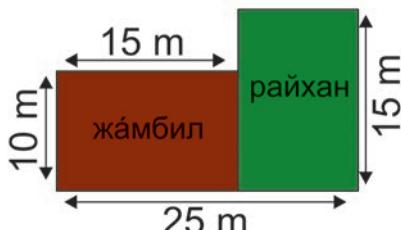
Metro kassasında birinshi kúnde 2390 dana jeton, ekinshi kúnde 1195 dana jeton satıldı. Ekinshi kúni satılǵan jetonlar birinshi kúnde satılǵan jetonlardan qansha az?

5.

$$\begin{array}{ll} 170 + a = 869 & c - 841 = 108 \\ 760 - b = 463 & 2 \cdot x = 860 \end{array}$$

Rayxan hám jámbıl egilgen maydannıń betin túrli usıllarda esaplań.

7. $192 \cdot 3$ $231 \cdot 3$ $307 \cdot 3 - 704 : 8$
 $216 \cdot 4$ $153 \cdot 7$ $65 \cdot 8 - 535 : 5$

- 8.** Bazarda kartoshka 2400 som, piyaz 1300 som, geshir 2500 som turadı. Aziz 1 kg nan ovoshlar satıp alsa neshe som jumsayıdı?

10 000 ishinde jazba kóbeytiw

1. Sheshiliwin túśindiriń: $2312 \cdot 3 = \square$

1) Tańbalarǵa ajıratıp kóbeytiw:

$$\begin{aligned} 2312 \cdot 3 &= (2000 + \\ 300 + 10 + 2) \cdot 3 &= 2000 \cdot 3 + 300 \cdot 3 + 10 \cdot \\ 3 + 2 \cdot 3 &= 6000 + 900 + 30 + 6 = 6936. \end{aligned}$$

				x	2	3	1	2
							3	
							6	9
							3	6

2) Baǵana túrinde kóbeytiw:

Izbe-iz birlikler, onlıqlar, júzlikler hám mıńlıqlar kóbeytiledi. Nátiyjeler sáykes túrde birlikler, onlıqlar, júzlikler hám mıńlıqlardıń astına jazılıdı.

2. $1223 \cdot 3$ $2112 \cdot 4$ $3443 \cdot 2 - 672 : 3$
 $1212 \cdot 4$ $4321 \cdot 2$ $1111 \cdot 8 - 756 : 6$

3. Dilshad 1200 somnan tórt japqan nan hám 1400 somnan eki sherbet satıp aldı. Buniń ushın ol neshe som jumsadı?

4. $720 - x = 1180 - 739$ $x - 2904 = 3705 + 230$
 $370 + x = 640 - 190$ $15 \cdot x = 630 : 7$

5. Tuwrı tórtmúyeshliktiń uzınlığı 45 cm, eni uzınlığınan 3 ese kishi. Tuwrı tórtmúyeshliktiń perimetrin tawıp, onı dm de ańlatıń.

6. Kub formasına iye bolǵan predmetlerdi tabín:

7. $1468 \cdot 2$ $2276 \cdot 4$ $4478 \cdot 2 - 812 : 4$
 $3259 \cdot 3$ $1158 \cdot 5$ $1178 \cdot 6 - 909 : 3$
8. Bayram keshesi ushın hár birinde 3 gúl bolǵan 1210 hám hár birinde 5 gúl bolǵan 764 gúldáste tayarlandı. Buníń ushın barlıǵı bolıp neshe gúl terip alıńǵan?

1. Sheshiliwin túsindiriń:

$\begin{array}{r} \times 1217 \\ 4 \\ \hline 4868 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 3246 \\ 3 \\ \hline 9738 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 4876 \\ 2 \\ \hline 9752 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 1643 \\ 5 \\ \hline 8215 \end{array}$
--	--	--	--

2. $1484 \cdot 3$ $3764 \cdot 2$ $1349 \cdot 7$
 $2317 \cdot 4$ $1457 \cdot 6$ $1227 \cdot 8$
3. Bir kúnde birinshi zavodta 1648, ekinshi zavodta bolsa 1197 detal tayarlandı. Hár kúni sol tárizde islense, birinshi zavodta 6 kúnde neshe detal tayarlanadı? Ekinshi zavod 2 kún kóbirek islese, birinshi zavodqa teńlese aladı ma?
4. Eki dóńgelek sızıń. Birinshisiniń diametri 8 cm, ekinshisiniń diametri bolsa birinshisiniń diametrinen eki ese qısqa bolsın.

- 5.** Eki kóbeytirilip atırǵan sanlardıń birewin 30 ese kóbeytip, ekinshisin 10 ese azaytsaq, kóbeyme qanshaǵa ózgeredi?

6. $1374 \cdot 3$ $4759 \cdot 2$ $1294 \cdot 7$
 $2476 \cdot 4$ $1357 \cdot 6$ $1167 \cdot 8$

- 7.** Keramika zavodında 5 kúnde 1200 dana lawabı kese hám 3600 dana kese islep shıǵarıldı. Eger usınday islense, zavod 10 kúnde neshe dana lawabı kese hám kese islep shıǵaradı?

- 1.** Ámellerdi orınlań.

$$\begin{array}{ll} 6000 : (20 \cdot 5) \cdot 6 & (525 - 238) \cdot 3 \\ 1000 : (90 : 9) \cdot 100 & (5170 - 4500) \cdot 9 \\ (924 + 207) : 3 & (413 + 196) : 7 \end{array}$$

- 2.** Qala boylap sayaxatqa azanda 10:00 de ketip, kúndizgi 12:00 de qaytip kelindi. Sayaxat qansha waqıt dawam etken?

- 3.** Xudojnik 3-klass matematika sabaqlığı ushın 198 súwret, 66 keste, 77 qısqa jazıw hám 11 diagrammanı 44 kún dawamında sizdi. Ol bir kúnde ortasha neshe sizılma sizǵanın aniqlań.

- 4.** Bazarda 1026 kilogramm kók alma hám onnan 3 ese kóp sarı alma alıp kelindi. Kók alma hám sarı almadan barlıǵı bolıp qansha kg alıp kelingen? Kók almadan sarı alma neshe kilogramm kóp?

- 5.** Qawsırmalardı teńlik durıs shıǵatuǵın etip qoyıń:
 $140 - 80 : 4 \cdot 5 = 75$ $140 : 80 : 4 \cdot 5 = 600$
 $140 - 80 : 4 \cdot 5 = 136$.

- 6.** Teńlemeni sheshiń:

$$210 : x = 420 : 6 \quad 480 : x = 6 \quad y + 2940 = 3000$$

- 7.** Fermerdiń 5 atı hám 9 sıyırı bar. 1 at ushın bir ayda 135 kg pishen, 3 sıyıır ushın da sonsha pishen isletiledi. Fermer hár ayda barlıq at hám sıyırlar ushın qansha pishen jumsaydı?

10 000 ishinde jazba bólıw

- 1.** Sheshiliwin túsındırıń:

$$9369 : 3 = \square$$

Esaplaw rejesi: Mıńlıqtı bólemen:

Bólemen: ...

Kóbeytemen: ...

Alaman: ...

Ayırmanı bólıwshi menen salıstıraman: ...

Júzlikti bólemen: ...

Dawam ettiriń.

$\begin{array}{r} 9369 \\ - 9 \\ \hline 3 \end{array}$	$\begin{array}{r} 9 \\ - 3 \\ \hline 6 \end{array}$	$\begin{array}{r} 9 \\ - 6 \\ \hline 3 \end{array}$	$\begin{array}{r} 3 \\ - 3 \\ \hline 0 \end{array}$
			$\begin{array}{r} 3 \\ 1 \\ 2 \\ 3 \end{array}$

2. $4324 : 2$ $3693 : 3$ $8448 : 4$

$5555 : 5$ $2846 : 2$ $9639 : 3$

- 3.** Joldıń eki shetine 2248 túp gúl náli teń bólip egildi. Joldıń bir shetine otırǵızılǵan nállerdiń sanın tabıń.

- 4.** Salıstırıń:

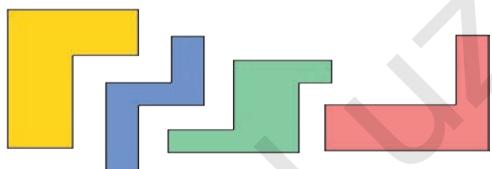
$$483 + (645 - 483) \square 640$$

$$(368 + 459) + (459 - 368) \square 459 \cdot 2$$

$$(12 \cdot 4 + 13 \cdot 3) - 39 \square 48$$

$$(961 - 724) + (724 + 396) \square 2 \cdot 961$$

- 5.** Bul formalardan tuwri tórtmúyeshlik jıynasa bolama?

- 6.** $3396 : 3$
- 7.** Súwret tiyrakında másele dúziń hám onı sheshiń:

1.

Sheshiliwin túsindiriń:

$$\begin{array}{r}
 & 7 & 6 & 2 & 3 & | & 3 \\
 - & 6 & 1 & 6 & 1 & & 2 \\
 \hline
 & 1 & 5 & & & & 1 \\
 - & 1 & 2 & & & & 2 \\
 \hline
 & 1 & 2 & & & & 1 \\
 - & 3 & & & & & 0 \\
 \hline
 & 0 & & & & &
 \end{array}$$

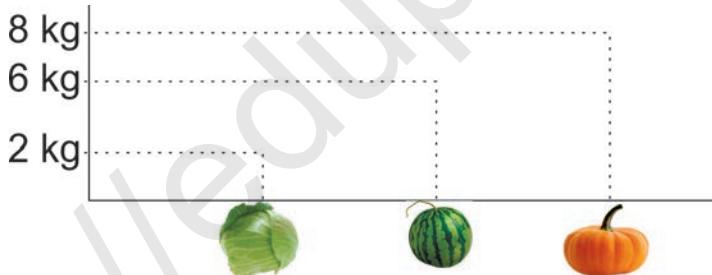
$$\begin{array}{r}
 & 7 & 6 & 7 & 4 & | & 6 \\
 - & 6 & 1 & 2 & 4 & & 9 \\
 \hline
 & 1 & 2 & & & & 7 \\
 - & 4 & 7 & & & & 2 \\
 \hline
 & 4 & 2 & & & & 0 \\
 - & 5 & 4 & & & & 4 \\
 \hline
 & 5 & 4 & & & & 0
 \end{array}$$

- 2.** $7548 : 2$ $7152 : 3$ $9324 : 4$
 $8735 : 5$ $9084 : 6$ $9208 : 8$
- 3.** Baspaxanada 7362 «Temur túzikleri» kitabı hár bir baylamda 6 danadan, 9440 «Juldızlı túnler» kitabı hár bir baylamda 8 danadan jaylastırıldı. Barlıǵı bolıp neshe kitap tayarlandı?

- 4.** Kesteni toltrırıń:

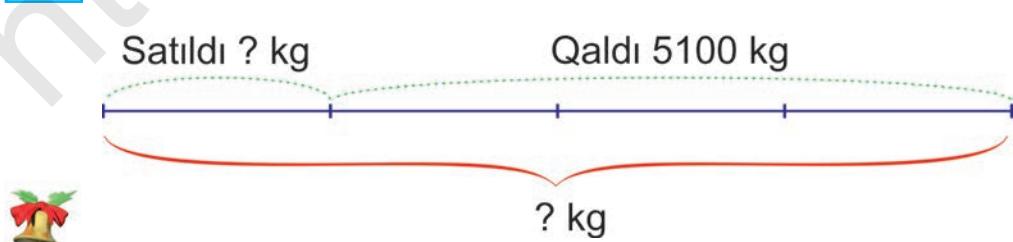
c	8450	1416	9608	6482	8160	0
d	5	4	8	7	6	8
c:d						

- 5.** Diagramma tiykarında másele dúziń:
Qaysı biri awır - ? 32 kapusta ma, 11 ógarbız ba
yamasa 8 qabaq pa?

- 6.** $5348 : 2$ $5316 : 3$ $7616 : 4$
 $6745 : 5$ $8340 : 6$ $8344 : 7$

- 7.** Súwret tiykarında másele dúziń:

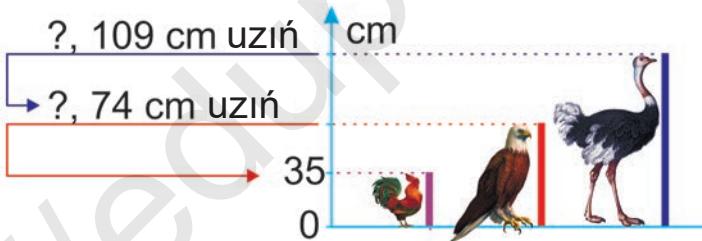
1. Sheshiliwin túśindiriń:

$$\begin{array}{r}
 - 242412 \\
 24 \downarrow \quad | 202 \\
 \hline
 02 \\
 0 \downarrow \\
 \hline
 24 \\
 24 \\
 \hline
 0
 \end{array}$$

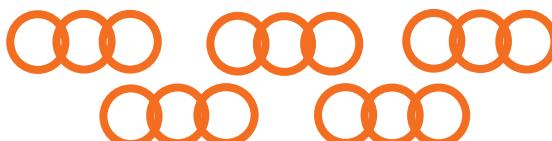
$$\begin{array}{r}
 - 576024 \\
 48 \downarrow \quad | 240 \\
 96 \\
 96 \downarrow \\
 \hline
 0 \\
 0 \\
 \hline
 0
 \end{array}$$

2. $4444 : 22$ $6720 : 30$ $4200 : 15$
 $6510 : 15$ $5600 : 25$ $7560 : 30$
3. Diagramma tiykarında másele dúziń hám quşlardıń boyınıń uzınlıǵıń tabıń:

4. $x \cdot 12 = 5400$ $92 \cdot x = 4600$
 $32 \cdot x = 9792$ $x \cdot 17 = 510$
5. Sarvar islep atırǵan ójireniń eni 2 m 35 cm, uzınlığı eninen 2 ese uzıń. Bólmeniń perimetri qansha?
6. Eń keminde neshe saqıynanı ashıp-jawıp, on bes saqıynadan naq bir shınjır payda ete alasız?

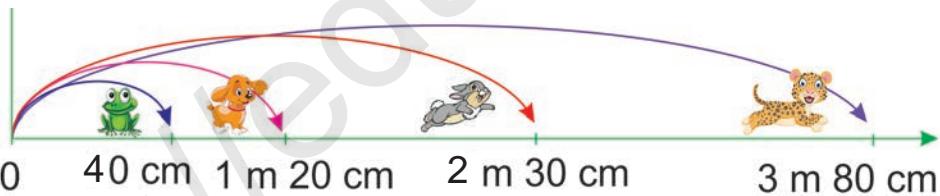

- 7.** $2222 : 11$ $3750 : 30$ $3990 : 19$
 $2769 : 13$ $4960 : 16$ $4620 : 22$
- 8.** Samalyot 1815 km aralıqtı ushıp ótti. Sayaxatshı bolsa bul waqıtta 11 km yol júrdi. Samolyot sayaxatshıdan neshe ese kóp aralıqtı basıp ótken?

Bóliwdi tekseriw

- Tekseriwdi túśindiriń:**
 $4800 : 30 = 160$ **Tekseriw:** $160 \cdot 30 = 4800$
- Bóliwdi orınlań hám nátiyjeni tekseriń:**
 $520 : 4$ $5600 : 80$ $7200 : 60$
 $420 : 6$ $7800 : 30$ $8400 : 30$
- Diagramma tiykarında uzınlıqqa sekirgen haywanlardıń arasındaǵı aralıqtı tabiń.**

- $720 - x = 1180 - 739$
 $x - 2904 = 3705 + 230$
- Tuwri tórtmúyeshliktiń beti 24 cm^2 qa teń. Onıń uzınlığı 4 cm bolsa, eni neshe santimetre teń? Berilgen uzınlığı hám tabılǵan enine qaray tuwri tórtmúyeshlikti sızıń.
- Waqıya kitaptıń 216-betinen baslanıp, 274-betinde tamamlanadı. Waqıya kitaptıń neshe betin iyelegen?

7. Bóliwdi orınlarıń hám nátiyjeni tekseriń:

$$320 : 4$$

$$560 : 40$$

$$950 : 50$$

$$480 : 6$$

$$720 : 30$$

$$960 : 40$$

8. Ámir Temur muzeyine birinshi kúni 2180, ekinshi kúni onnan 420 ága az, úshinshi kúni ekinshi kúndegige qaraǵanda 350 ge kóp adam keldi. Muzeyge úsh kún dawamında neshe adam kelgen?

Kóbeytiwdi tekseriw

1. Tekseriwdi túsındırıń:

$$90 \cdot 70 = 6300$$

Tekseriw: $6300 : 90 = 70$ yamasa $6300 : 70 = 90$.

2. Kóbeytiwdi orınlarıń hám nátiyjeni tekseriń:

$$20 \cdot 14$$

$$40 \cdot 17$$

$$60 \cdot 13$$

$$12 \cdot 80$$

$$23 \cdot 3$$

$$18 \cdot 50$$

$$14 \cdot 70$$

$$90 \cdot 11$$

3. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

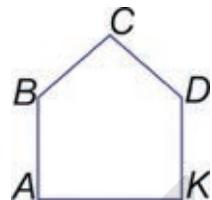
$$170 + a = 869$$

$$c - 841 = 1708$$

$$760 - b = 463$$

$$2 \cdot x = 860$$

- 5.** ABCDK besmúyeshlik sızıń. Onda BK hám AD kesindilerdi ótkiziń. Kesindiler kesilisken noqattı M háribi menen belgileń.

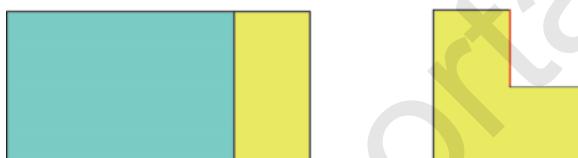

- 6.** Kóbeytiwdi orınlıǵı hám nátiyjeni tekseriń:

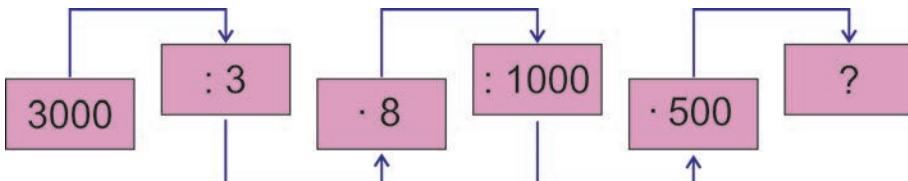
$$30 \cdot 13 \quad 50 \cdot 19 \quad 80 \cdot 11 \quad 16 \cdot 40 \\ 24 \cdot 20 \quad 17 \cdot 40 \quad 12 \cdot 70 \quad 60 \cdot 15$$

- 7.** Formalardıń táreplerin ólshep, olardıń perimetrin tabıń:

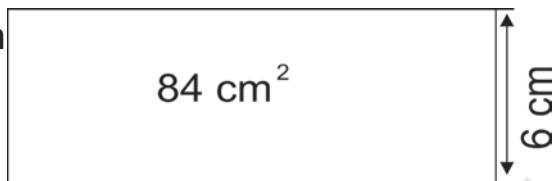

Uzınlıq ólshew birlikleri

- 1 cm = □ mm 5 cm 4 mm = □ mm
1 dm = □ cm 8 dm 6 cm = □ cm
1 m = □ dm 3 m 7 dm = □ dm
1 km = □ m 2 km 40 m = □ m
- Tuwri sızıq sızıń. Onda úsh A , B hám D noqatlarının izbe-iz belgileń. AB kesindi uzınlığı úsh cm, BD kesindi uzınlığı tórt cm bolsın. Bul kesindiler uzınlıqlarınıń qosındısın tabıń. Bul qosındı qaysı kesindi uzınlığına teń?
- Algoritm boyınsha ámellerin orınlap, nátiyjeni tabıń:

4. Tuwrı tórtmúyeshliktiń perimetrin tabıń.

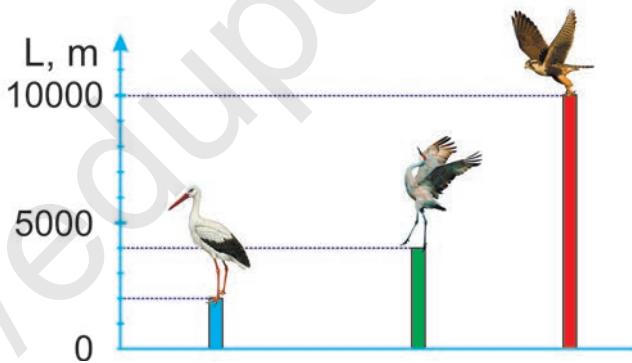

5. 24 m arqan úsh jerinen teń kesilse, hár bir bólektiń uzınlığı neshe metr boladı? Bunı sızbadan kórsetip bere alasızba?

6. Teńlemelerdi sheshiń:

$$18 + x = 35 \quad x + 500 = 900 \quad 230 + x = 570$$

7. Láylekler 2000 m biyiklikte, tırnalar láyleklerden 2 márte, lashınlar 5 márte biygirek ushadı. Bul quslardıń joqarıǵa kóteriliw biyikligin km de ańlatıń.

Uzınlıq ólshew birlikleri arasındaǵı qatnas

1. Uzınlıq ólshew birlikleri arasındaǵı qatnaslardı túsındırıń:

$$1000 \text{ mm} = 100 \text{ cm} = 10 \text{ dm} = 1 \text{ m}$$

$$300 \text{ cm} = 30 \text{ dm} = 3 \text{ m}$$

$$420 \text{ cm} = 42 \text{ dm} = 4 \text{ m } 2 \text{ dm}$$

$$504 \text{ cm} = 5 \text{ m } 4 \text{ cm}$$

$$758 \text{ cm} = 7 \text{ m } 5 \text{ dm } 8 \text{ cm} = 7 \text{ m } 58 \text{ cm}$$

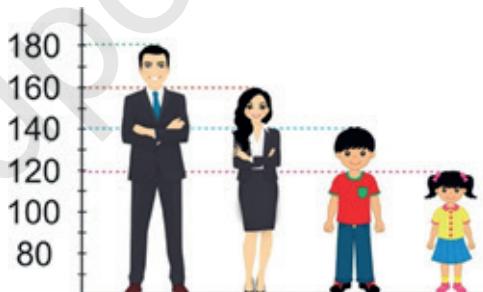
$$10000 \text{ dm} = 1000 \text{ m} = 1 \text{ km}$$

Shamalar ústinde ámeller orınlaw ushın shamalar birdey ólshew birliginde ańlatılıw kerek.

2. $340 \text{ mm} = \boxed{} \text{ dm} \boxed{} \text{ cm}$
 $567 \text{ mm} = \boxed{} \text{ dm} \boxed{} \text{ cm} \boxed{} \text{ mm}$
 $803 \text{ mm} = \boxed{} \text{ dm} \boxed{} \text{ mm}$
 $320 \text{ cm} = \boxed{} \text{ m} \boxed{} \text{ dm} = \boxed{} \text{ m} \boxed{} \text{ cm}$
 $706 \text{ cm} = \boxed{} \text{ m} \boxed{} \text{ cm}$
 $459 \text{ cm} = \boxed{} \text{ m} \boxed{} \text{ dm} \boxed{} \text{ cm} = \boxed{} \text{ m} \boxed{} \text{ cm}$
 $842 \text{ cm} = \boxed{} \text{ m} \boxed{} \text{ dm} \boxed{} \text{ cm} = \boxed{} \text{ m} \boxed{} \text{ cm}.$

3. Diagramma tiykarında shańaraq aǵzalarınıń boyları arasındaǵı parıqtı tabıń:
4. a) A hám B noqatların belgileń. Olar arqalı tuwrı sıziq ótkiziń.
b) V hám G noqatların belgileń. Olar arqalı 2 iyrek sıziq ótkiziń.
5. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

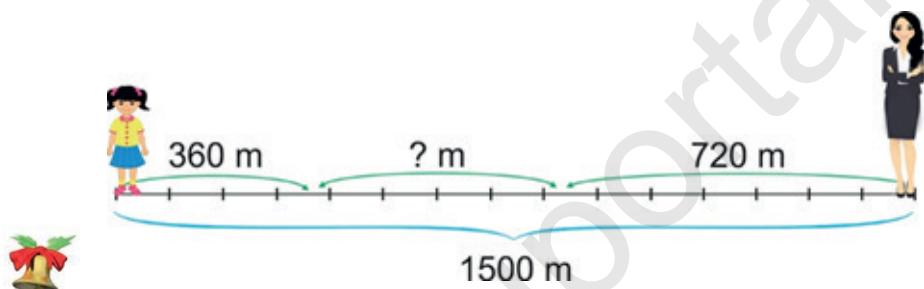

- 6.** a) Tashkentten Xiywaǵa shekem bolǵan aralıqtı qaysı ólshew birliginde ańlatıw qolaylı?

 b) Futbol maydanı ólshemin she?
 d) Jazıp atırǵan ruchkamızdıń uzınlıǵınshe?

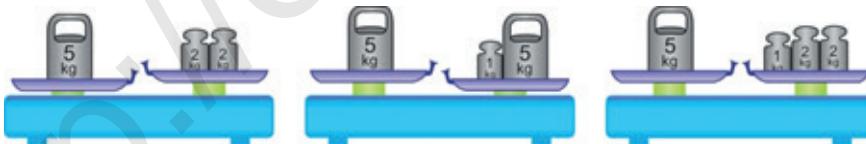
7. $164 + 2 \cdot 349$ $(132 + 176) \cdot 2$ $3 \cdot (104 + 229)$
 $884 - 3 \cdot 235$ $(976 - 762) \cdot 4$ $5 \cdot (442 - 258)$

8. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

Massa ólshew birlikleri

Massalarınıń salıstırılıwın túsindiriń:

$5 \text{ kg} \square 4 \text{ kg}$

$5 \text{ kg} \square 6 \text{ kg}$

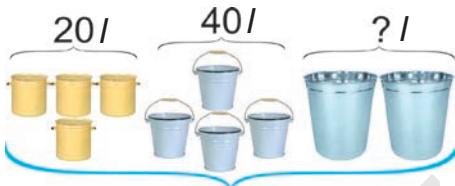
$5 \text{ kg} \square 5 \text{ kg}$

**Gramm (g) – massasınıń tiykarǵı ólshew birligi.
 $1 \text{ kg} = 1000 \text{ g}$.**

- 1.** $500 \text{ g} + 500 \text{ g}$ $500 \text{ g} + 300 \text{ g} + 600 \text{ g}$
 $500 \text{ g} + 700 \text{ g}$ $800 \text{ g} + 200 \text{ g} + 900 \text{ g} + 100 \text{ g}$

Úlgi: $500 \text{ g} + 500 \text{ g} = 1000 \text{ g} = 1 \text{ kg.}$

- 2.** Súwret tiykarında másеле dúziń hám sheshiń:

- 3.** 1 kg nıń $\frac{1}{5}$ bólegin, 2 kg nıń $\frac{1}{4}$ bólegin, 4 kg nıń $\frac{1}{8}$ bólegin hám 6 kg nıń $\frac{1}{12}$ bólegin tap.
- 4.** Svetafordıń jasıl shıraǵı 20 sekund dawamında janıp turǵanda 80 avtomobil kesilispeden ótse, 14 sekundta neshe avtomobil kesilispeden ótedi?
- 5.** $3 \text{ kg} + 2 \text{ kg } 400 \text{ g}$ $3 \text{ kg } 800 \text{ g} + 4 \text{ kg } 300 \text{ g}$
 $5 \text{ kg} - 3 \text{ kg } 600 \text{ g}$ $8 \text{ kg } 300 \text{ g} - 5 \text{ kg } 600 \text{ g}$.
- 6.** 906 kg alma yashiklerge 6 kg nan, 847 kg anar bolsa 7 kg nan jaylastırıldı. Alma salıńǵan yashikler anar salıńǵan yashiklerden neshe dana kóp?

Massa ólshew birlikleri arasındaǵı qatnas

- 1) 1 kg dene 1 g deneden neshe ese awır?
- 2) 100 g dene 1 kg deneden neshe ese jeńil?
- 3) 1 kg dene 500 g deneden neshe ese awır?
- 4) 500 g dene 50 g deneden neshe ese awır?
- 5) 500 g dene 1 kg deneden neshe jeńil?
- 6) 1 kg dene 200 g deneden neshe ese awır?

1.

Massası úlken bolǵan deneler tonna (t) yamasa centner (q)de ólshenedi:

$$1 \text{ t} = 1000 \text{ kg} \quad 1 \text{ q} = 100 \text{ kg} \quad 1 \text{ t} = 10 \text{ q}$$

2.

- 1) Centnerde ańlatıń: 200 kg, 500 kg, 700 kg, 900 kg, 3 t, 6 t, 10 t, 16 t, 48 t, 64 t.

- 2) Tonnada aňlatıń: 30 q, 80 q, 140 q, 200 q, 350 q, 560 q, 840 q, 1000 q.
3. Birinshi terekten 50 kg, ekinshisinen oǵan qaraǵanda 3 ese kóp, úshinshisinen bolsa 1 q alma terildi. Barlıǵı bolıp qansha alma terilgen?
4. $1 \text{ kg} - 100 \text{ g}$ $1 \text{ kg} - 250 \text{ g}$ $1 \text{ kg} - 560 \text{ g}$
 $1 \text{ kg} - 300 \text{ g}$ $1 \text{ kg} - 450 \text{ g}$ $1 \text{ kgr} - 750 \text{ g}$

5. Usı sizilmada neshe úshmúyeshlik hám tórtmúyeshlik bar?

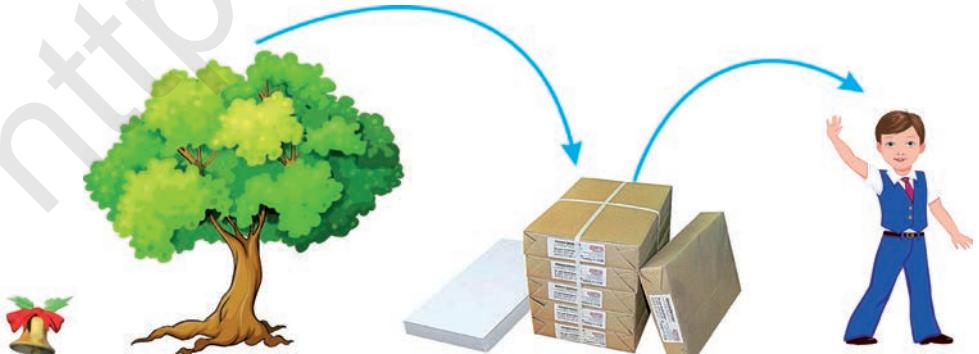

6. Birewden 1, 3 hám 5 kg lı taslar bar. Sol taslardan paydalanıp, eki pálleli tárezide 500 g, 2 kg, 7 kg gúrishti qalay tartıw mümkin?

7. $1 \text{ kg } 200 \text{ g} + 2 \text{ kg } 400 \text{ g}$ $3 \text{ kg } 400 \text{ g} + 4 \text{ kg } 300\text{g}$
 $2 \text{ kg } 300 \text{ g} + 3 \text{ kg } 600 \text{ g}$ $5 \text{ kg } 300 \text{ g} + 7 \text{ kg } 600 \text{ g}$

8. Ortasha bir terekten 100 kg qaǵaz islep shıǵarıladı. 4000 matematika sabaqlığınıń massası 11 q. Sonda sabaqlıqqa sarıplanatuǵın qaǵaz alıw ushın neshe terek kerek boladı?

MATEMATIKALÍQ AŃLATPALAR. TEŃSIZLIKLER.

GEOMETRIYALÍQ FIGURALAR

a + b hám a – b ańlatpanıń mánisın tabıń

- Eger $a = 3000$, $b = 2000$ bolsa, $a + b$ hám $a – b$ ańlatpanıń ańlatpanı tabıń.
- Kestedegi a hám b nıń berilgen mánisleri boyınsha $a + b$ ańlatpanıń mánislerin tabıń:

a	123	2364	2586	3549	4734	4673
b	234	3127	4258	4734	4876	5327
$a + b$	357					

- Kestedegi a hám b nıń berilgen mánisleri boyınsha $a – b$ ańlatpanıń mánislerin tabıń:

a	257	4742	5463	6544	7656	8244
b	123	2354	2746	2677	3898	5366
$a – b$	134					

- Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

Bar edi	Satıldı	Qaldı
5608 kg	? kg	Sheregi, kg
		

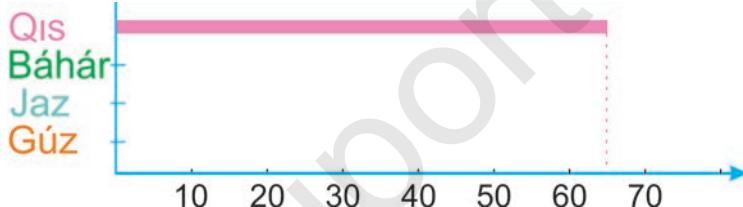
- Ańlatpalardı jazıń hám olardıń ańlatpaların esaplań.
 - 354 sanına 42 hám 6 sanlarınıń tiyindisin qosıń.
 - Birinshi qosılıwshı 876, ekinshi qosılıwshı bolsa 14 hám 6 sanlarınıń kóbeymesi. Qosındıń tabıń.

- 6.** a hám b nıń berilgen mánisleri boyınsha $a - b$ ańlatpanıń mánislerin tabıń:

<i>a</i>	3764	5643	6435	7367	8213	9531
<i>b</i>	1452	2467	2476	2488	3495	5678
<i>a - b</i>						

- 7.** Dápterińge tómendegidey diagramma sıziń hám 1 jıl dawamında hár bir máwsimde jawınlı kúnler haq-qında keltirilgen maǵlıwmatlar tiykarında diagrammanı toltırıń: Qis – 65 kún, báhár – 40 kún, jaz – 7 kún, Gúz – 41 kún.

a · b ańlatpanıń mánisin tabıń

- Eger $a = 300$, $b = 2$ bolsa, $a \cdot b$ ańlatpanıń mánisin tabıń:
- a hám b nıń berilgen mánisleri boyınsha $a \cdot b$ ańlatpanıń mánislerin tabıń:

<i>a</i>	2344	2	2676	4	6	1231
<i>b</i>	2	4733	3	2434	1454	8
<i>a · b</i>	4688					

- Fermer xojalığında a jumısshı 44 kg nan qulpınay terip, yashiklerge 8 kg nan jaylastırdı. Barlıq qulpınay neshe yashikke jaylastırıldı?
 - $a = 32$ bolǵanda máseleniń sheshimin tabıń.
 - $a = 100$ bolǵanda máseleniń sheshimin tabıń.

4. Diametrleri 6 cm 4 mm, 7 cm 8 mm hám 5 cm 6 mm bolǵan dóńgeleklerdi sızıń. Hár bir dóńgeleklerdiń orayıń belgileń hám radiusın tabıń.

5. Súwrettegi formada neshe úshmúyeshlik hám neshe kvadrat bar? Qaysı figuraniń sanı kóbirek?

6. a hám b niń berilgen mánisleri boyıńsha $a : b$ ańlatpanıń mánislerin tabıń:

a	432	3	235	5	142	7	125
b	2	324	4	196	6	135	8
$a : b$							

7. Dúkánǵa alıp kelingen 12 qapshıq un 3 kg nan paketlerge salıp shıǵıldı. Eger 1 qapshıq un 60 kg bolsa, barlıq un neshe paketke salıńǵan?

$a : b$ ańlatpanıń mánisin tabıń

1. Eger $a = 4000$, $b = 2$ bolsa, $a : b$ ańlatpanıń mánisin tabıń:

2. a hám b niń berilgen mánisleri boyıńsha $a : b$ ańlatpanıń mánislerin tabıń:

a	246	4826	6484	7305	8052	8488
b	2	2	4	5	6	8
$a : b$	123					

3. Joldıń eki kesilispeşi arasındaǵı aralıq 750 m. Bul joldıń shetine elektr tarmaǵınıń baǵanaları ornatılǵan.

Olardıń arası 50 m. Kesilispelerdiń arasına neshe baǵana ornatılǵan?

4. 3 cm 8 cm hám 5 cm 4 mm tárepli tuwrı tórtmúyeshlik sızıń hám perimetrin tabıń.
5. a) Kestede kórsetilgen ańlatpalardı oqıń:

Ańlatpa	Mánisi
$(d + 2) + d$	qosındıǵa sandı qosıw
$(b - 3) - a$	ayırmadan sandı alıw
$(a \cdot 5) - b$	kóbeymeden sandı alıw
$(c : 4) + a$	tiyindige sandı qosıw

b) Sanǵa qosındını, ayırmanı, kóbeymeni, tiyindini qosıwǵa baylanıslı háripli ańlatpalar dúziń.

Ülgi: $a + (b + c)$

6. a hám b nıń berilgen mánisleri boyınsha $a : b$ ańlatpanıń mánislerin tabıń:

a	1264	3256	6065	8436	7847	8172
b	2	4	5	6	7	9
$a:b$						

7. Kóshe boylap bir qatar terek nálleri egildi. Bul qatar uzınlığı 1560 m ge, náller arası 6 m ge teń. Barlıǵı bolıp neshe nál egilgen?

Quramalı máseleler

1. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń.

2. Kesteni tolteríń:

<i>a</i>	3422	7035	?
<i>b</i>	654	?	2936
<i>a + b</i>	?	8900	?
<i>a - b</i>	?	?	2100

3. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

	jumsaladı		
200 kg qaǵaz ushın	400 / suw	1 tonna qaǵaz ushın	? / suw

4. Ańlatpanı jazıń:

- a) 725 hám 631 sanlar ayırmasın 3 ese kóbeytiń;
- b) *a* hám *b* sanlar qosındısın 3 ese azayıń;
- c) *x* hám 5 tiń ayırmasına *v* ni qosıń.

5. Tárepi 6 cm bolǵan kvadrat sızıń. Onı teń ekige bóliń. Kvadrat hám payda bolǵan tuwrı tórtmúyeshliktiń perimetrlerin salıstırınıń.

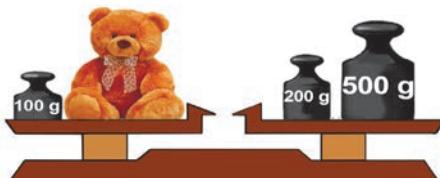

6. $487 + 80 \cdot 54$ $72 \cdot 18 - 308$ $658 : 7 + 80 \cdot 91$
 $552 - 504 : 24$ $294 : 3 + 571$ $460 \cdot 8 - 720 : 8$

7. Dúkánǵa alıp kelingen elektr shıraqlarınan 176 danası satıldı. Sonda dúkánda satılǵanınan 145 dana az shıraq qaldı. Neshe elektr shıraqı alıp kelingen edi?

- 1.** Tárezige qoyılǵan júk hám tárezi taslarınıń tiykarında teńleme dúziń:

- 2.** 7 metr lenta ushın x som tólendi. 3 metr lentanıń bahası qansha? Máselege sáykes sızılma sızıp, ańlatpa dúziń. $x = 7000$ bolǵanda ańlatpanıń mánisin tabıń.

- 3.** Teńlemeni sheshiń:

$$x : 3 = 192$$

$$x : 5 = 143$$

$$x : 8 = 111$$

$$531 : x = 3$$

$$995 : x = 5$$

$$567 : x = 9$$

- 4.** Tárepleri 21 cm hám 29 cm 7 mm bolǵan qaǵazdı teń ekige bóliń hám payda bolǵan tuwrı tórtmúyeshtiń perimetrin tabıń.

- 5.** a) Qosındısı 18 bolǵan eki sannıń biri ekinshisinen eki ese úlken. Bul sanlardı tabıń.

- b) Qosındısı 25 bolǵan eki sannıń biri ekinshisinen tórt ese úlken. Bul sanlardı tabıń.

- 6.** Teńlemeni dúzip, belgisizdi tabıń:

- a) Belgisiz sandı 3 ke kóbeytip, 712 qosılsa 2848 payda boldı.

- b) Belgisiz sandı 4 ke kóbeytip, nátiyjeden 926 alınsa 722 payda boldı.

- v) Belgisiz sannan 2496 alınıp, 9 ýa bólinsel 312 payda boldı.

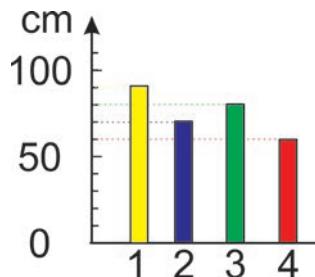
7. Bir adam bir sutkada 22 kg hawanı jutsa, klasınızdaǵı barlıq oqıwshılar 1 sutkada neshe kg hawanı jutadı? 100 adam-she? Shańaraq aǵzalarınıń 1 sutkada qansha hawanı jutıwi haqqında awızsha juwap beriń.

1. 1 saatta piyada 5 km, velosiped 20 km, motocikl 60 km, avtomobil 120 km joldı basıp ótedi. 240 km joldı piyada, velosiped, motocikl, avtomobil neshe saatta basıp ótiwi mümkin?

2. Qaldıqlı bóliwdı orınlań hám tekseriń:

$$\begin{array}{llll} 4597:2 & 9139:3 & 6327:4 & 3553:5 \\ 7155:2 & 5245:3 & 3458:4 & 6779:5 \end{array}$$

3. Diagrammada joqarı orınlardı iyelegen tórt balanıń biyiklikke sekiriw boyınsha kórsetkishleri kórsetilgen. Hár bir balanıń qanday biyiklikke sekirgenin tabıń.

4. Tuwrı tórtmúyesh hár biriniń beti 7 cm^2 qa teń bolǵan 6 birdey bóleklerge bólindi. Tórtmúyeshliktiń betin tabıń.

5. Hár birinde 100 g nan bolǵan 4 paket kashnich tuqımı hám hár birinde 150 g bolǵan 3 paket geshir tuqımı satıp alındı. Qaysı tuqımnan kóp satıp alındı?

6. 5-máseleniń sorawın ózgertip, $4 \cdot 100 \text{ g} + 3 \cdot 150 \text{ g}$ kórinisinde sheshiletuǵın máselege aylandırin.

7.

Qısqa jazıw boyınsha dúziń hám sheshiń:
Alıp kelindi – 254 shatıraph dápter, 178 sızıqlı dápter.
Qaldı – 126 dápter. Satıldı – ? dápter.

- Xumo arenası biyikliginiń $\frac{1}{4}$ bólimi 900 cm ge teń bolsa, onıń ulıwma biyikligin tabıń hám metrde aňlatıń.

- Aňlatpa dúziń hám onıń mánisin tabıń:
 - 720 sanın 8 hám 5 sanlarınıń kóbeymesine bóliń;
 - 168 hám 14 sanları tiyindisin usı sanlardıń ayırmasına kóbeytiń.
- 114-bet 30 máseledegi diagrammada kórsetilgen-mağlıwmatlardı jazıp shıǵıń.

Úlgi: 1-bala 90 cm uzınlıqqa sekirgen.

- Tárezide almalar birdey bolsa, hár biriniń massası qansha boladı? Tárezige sonday almalardan besewi qoyılsa, onıń kórsetkishi nesheni kórsetedi?
- Bos shaqmaqlarda 3 hám 4 sanların hár bir qatar hám baǵana boyınsha qosındı hár sapar 9 shıǵatuǵın etip jaylastırıń.

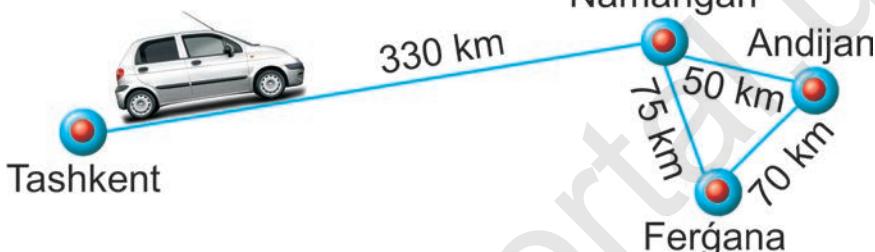

2	
2	
	2

- 6.** Ańlatpa dúziń hám onıń mánisin tabıń:
- 348 hám 579 sanlar qosındısın 51 hám 48 sanlarınıń ayırmasına bóliń;
 - 336 hám 315 sanlar qosındısın usı sanlardıń ayırmasına bóliń;
- 7.** Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

7.

- Adil, Pazıl hám Nafisa shaxmat oynadı. Balığı bolıp 4 partiya oyın oynaldı. Eger balalardıń hár biri az degende bir oyın oynaǵan bolsa, olardıń hár biri neshewden partiya oynaǵan? Neshe túrli juwap bolıwi múmkin?
- Xalima kitaptıń 69 betin oqıp boldı. Bul kitaptıń tórtten úsh bólimin quraydı. Bul kitap neshe betli?
- Keste tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

Oqıwshılar	1 minutta oqıǵan sózler sanı	Waqtı	Sózler sanı
Shaxnoza	136	3 min	?
Abrar	? dana	2 min	258
Babur	131	? min	524
Ruxshana	135	3 min	?

- Ne ushın teńlik durıs ekenligin túsındırıń:
- $$8 \cdot 3 + 7 \cdot 3 = (8 + 7) \cdot 3 \quad 6 \cdot 8 + 4 \cdot 8 = 10 \cdot 8$$
- $$17 \cdot 5 + 3 \cdot 5 = (17 + 3) \cdot 5 \quad 46 \cdot 7 = 46 \cdot 6 + 46$$

5. Sanlı rebus. Juwap variantları neshew?

$$*6 : * = 8$$

$$5* : * = 9$$

$$2* : * = 7$$

$$*2 : 8 = *$$

6. Gúlzardan 3 oqıwshı 26 danadan, 4 oqıwshı 37 danadan roza gúlin úzdi.

7.

$$210 : 2$$

$$432 : 4$$

$$6240 : 6$$

$$8464 : 8$$

$$309 : 3$$

$$525 : 5$$

$$7630 : 7$$

$$9756 : 9$$

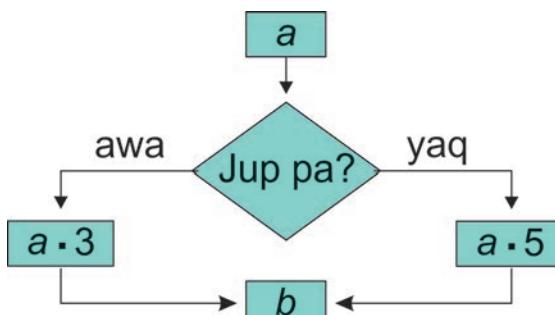

Durıs hám nadurıs pikirler

Pikir dep ıras yamasa nadurıs ekenligi anıqlanǵan derek gáplerge aytılıdı. Mıslı: «Jer Quuyash átirapında aylanadı» – durıs pikir; «Eki taq san» – nadurıs pikir. Bunday gápler pikir dep ataladı. «Jasíń neshede?» yamasa «sabaq tayarlań» sıyaqlılar pikir emes. Mıslı:

- 1) Durıs pikir: Jaz máwsiminde kúnler ıssi boladı.
- 2) Nadurıs pikir: Pildiń awırılığı 150 g boladı.
- 3) Pikir emes: Búgin jawın jawama?

1. Eger esaplaw mashinasına tómendegi sanlar kirgizilse, nátijede qanday sanlar alınadı? a: 7; 46; 61; 280.

2. Aldın durıs pikirlerdi, keyin nadurıs pikirlerdi kóshirip jazıń:
- a) 17 menen 5 tiń ayırması 13 ke teń;
 - b) Hár qanday san 4 ke kóbeytilse, kóbeymede jup san payda boladı;
 - d) Hár qanday san 5 ke kóbeytilse, kóbeymede hár dayım jup san payda boladı;
 - e) 7 sanı 6 sanınan kishi.

3. Tómendegi formalar ushın durıs pikirlerdi tańlan:

- a) Eger forma kók bolmasa, demek, bul tuwrı tórtmúyeshlik;
- b) Eger forma qızıl bolmasa, demek, bul tuwrı tórtmúyeshlik emes;
- d) Eger forma úshmúyeshlik bolmasa, demek, bul kók emes.

Bul formalar ushın durıs pikirlerdi dawam ettiriń: Eger forma sarı bolmasa, demek, bul ... emes.

4. Súwrettegi formalardıń atın tabıń. Sonday geometriyalıq figuraǵa iye perimetrlerdiń atıń aytıń. Bul figuralardıń joqarı hám qaptal tárepinen kórinislerin dápterińge sızıń.

5. Oylap kóriń:

a) Qálegen bir tańbalı san oylań. Onı 4 ke kóbeytiń. Kóbeymeni oylaǵan sanǵa bóliń. Nátiyjede nege 4 payda bolıwın túsındırıń.

b) Qálegen bir tańbalı san oylań. Onı 6 ága kóbeytiń. Kóbeymeden oylanǵan sandı alıń. Ayırmanı oylanǵan sanǵa bóliń. Nátiyjege 15 sanın qosıń. Qosındıda ne ushın 20 shıqqanın túsındırıń.

6.

$$(8168 - 3170) : 7$$

$$(118 + 242) : 120$$

$$(5496 + 3572) : 4$$

$$(915 - 369) : 273$$

7.

Tashkent metropoliteniniń «Alisher Nawayı» bándırgide vagonlardan 246 jolawshı tústi 246 jolawshı tústi hám 173 jolawshı vagonlarǵa shıqtı. Sol waqıtta 65 jolawshı qarama-qarsı jónelistegi poezdın kútip turǵan bolsa, usı bándırıgi bir waqıttıń ózinde neshe jolawshıǵa xızmet kórsetken?

Teńsizlik. Úlken emes hám kishi emes belgileri

«Úlken» ($>$), «kishi» ($<$), «úlken yamasa teń» (\geq), «kishi yamasa teń» (\leq) belgisi menen birlestirilgen eki ańlatpa teńsizlik dep ataladı. (\leq) belgisi úlken emas, (\geq) belgisi kishi emes dep te oqladı.

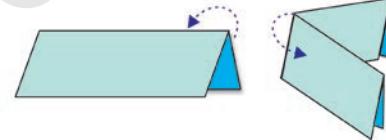
1. Pikirlerdi talqılań:

a) 5 sanı 5 hám 8 sanlınan úlken emes.

Juwap: $5 \leq 8$ va $5 \leq 5$. Bul eki pikir de durıs, sebebi $5 < 8$, $5 = 5$.

b) 6 sanı 4 sanlınan úlken emes.

Juwap: $6 \leq 4$ pikir jalǵan, sebebi $6 < 4$ hám $6 = 4$ teńsizlikler natuwrı.

- 2.** a) 4 ten úlken bolmaǵan 5 san jazıń.
 b) 18 den úlken bolmaǵan hám 12 den kishi bolmaǵan sanlardı jazıń.
- 3.** 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 sanlardan qaysı biri:
 a) 24; b) 30; v) 32; g) 48 sanınıń bóliwshileri?
- 4.** a) Sanınan qosındını, ayırmanı, kóbeymeni, tiyindini alıwǵa tiyisli 4 háripli ańlatpa dúziń:
 b) Qosındıdan, ayırmadan, kóbeymeden, tiyindiden sandı alıwǵa tiyisli 4 háripli ańlatpa dúziń:
- 5.** Tuwrı tórtmúyeshlik formasındaǵı qaǵazdı teń ekige búkleń. Payda bolǵan tórtmúyeshliktiń táreplerin ólsheń. Alınǵan nátiyjege tiykarlanıp jayılǵan qaǵaz betiniń perimetrin tabıń.
-
- 6.** a) 2 den úlken bolǵan 3 san jazıń:
 b) 645 ten úlken hám 639 dan kishi bolmaǵan barlıq sanlardı jazıń.
- 7.** Dúkánǵa alıp kelingen 568 kg qumsheker paketlerge 2 kg nan salıp shígıldı. Sol kúni 128 paket qumsheker satıldı. Dúkánda neshe kg qumsheker qalǵan?

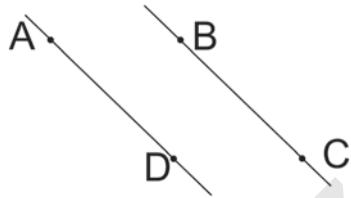

Parallel tuwrı sızıqlar

Bir tegisliktegi eki kesilispeytuǵın tuwrı sızıqlar parallel tuwrı sızıqlar dep ataladı. Parallel tuwrı sızıqlarda parallelilik belgisi – «||» kórinisinde ańlatıldı.

Súwrette AD hám BC parallel tuwrı sıziqlar kórsetilgen. Tuwrı sıziqlardıń parallelligi $AD \parallel BC$ kórinisinde jazıladı.

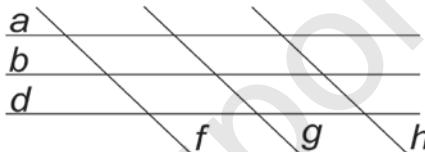

- Parallel tuwrı sıziqlardı qay jerlerde ushıratqansız?

Mısallar keltiriń. Mısalı:

- Úshı parallel sıziqtı úsh parallel sıziq kesip ótiwi nátiyjesinde neshe qarama-qarsı tárepleri parallel tórtmúyeshlik payda boldı?

- Tómendegi sanlar ushın eseli bolǵan sanlarǵa ekewden mısal keltiriń.

- 2 hám 3;
- 10 hám 20;
- 5 hám 10;
- 1 hám 4.

- a) Bir metr sımnıń $\frac{3}{4}$ bólegi qırqıp alındı. Ol teń úsh bólekke bólindi. Hár bir bólektiń uzınlığıń tabıń.

b) LN kesindisiniń uzınlığı 1 dm diń $\frac{3}{5}$ bólime teń. DK kesindi uzınlığı bolsa onnan 3 ese qısqa qısqa LN kesindi DK kesindiden neshe santimetır uzın? Sızıp kórsetiń.

- Eki tańbalı sandı 8 ge kóbeytip shıqqan sannan 2 alınsa 110 payda bolatuǵın san tabıń. Bul qanday san?

6. AB kesindi uzınlığı 2 dm diń $\frac{2}{5}$ bólegine teń. PR kesindiniń uzınlığı bolsa onnan 2 ese qısqa. AB hám PR kesindilerdi sizin.

7. Bazarǵa 221 yashikte qulpınay alıp kelindi. Hár bir yashikte 6 kg nan qulpınay bar. Túske shekem 97 yashik qulpınay satıldı. Satıw ushın neshe kilogramm qulpınay qaldı? Máseleni eki usılda sheshiń.

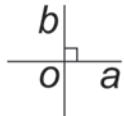
Perpendikulyar tuwrı sıziqlar

- Tuwrı tórtmúyeshlik formasındaǵı qaǵazdı qarama-qarsı tárepleri ústi-ústine túsetuǵın etip bükleń. Qaǵazdı ashıp, ekinshi qarama-qarsı tárepleri ústi-ústine túsetuǵın etip bükleń hám qaǵazdı qayta ashıp, onıń betinde payda bolǵan eki tuwrı sıziqtı talqılań.

Eger eki tuwrı sıziq kesiliskende, olar óz ara tuwrı mýyeshlik payda etse, bul tuwrı sıziqlar perpendikulyar tuwrı sıziqlar dep ataladı.

- a hám b tuwrı sıziqlar óz ara kesiliskende neshe tuwrı mýyesh payda boldı?

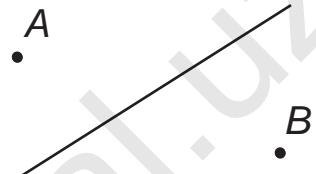

Tuwrı sıziqlardıń perpendikulyarlıǵı « \perp » belgi menen belgilenedi. \perp jazıwi «a tuwrı sıziq b tuwrı sıziqqa perpendikulyar» dep oqıladı.

- As paz x kg góshtiń y kg in muzlatqıshqa qoydı. Qalǵanın teń bólip, 2 túrli awqat tayarlادı. Hár bir awqatqa qansha gósh salınǵan? x = 2800 g hám y = 1600 g óa teń bolǵanında máseleni sheshiń.

4. Eki kesindi berilgen. AB kesindi úzınlığı 12 cm diń $\frac{3}{4}$ bólegine, RK kesindi bolsa 3 cm diń $\frac{1}{3}$ bólegine teń. AB kesindi ústine RK kesindi neshe márte jaylasıwı mümkin? AB kesindi RK kesindiden neshe santimetr uzın?

5. A hám B noqatlarınıń hár birinen tuwrı sızıqqa perpendikulyar sızıq ótkiziń.

6. Teń qaptallı úshmúyeshlik sızıń. Onıń qaptal tárepleri 6 cm, perimetri bolsa 16 cm bolsın.

7. $630 : (36 + 6) \square 630 : 42$

$= <$ $6147 - (2579 + 3568) \square 6147 + 1$

8. Nan jawatuǵın jerdegi d kg unnıń b kilogramınan nan tayaranıp, qalǵanı eki qapshıqqa teń etip salındı. Hár bir qapta neshe kg un bar? Ańlatpa dúziń.

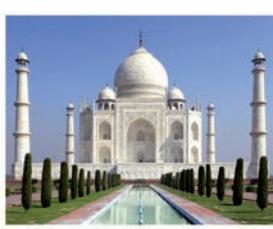

Kósherge salıstırǵanda simmetriyalıq figuralar

Forma búklengeninde onıń bir bólegi ekinshi bólektiń ústine sáykes tússe, bunday forma kósherge salıstırǵanda simmetriyalıq figura dep atladi. Búkleniw sızıǵı simmetriya kósheri boladı.

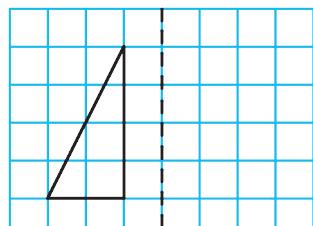
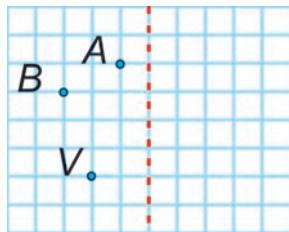
1. Figuralardıń simmetriya kósherin tabıń.

- 2.** Berilgen figurada neshe úshmúyeshlik ham neshe tórtmúyeshlik bar? Figurada neshe simmetriya kósherin ótkiziw mûmkin?
- 3.** Táreziniń eki pállesine tárezi tasları hám ólshenip atırǵan júk qoyılǵan. Belgisiz x hám sanlardıń qatnasıwında teńleme dúziń hám onı sheshiń. Júk massası neshe kilogramm bolǵanında táreziniń eki pállesi simmetriyalıq jaylasıp qaladı?

- 4.** Berilgen A , B , V noqatlarǵa simmetriyalıq bolǵan noqatlardı kósherge salıstırmalı jaylastırıń.
- 5.** Tasbaqa azanda 17 metrli shuqırılıqqa túsip ketti. Hár kúni kúndız 5 metrge kóteriledi, túnde bolsa 2 metrge sırganap tómenge túsedı. Tasbaqa neshe künde shuqırılıqtan shıǵadı?
- 6.** Tárepi 35 mm bolǵan kvadrat sızıń. Onıń simmetriya kósherlerin ótkiziń. Kvadratqa neshe simmetriya kósherin ótkiziw mûmkin?
- 7.** Tuwrı múyeshli úshmúyeshliktiń simmetriya kóshere salıstırǵan-daǵı kórinisin payda etiń.

1. 5 cm li tuwrı sızıq sızıń. Onıń simmetriya kósherin tabıń.
 2. Sheńber sızıń. Sheńber orayınan diametr ótkiziń. Sheńber diametri onıń simmetriya kósheri bolıwın túsındırıń.
 3. Simmetriya kósherine salıstırǵanda simmetriyalıq bolǵan eki úshmúyeshlik sızıń. Úshmúyeshliklerdiń óz ara simmetriyalıq bolǵan mýyeshlerin kesindiler járdeminde tutastırıń.
 4. a) Teń tárepli úshmúyeshlik sızıń. Onıń simmetriya kósherin tabıń.
b) Teń qaptallı úshmúyeshlik sızıń. Oǵan neshe simmetriya kósherin ótkiziw mýmkin?
v) Túrli tárepli úshmúyeshlik sızıń. Oǵan simmetriya kósherin ótkiziw mýmkinbe?
 5. a) 9 shópten 4 teń tárepli úshmúyeshlik soǵıń.
b) 9 shópten 5 teń tárepli úshmúyeshlik soǵıń.
-
6. a) Tárepiniń uzınlığı 3 cm bolǵan kvadrat sızıń. Onıń qarama-qarsı mýyeshlerin birlestirip, qanday úshmúyeshlik payda bolǵanlıǵın talqılań.
b) Tárepleri 2 cm hám 4 cm bolǵan tuwrı tórt-mýyeshlik sızıń. Qarama-qarsı eki mýyeshlerdi birlestiriwshi kesindi ótkiziń. Qaysı túrdegi úshmúyeshlik payda boldı?
 7. $245 \cdot x = 5641 + 3179$ $9726 - 9301 = x : 12$

ÁPIWAYÍ BÓLSHEKLER. ÁPIWAYÍ ONLÍQ BÓLSHEKLER. SHAMALAR. GEOMETRIYALÍQ FIGURA

Bólshek túsiniği

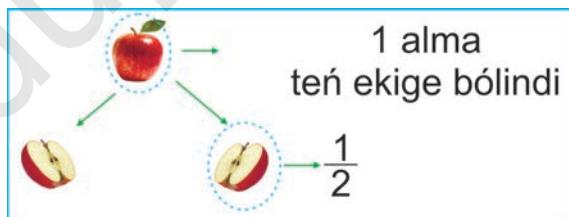
Zatlardı teń bóleklerge bóliw dawamında insanlar (yarım, sherek sıyaqlılar)ǵa dus kelgen.

a) 2 alma 2 balaǵa teń bólip berilse:

$2 : 2 = 1$, yaǵníy hár bir bala 1 alma aladı.

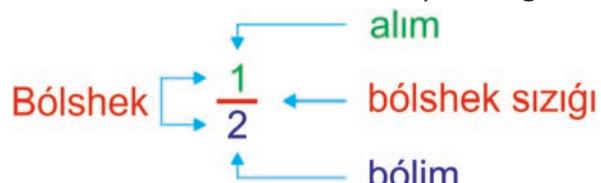
b) 1 almanı 2 balaǵa teń bólip berilse-she? Bir alma neshe teń bóleklerge bólinedi? Hár bir bala teń bóleklerden neshewin aladı? Bir alma teń 2 bólimgé bólínip, hár bir bala ekewden bir bólegin aladı: $1 : 2 = \frac{1}{2}$.

Bul san possibilità
san kórinisinde: $\frac{1}{2}$
ańlatadı hám eki-
den bir dep oqıladı.

Bólshek sızığınıń astınapútın neshe bólimgé ból-lingenin (bir alma teń ekige bólindi) kórsetiwshi san jazıladı hám possibilità dep ataladı.

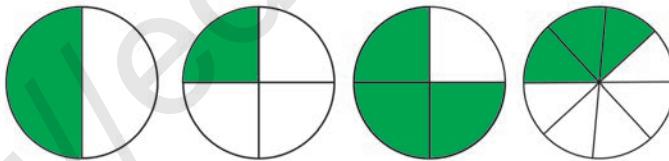
Bólshek sızığınıń ústine bólingen teń bóleklerden neshewi (bólingen teń bóleklerden birewi) alınganı jazıladı hám possibilità dep possibilità ataladı.

- 1.** Tómendegi kestede dóńgelek neshe teń bólekke bólinip, olardan neshewi boyalǵanın ańlatıwshı sızılma, bólshek kórinisindegi jazıwı hám oqılıwı kórsetilgen.

Sızılma				
Bólshek	$\frac{1}{1}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$
Atı	Birden bir	Ekiden bir	Úshten bir	Tórtten bir

- 2.** Bólsheklerdi oqıń: $\frac{1}{2}; \frac{1}{3}; \frac{3}{4}; \frac{5}{6}; \frac{4}{6}; \frac{7}{12}$
- 3.** Hár bir forma neshe teń bóleklerge bólingen? Juwaptı bólshek bólmine jazıń. Formanıń neshe bólegi boyalǵan? Onı bólshek alımına jazıń. Úlgi: $\frac{1}{2}$

- 4.** Kesindi neshe teń bólekke bólingen?

Kesindiniń besten bir, besten eki, besten tórt bólegin kórsetiń.

- 5.** Úsh aǵa-ininiń birgeliktegi awırlıǵı 74 kg. Sabırdıń awırlıǵı eki inisiniń birgeliktegi awırlıǵına teń. Hár bir balanıń neshe kilogramm ekenligin tabıń.

6. a) Bólimi 6 ága teń, alımı túrlishe bolǵan tórt bolshek san jazıń;

b) Alımı 3 ke teń, bólimi túrlishe bolǵan tórt bolshek san jazıń;

7. Kesteni tolتirin.

a	4	9	18	23	46	68	84	100
$a \cdot 10$								

Úlgi: $4 \cdot 10 = 40$.

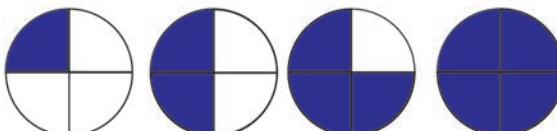
1. Dóńgelek neshe teń bólekke bólingen? Onıń $\frac{1}{3}$; $\frac{2}{3}$; $\frac{3}{3}$ bólegin kórsetiń.

- 2.** 8 dana konfetti Matal úkesi menen bólip aldı. Ózine 5 danasın alıp, úkesine 3 dana konfet berdi. Bul tiyindini bolshek kórinisinde qalay jaziwǵa boladı? Teń bólingeninde tiyindi qanday etip jazilar edi?
- 3.** KF kesindisi neshe teń bóleklerge bólingen? KL hám KN kesindilerin bolshek kórinisinde jazıń.

4. 4 dóńgelek sızıń. Onıń tórtten bir, tórtten eki, tórtten úsh, tórtten tórt bóleklerin boyan.

Dóńgeleklerdiń boyalǵan bólegin bólshek kórinisinde kórsetip beriń.

5. Amina mektepke barıw ushın 240 m aralıqtı basıp ótti. Bul onıń úyinen mektepke shekemgi bolǵan aralıqtıń úshen bir bólegin quraydı. Úyinen mektepke shekemgi bolǵan aralıq heshe metr. Másele tiykarında sızılma sızıń hám sheshiń.

6. Bólshek kórinisinde jazıń:

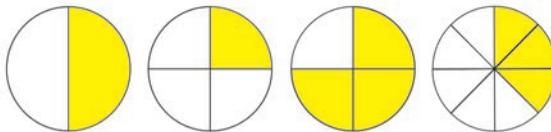
Úshen eki; besten bir; altıdan tórt; segizden bes; onnan úsh; on ekiden toǵız.

7. Teplicadan 185 dana roza gúli úzildi. Bul buyırtpańıń sherek bólegin quraydı. Buyırtpa boyınsha neshe roza gúli úzip alınıwı kerek?

Bólimi 2, 4, 8 bolǵan bólshekler

1. Dóńgelek sızıń hám onı ekige bólip, bir bólegin, yaǵníy yarımin boyan. Bunda Siz dóńgelektiń ekiden bir bólegin boyaysız. Bul bólshek $\frac{1}{2}$ kórinisinde aňlatılıadi.
2. Dóńgelek neshe bóleklerge bólingen?

Olardıń heshe bólegi boyalǵan? Bólshek kórinisinde kórsetiń.

3. Uzınlığı 8 cm bolǵan 4 kesindi sızıń hám hár birin 4 ke teń bolǵan bóleklerge ajıratiń. Birinshi

kesindiniń $\frac{4}{4}$ ekinshi kesindiniń $\frac{3}{4}$ úshinshi kesindiniń
 $\frac{2}{4}$ hám tórtinshi kesindiniń $\frac{1}{4}$ bólegin boyan.

4. Perimetri 64 cm bolǵan kvadrattıń tárepi neshe santimetr boladı? 64 cm diń tórtten bir bólegi neshe cm ge teń?

5. Hár bir háriptiń ornına san jasırınǵan. Olardı tabıń.

$$x + x = 120$$

$$k - x = d$$

$$d + d + d = x$$

$$k + d = 100$$

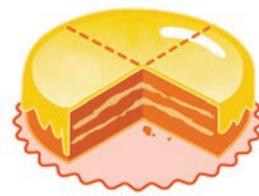

6. 8 dana yashiktegi xurma barlıǵı bolıp 96 kg. Bir yashikte qansha xurma bar? 96 nıń segizden bir bólegi neshege teń?

7. Uzınlığı 8 cm bolǵan úsh kesindini sıziń. Olardı 8 teń bólekke bóliń. Kesindilerdiń segizden eki, segizden bes hám segizden jeti bólekleriniń uzınlığın tabıń hám boyan.

1. Torttıń sherek bólegin Dilaramǵa berdi. Bunday bólektен jáne neshewi qaldı? Dilaramǵa berilgen hám qalǵan tort bóleklerin bólshek san kórinisinde ańlatıń.

2. Torttıń yarımın Munisa hám Shoiraǵa, sherek bólegin Mustafaǵa berdi. Torttıń qansha bólegi qaldı? Qızlarǵa, Mustafaǵa berilgen hám qalǵan tort bóleklerin bólshek san kórinisinde ańlatıń.

3. a) 8 cm li kesindi sıziń. Onı teń ekige bóliń.

Kesindiniń yarımi neshe santimetr? Sheregi-she?

b) 8 cm li kesindi sızıń. Onı teń segizge boliń. Kesindiniń segizden bir bólimi neshe santimetr? Nátiyjelerin millimetrde aňlatıń.

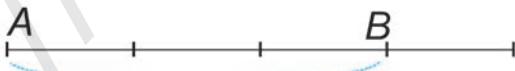
Pútinniń segizden bir bólegi yarım sherek dep aytıladı.

4. Imran kóshedegi suw tarmaǵınan biykarǵa suw aǵıp atırǵanın kórip qaldı hám onı jawdı. Awzınan 1 minutta 10 litr suw aǵıp atırǵan bolsa, 1 saatta qansha suw biykarǵa aǵıwi mümkin edi?
5. Sanlar ortasına tiyisli ámel belgileri hám qawsırmaların qoyıp, teńlikti payda etiń:

$$2 \quad 2 \quad 2 \quad 2 \quad 2 = 7$$

6. Kesindini 4 ke teń bólekke boliń. Úsh bóleginiń uzınlığıń tabıń. Bul kesindini A hám B hárıpleri menen belgileń. AB kesindi pútin kespeniń qansha bólegine teń? Bólshek kórinisinde jazıń.

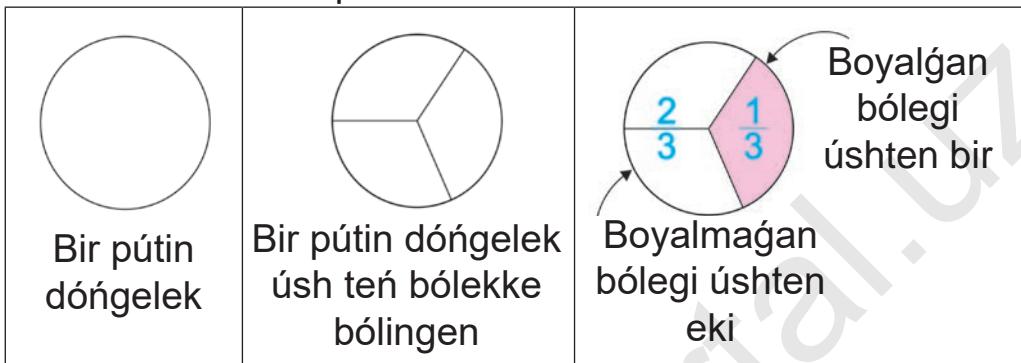
7. a hám b niń berilgen mánisleri boyınscha $a - b$ aňlatpanıń mánislerin tabıń.

a	3867	4743	5461	7654	8242
b	1545	2355	2748	3897	5369
$a - b$					

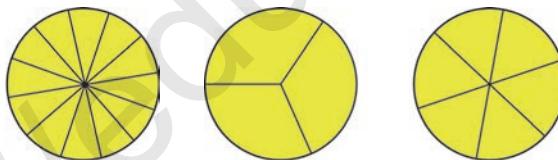

Bólimi 3, 6, 12 bolǵan bólshekler

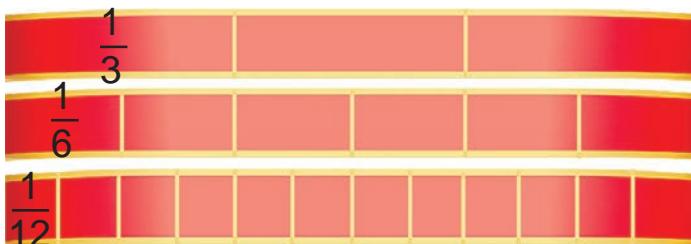
1. Sızılmazı talqılań.

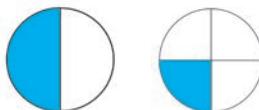
2. Úsh dóńgelek berilgen. Olar neshe bólekke teń bólingen? Birinshi dóńgelektiń $\frac{7}{12}$, ekinshi dóńgelektiń $\frac{2}{3}$, úshinshisiniń $\frac{4}{6}$ bólegin kórsetiń.

3. Úsh 12 cm li lentalardı sızıń. Birinshisin teń 3 ge, ekinshisin 6 ga, úshinshisin 12 ge bóliń. Bul kesindilerdiń $\frac{1}{3}, \frac{1}{6}, \frac{1}{12}$ bólsheklerge sáykes bóleginiń uzınlıǵıń tabıń.

4. Zavodta 532 dana detal işlep shıǵarıldı. Bul barlıq buyırtpanıń $\frac{2}{4}$ bólegine teń bolsa, barlıǵı bolıp neshi detal buyırta etilgen?
5. Eki dóńgelek sıziń. Birinshisin 2 ge, ekinshisin 4 ke teń boliń. Olardıń birewden bóleklerin kók reńge boyan hám talqılań.

6. Taq sanlar qosındısın 10 sanına jeti usılda payda ete alasızba.

Úlgi: $1 - \text{usıl} = 3 + 5 + 1 + 1 = 10$

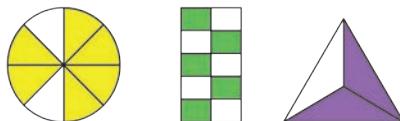
7.	$3248 + 237 \cdot 2$	$7364 : 4 + 357$	$846 : 6 + 1227$
	$5675 - 834 : 3$	$1960 \cdot 5 - 826$	$1359 - 936 : 9$

8. Noila kitaptıń 126 betin oqıdı. Bul barlıq betlerdiń $\frac{2}{3}$ bólegine teń bolsa, kitap barlıǵı bolıp neshe bet?

1. Formalardıń neshe bólegi boyalǵan? Neshe bólegi boyalmay qalǵan?

2. Uzınlığı 12 cm bolǵan úsh kesindi sıziń. Birinshisiniń $\frac{2}{3}$ bólegin, ekinshisiniń $\frac{4}{6}$ bólegin, úshinshisiniń $\frac{7}{12}$ bólegin tabıń.

3. 15 sportshı úsh toparǵa teń bólindi. Birinshi hám ekinshi topardaǵı sportshılar basketbol oynap atır, úshinshi topar aǵzaları bolsa biyiklikke sekirmekte. Sportshılardıń qansha bólegi basketbol oynamاقta hám neshewi biyiklikke sekirmekte?

4. Teńlemederdi sheshiń:

$$x \cdot 2 = 1102 \quad 4 \cdot x = 3244 \quad x \cdot 6 = 7566$$

5. Shavkat kóp qabatlı úydiń birinshi kírerligindegi jayında jasaydı. Kírerliktiń hár bir qabatında 4 jay bar. Shavkat 33-jayda jasaydı. Onıń jayı neshinshi qabatta jaylasqan?

6. Radiusı 1 cm 5 mm hám 2 cm 5 mm bolǵan eki sheńber sızıń. Olardıń diametrin ólsheń.

7. Eki avtomobil eki qaladan bir waqıtta bir-biri tárepke qarap jolǵa shıqtı. Birinshi avtomobil 1 saatta 90 km, ekinshisi bolsa 1 saatta 80 km joldı basıp ótti. Eger eki qala arasındaǵı aralıq 1304 km bolsa, 2 saattan keyin olar arasında neshe kilometrli aralıq qaladı?

Durıs hám nadurıs bólshekler

Alımı bóliminen kishi bólshek durıs bólshek dep ataladı:

$a < b$ bolsa, $\frac{a}{b}$ bólshek durıs bólshek bolıp esaplanadı. Misalı: $\frac{2}{3}, \frac{3}{4}$

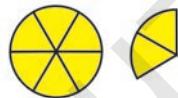

Alımı bólimine teń yamasa bóliminen úlken bolǵan bólshek nadurıs bólshek dep ataladı:

$a \geq b$ bolsa, $\frac{a}{b}$ bólshek nadurıs bólshek bolıp esaplanadı. Misalı: $\frac{7}{7}, \frac{16}{5}$

1. a) Bólimi 5 bolǵan barlıq durıs bólsheklerdi jazıń.
 b) Alımı 5 bolǵan barlıq nadurıs bólsheklerdi jazıń.
2. a) Eki dóńgelektiń hár biri teń 6 óga bólinip, payda bolǵan bóleklerdiń 8 in algan bolsa, bul nadurıs bólshek $\frac{8}{6}$ kórinisinde jazıladı.

b) Dóńgelektiń bóliniwler sanın nadurıs bólshek kórinisinde ańlatıń:

3. Durıs hám nadurıs bólsheklerdi ajıratıp, óz aldına jazıń:
 $\frac{1}{4}, \frac{6}{4}, \frac{9}{2}, \frac{3}{2}, \frac{9}{10}, \frac{5}{8}, \frac{13}{10}, \frac{2}{5}$
4. Uzınlığı 8 cm bolǵan kesindi neshe bólekke bólingen?

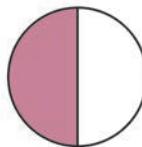
Usı kesindiniń $\frac{1}{8}, \frac{5}{8}, \frac{1}{4}, \frac{1}{2}, \frac{3}{4}, \frac{3}{8}$ bólsheklerge sáykes bólektiń uzınlığın kórsetiń.

Úlgi: $\frac{1}{8}$

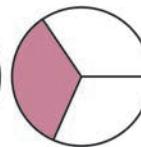

5. Radiusı 2 cm ge teń eki dóńgelek sıziń. Olardı teń tórt bólekke ajıratıń hám birinshisiniń 2, ekinshisiniń 3 bólegin boyan. Hár biriniń ajıratılǵan bólekler sanın bólshek kórinisinde kórsetiń.

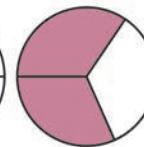
6. Dóńgelektiń boyalǵan bólegine sáykes bolsheklerdi tabín

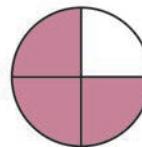
$$\frac{1}{3}$$

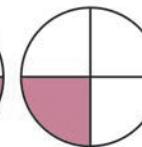
$$\frac{1}{4}$$

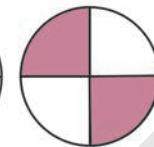
$$\frac{1}{2}$$

$$\frac{2}{4}$$

$$\frac{2}{3}$$

$$\frac{3}{4}$$

7.

- a) Bólimi 8 bolǵan tórt durıs bolshek san jazıń;
b) Alımı 4 bolǵan tórt nadurıs bolshek san jazıń.

8.

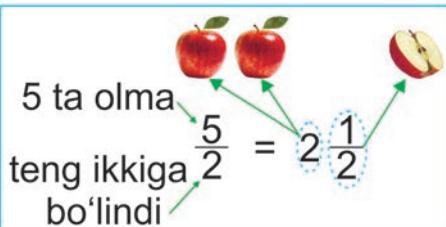
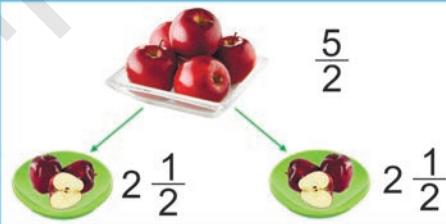

- 3-«V» klasta 36 oqıwshı oqıydi. Oqıwshılardıń $\frac{2}{4}$ bólegi er ballar bolsa, klasta neshe qız bala oqıwshı bar?

Aralas san túsinigi

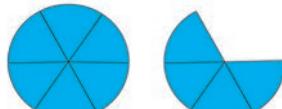
Bes alma eki balaǵa teń bólip berilse, hár bir balaǵa 2 pútin alma hám jáne yarım alma tiyisti.

$2\frac{1}{2}$ – kóriniste jazılǵan san aralas san dep ataladı. Aralas san pútin hám bolshek sannan ibarat bolıp, «eki pútin ekiden bir» dep oqıladı.

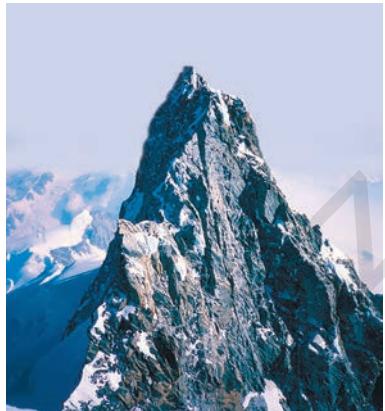

1. Aralas sandı oqıń:

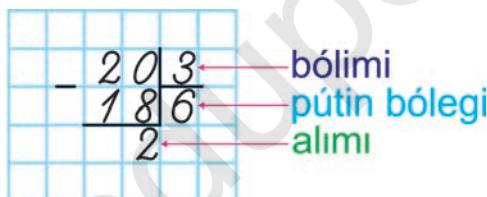
$$1\frac{2}{3}; 4\frac{1}{6}; 7\frac{3}{4}; 9\frac{1}{2}; 15\frac{3}{5}$$

- 2.** Aralas san kórinisinde jazıń:
- Bir pútin ekiden bir kilogramm – ...
 - Eki pútin besten eki metr – ...
 - Úsh pútin onnan úsh kilometr – ...
- 3.** a) Metrde kórsetiń:
- $$\frac{1}{2} \text{ km}, \frac{1}{5} \text{ km}, \frac{3}{5} \text{ km}, \frac{6}{10} \text{ km}, \frac{9}{10} \text{ km}$$
- b) Santimetrde kórsetiń:
- $$\frac{1}{4} \text{ m}, \frac{2}{5} \text{ m}, \frac{1}{10} \text{ m}, \frac{7}{10} \text{ m}, \frac{4}{5} \text{ m}$$
- Sheshiw:** $1 \text{ km} = 1000 \text{ m}$. Demek, $\frac{1}{2} \text{ km} = 500 \text{ m}$
- Juwap:** $\frac{1}{2} \text{ km} = 500 \text{ m}$
- 4.** Hár bir dóńgelektegi bóleklerdiń sanın bolshek kórinisinde ańlatıń. Barlıq bólekler sanın aralas san kórinisinde jazıń.
-
- 5.** Úsh aǵashtiń neshe ushı bar? Bes, aǵashtiń-she? Bes yarım aǵashtiń-she?
-
- 6.** a) Santimetrde kórsetiń:
- $$\frac{2}{2} \text{ m}, \frac{1}{5} \text{ m}, \frac{2}{10} \text{ m}, \frac{3}{5} \text{ m}.$$
- b) Millimetrdede kórsetiń:
- $$\frac{9}{10} \text{ cm}, \frac{1}{5} \text{ cm}, \frac{5}{10} \text{ cm}, \frac{3}{10} \text{ cm}.$$
- Úlgi:** $\frac{2}{2} \text{ m} = 100 \text{ cm}$

7. Alpinist biyikligi 8848 m bolǵan Everest shıńın iyelew ushın onıń jáne $\frac{1}{8}$ bólegin basıp ótiwi kerek. Ol neshe metr biyiklikke kóterilgen hám shıńdı iyelewi ushın jáne qansha joqarıǵa shıǵıwi kerek?

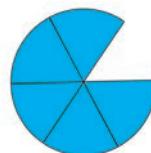
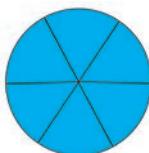
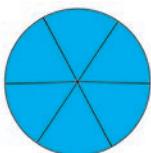

1. a) Durıs emes bólshekti aralas sanǵa aylandırıw ushın qaldıqlı bóniwdi eslew kerek: $20 : 3 = 6$ (2 qaldıq)

$\frac{20}{3}$ – durıs emes bólshek aralas san kórinisinde jazılsa, ol $\frac{20}{3} = 6 \frac{2}{3}$ boladı.

b) Súwretttegi bólekler sanın eki usılda: nadurıs bólshek hám aralas san kórinisinde aňlatılıwın túsındırıń.

$$\frac{17}{6} = 2 \frac{5}{6}$$

2. Nadurıs bolsheklerdi aralas san kórinisinde ańlatıń:

$$\frac{3}{2}, \frac{5}{3}, \frac{9}{2}, \frac{6}{4}, \frac{9}{4}, \frac{18}{5}, \frac{13}{10}$$

Úlgi: $\frac{3}{2} = 1\frac{1}{2}$

3. Qaldıqlı tiyindini aldın nadurıs bolshek, keyin aralas san kórinisinde jazıń:

$$11 : 2 \\ 22 : 4$$

$$17 : 3 \\ 75 : 6$$

$$135 : 4 \\ 542 : 9$$

$$115 : 10 \\ 337 : 10$$

Úlgi: $11 : 2 = \frac{11}{2} = 5\frac{1}{2}$

4. Sanlar kósherinde A , B , V noqatlarǵa sáykes keletuǵıń bolshek sanlardı jazıń:

Sheshiw: A noqat 1 diń $\frac{1}{10}$ bólegine teń bolǵan noqatta jaylasqan. Demek, A noqat $\frac{1}{10}$ ge teń.

5. Kóp qabatlı úydiń birinshi qabatınan toǵızıñshi qabatına shekem bolǵan aralıq úshinshi qabatqa shekem aralıqtan neshe ese uzın? Sızılma SIZIW tiykarında túsındırıń.

6. Qaldıqlı tiyindini aldın nadurıs bolshek, keyin aralas san kórinisinde jazıń.

$$19 : 2 \\ 16 : 3$$

$$89 : 6 \\ 19 : 3$$

$$167 : 9 \\ 127 : 4$$

$$247 : 12 \\ 178 : 12$$

Úlgi: $19 : 2 = \frac{19}{2} = 9\frac{1}{2}$

7. Qısqa shártke tiykarlanıp másele dúziń:

Bar edi – 96 bet

 Jazıldır – betler sanınıń $\frac{3}{8}$ bólegi
Qaldı - ? bet

1. a) Nadurıs bolshekti aralas sanǵa aylandırıwdı túśindiriń:

$$34 : 5 = 6 \text{ (4 qald.) yaǵníy } \frac{34}{5} = 6 \frac{4}{5}$$

b) Aralas san $6 \frac{4}{5}$ ti nadurıs bolshekke aylandırıwdı túśindiriń:

Aralas sanlardı nadurıs bolshekke aylandırıw ushın qaldıqlı bólidi tekseriw sıyaqlı ámeller orınlanadı.

Mısalı: $34 : 5 = 6$ (4 qald.).

Tekseriw: $6 \cdot 5 = 30; 30 + 4 = 34$.

Payda bolǵan qosındı nadurıs bolshek alımına, aralas sannıń bolshek bólimi nadurıs bolshektiń bólmine jazıladı.

Demek, $6 \frac{4}{5} = \frac{34}{5}$.

2. Qaldıqlı bólidi orınlań hám nátiyjelerdi tekseriń:

$$38 : 6 \quad 453 : 2 \quad 634 : 30 \quad 2354 : 26$$

3. Aralas sanlardı nadurıs bolshek kórinisinde jazıń.

$$5\frac{1}{2}; \quad 4\frac{3}{4}; \quad 6\frac{3}{5}; \quad 4\frac{1}{2}; \quad 2\frac{3}{4}; \quad 8\frac{3}{5}$$

Úlgi: $5\frac{1}{2} = 5 \cdot 2 + 1 = \frac{11}{2}$

4. Kilogrammda ańlatıń.

$$4\frac{1}{2} \text{ q}, \quad 5\frac{1}{2} \text{ t}, \quad 8\frac{3}{4} \text{ q}, \quad 1\frac{3}{5} \text{ t}, \quad 2\frac{7}{10} \text{ t}$$

Sheshiw: $1\text{ q} = 100 \text{ kg}$. Demek, $4 \text{ q} = 400 \text{ kg}$. $\frac{1}{2}\text{ q} = 50 \text{ kg}$.

Úlgi: $4 \frac{1}{2} \text{ q} = 400 \text{ kg} + 50 \text{ kg} = 450 \text{ kg}$

5. 1 pútinge teń bolsa, tómendegi bólekler oniń qansha bólímíne sáykes keledi? Bólshek kórínisinde jazıń:

Úlgi: $\frac{1}{8} \dots$

6. Asadbektiń 9400 som pulı bar edi. Ol qansha jumsaǵan bolsa, sonsha pulı qaldı. Asadbekte qansha pul qaldı?

7. Nadurıs bólsheklerdi aralas sanǵa aylandırıń.

$$\frac{13}{2}; \quad \frac{26}{4}; \quad \frac{56}{8}; \quad \frac{67}{9}; \quad \frac{82}{9}; \quad \frac{34}{10}$$

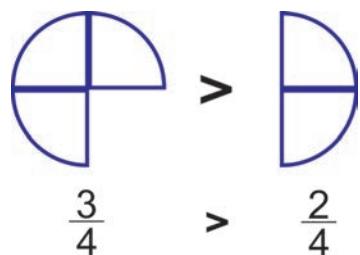
Úlgi: $\frac{13}{2} = 6 \frac{1}{2}$

8. Radiusı 3 cm bolǵan sheńber sıziń. Oniń orayınan 4 cm aralıqta A noqattı belgileń. Bul noqattan sheńberdiń orayına shekem AO kesindi sıziń.

Bólsheklerdi salıstırıw

1. Eki dóńgelektiń hár biri 4 teń bólekke bólindi. Birinshi dóńgelektiń 3 bólegi, ekinshi dóńgelektiń 2 bólegi alındı. Olardı bólshek kórínisinde jazıń hám salıstırıń.

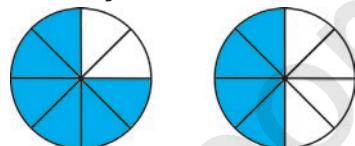

2. AB hám CD kesindilerin salıstırınıń. Qaysı kesindi uzın? AN kesindi uzınba yamasa CL kesindi me? Bul kesindilerdi bolshek kórinisinde ańlatıń hám salıstırınıń.

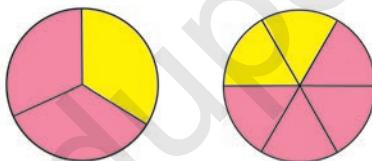

3. Salıstırınıń. Qaysı dóńgelektiń kóbirek bólegi boyalǵan? Bolshek kórinisinde jazıń.

a)

b)

4. $3\frac{1}{2}$ km neshe metr? $2\frac{3}{4}$ km-she? $3\frac{2}{5}$ km-she?

5. Úsh klass oqıwshılarıńıń shaxmat jarısında qatnasi boyınsha maǵlıwmatlar kestede berilgen. Qatnasiwshılar sanın tabıń.

Klaslar	3-«A»	3-«B»	3-«D»
Oqıwshılar sanı	36 dana	36 dana	36 dana
Barlıq oqıwshılar sanınan qatnasiwshılardıń úlesi	$\frac{3}{4}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{2}$
Qatnasiwshılar sanı	? dana	? dana	? dana

6. 5-máseleniń juwabı tiykarında diagramma dúziń. Bul maǵlıwmattıń qaysı klasqa sáykes ekenligin belgileń.

7. Sayaxatshilar 3 kúnde 360 km jol júrdi. Birinshi kúni joldıń $\frac{2}{5}$ bólegin, ekinshi kúni $\frac{3}{8}$ bólegin basıp ótti. Úshinshi kúni qansha jol júrgen?

Bólimi birdey bolǵan bólsheklerdi salıstırıw

1. Eki birdey uzınlıqtaǵı kesindiniń hár biri teń 6 bóllekke bolindi. Birinshi kesindiniń $\frac{3}{4}$ bólegi, ekinshi kesindiniń bolsa $\frac{4}{6}$ bólegi boyaldı. Qaysı kesindiniń kóbirek bólegi boyalǵan? Sızılmadan kórsetiń hám bólshek kórinisinde salıstırıń.

2. 5 tórtmúyeshlik soǵıw ushın Nodir 3 reńli qaǵazdı, Zafar bolsa 4 reńli qaǵazdı jumsaǵan. Kimniń tórtmúyeshlikleri úlken?

Bólshektiń bólimi ózgermegen halda, alımı kóbeyip barǵan sayın bólektiń shaması artıp baradı ma yamasa azayadı ma? Juwmaq shıǵarıń.

Birdey bólimli bólsheklerden qaysı biriniń alımı úlken bolsa, sol bólshek úlken boladı.

Bólimi birdey $\frac{9}{5}$ hám $\frac{3}{5}$ bólsheklerdi salıstırıń:

Juwap: $9 > 3$ bolǵanı ushın $\frac{9}{5} > \frac{3}{5}$

$\frac{3}{8}$ hám $\frac{5}{8}$ bólsheklerdi salıstırıń:

Juwap: 3 < 5 bolǵanı ushın $\frac{3}{8} < \frac{5}{8}$

3. Bólsheklerdi salıstırıń:

$\geq <$	$\frac{1}{6} \square \frac{3}{6}$	$\frac{2}{6} \square \frac{2}{6}$	$\frac{5}{2} \square \frac{7}{2}$
	$\frac{3}{8} \square \frac{2}{8}$	$\frac{4}{6} \square \frac{4}{6}$	$\frac{8}{12} \square \frac{9}{12}$

4. Egin maydanı 8 teń bóleklerge bölindi. Eki bólekke kashnich, úshewine rediska egildi. Kashnishke ajıratılǵan maydan úlkenbe yamasa rediskaǵama? Sızılma siziniń. Bólshek kórínisinde salıstırıń.

5. Kesteni hár bir bólekte 1 den 8 ge shekem sanlar bir márteden jaylassın.

7	6	7	1
1	2	6	8
2	5	3	3
8	4	4	5

6. Bólsheklerdi salıstırıń:

$\geq <$	$\frac{2}{6} \square \frac{5}{6}$	$\frac{4}{8} \square \frac{5}{8}$	$\frac{2}{3} \square \frac{2}{3}$
	$\frac{3}{9} \square \frac{2}{9}$	$\frac{1}{2} \square \frac{5}{2}$	$\frac{4}{12} \square \frac{5}{12}$

7. Muxlisa 36 betli kitaptıń altıdan bes bólimin, Babur bolsa altıdan tórt bólimin oqıdı. Olardıń hár biri neshe betden oqıǵan? Kim kóbirek oqıǵan?

1. Dóńgelekti teń 8 bólekke bóliń. Eki bólegin sariǵa, úsh bólegin jasıl reńge boyanı.

Dóńgelek jasil reńge kóp boyaldı ma yamasa sariǵama?

2. Bólsheklerdi ósip barıw tártibinde jazıń:

$$\frac{3}{8}; \quad \frac{1}{8}; \quad \frac{5}{8}; \quad \frac{9}{8}; \quad \frac{6}{8}; \quad \frac{13}{8}; \quad \frac{7}{8}$$

3. $235 \cdot 12 + 927 : 3$ $738 : 9 + (7912 - 4608)$
 $(5684 - 4987) \cdot 13$ $68 \cdot 21 + (5437 - 3918)$

4. Uzınlığı 10 cm bolǵan kesindi sızıń. Onı 5 teń bólekke boliń. Hár bir bólek uzınlığın ólsheń.

$\frac{4}{5}$ bólektiń uzınlığı neshe santimetr?

5. Ata menen balanıń jasın qosqanda 42 jas. 4 jıldan keyin olardıń birgeliktegi jası qansha boladı?

6. Santimetrlerde ańlatıń:

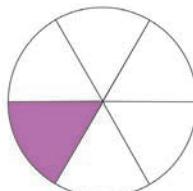
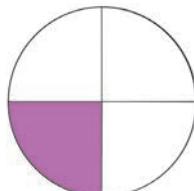
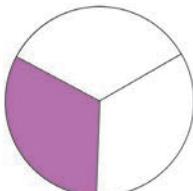
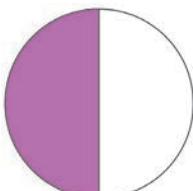
$$\begin{array}{lll} 1 \text{ m } 4 \text{ dm} & 4 \text{ m } 6 \text{ dm} & 8 \text{ m } 8 \text{ dm} \\ 3 \text{ dm } 5 \text{ cm} & 6 \text{ m } 7 \text{ dm} & 9 \text{ m } 1 \text{ dm} \end{array}$$

7. Kárhanada birinshi stanok sutkaniń $\frac{2}{4}$ bóliminde, ekinshi stanok $\frac{1}{4}$ bóliminde ónimlerdi qadaqlaydı. Qaysı stanok kóbirek waqt dawamında ónimlerdi qadaqlaydı?

Alımı birdey bolǵan bólsheklerdi salıstırıw

1. Dóńgeleklerdiń boyalǵan bólimin bólshek kórinisinde jazıń, salıstırıń hám juwmaq shıǵarıń:

Bóliniwshi birdey bolıp, bóliwshi qansha úlken bolsa, tiyindi sonsha kishi boladı. Demek, bólshek sannıń alımı birdey bolıp, bólimi qansha úlken bolsa, bul san sonsha kishi boladı.

2. Eki birdey ólshemdegi dóńgelektiń birinshisi 4 ke ekinshisi 6 ýa teń bólindi. Ekewiniń de 2 bólegi boyaldı. Qaysı dóńgelektiń kóbirek bólegi boyaldı? Sızılmanı talqılań.

3. Jumısshılar 30 km joldı oňlamaqta. Birinshi kúni joldıń besten bir bólegi, ekinshi kúni altıdan bir bólegi ońlandı. Jol qaysı kúni kóbirek ońlanǵan?
4. 24 dm kesindiniń $\frac{1}{3}$ bólegi uzınba yamasa $\frac{1}{6}$ bólegi me?

Pútinniń $\frac{1}{6}$ bólegi úlkenbe $\frac{1}{12}$ bólegi úlkenbe?

5. Bólsheklerdi salıstıtılıń:

= <

$$\frac{2}{6} \square \frac{2}{6}$$

$$\frac{4}{9} \square \frac{4}{9}$$

$$\frac{3}{4} \square \frac{3}{9}$$

$$\frac{5}{9} \square \frac{5}{9}$$

$$\frac{1}{8} \square \frac{1}{12}$$

$$\frac{4}{8} \square \frac{4}{6}$$

6. Esaplaw mashinasına qandaydúr x sani kirgizilse, mashina onı 7 ge kóbeytip, kóbeymeden 17 ni aladı. Nátiyjeni y kórinisinde shıǵaradı. Kesteni toltrırın.

x	3	8	12	27	56	124
y						

7.

Bólsheklerdi salıstırıń:

><
=

$\frac{1}{4} \square \frac{1}{5}$

$\frac{2}{3} \square \frac{2}{5}$

$\frac{5}{8} \square \frac{5}{10}$

$\frac{7}{8} \square \frac{7}{9}$

$\frac{9}{10} \square \frac{9}{12}$

$\frac{6}{8} \square \frac{6}{9}$

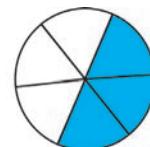
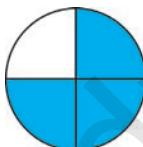
8.

Adil birinshi kúni kitaptıń $\frac{1}{8}$ bólomin, ekinshi kúni $\frac{1}{6}$ bólomin oqıdı. Eger kitap barlıǵı bolıp 120 bet bolsa, Adil qaysı kúni kóbirek kitap oqıǵan?

1.

Dóngelektiń qansha bólegi boyalǵan? Bólshek kórinisinde jazıń. Bólsheklerdi salıstırıń. Dóngelektiń qaysı bólegi boyalmay qalǵan?

2.

Bóliw menen baylanıslı jazıwlardı bólshek kórinisinde jazıp, keyin ámellerdi orınlaw mûmkin. Mısalı:

$(11 + 4) : 3 = \frac{15}{3} = 5$. Bunday jazıwdı bólshek sızıqtıń ústinde bóliniwshi, astında bolsa bóliwshi jazıladı.

3.

Bólshek kórinisinde jazıp, tiyindilerdi salıstırıń.

$28 : 2 \text{ hám } 32 : 2$

$96 : 16 \text{ hám } 112 : 16$

$63 : 3 \text{ hám } 84 : 3$

$100 : 25 \text{ hám } 200 : 25$

Úlgi: $28 : 2 = \frac{28}{2} = 14$; $32 : 2 = \frac{32}{2} = 16$; $14 < 16$.

4. Bir torttı 5 bólekke bólди. Tap sonday ólshemdegi ekinshi tort 6 bólekke bólindi. Qaysı tort bólekleri úlkenirek? Bólshek kórinisinde jazıń.

5. Birinshi bolıp qosıw ámeli orınlanaǵıń etip qawsırmalardı jaylastırıń hám esaplań:

$$156 \cdot 3 + 21 \quad 720 : 3 + 1 \cdot 2 \quad 350 + 30 \cdot 3$$

6. Bólshek kórinisinde jazıp, tiyindilerdi salıstırıń:

$57 : 3$	☐	$96 : 3$	$648 : 12$	☐	$672 : 12$
$420 : 4$	☐	$380 : 4$	$256 : 16$	☐	$224 : 16$

7. Suw saqlaǵıshitıń uzılıǵı 60 km. Batır onıń besten úsh bólegin, Sálím bolsa altıdan úsh bólimin júzip ótti. Kim kóbirek aralıqqa júzgen?

Bólsheklerdi yarım úles penen salıstırıw

1. Tuwrı tórtmúyeshlikti $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ bólsheklerge sáykes bóleklerge bóliniń.

$\frac{1}{1}, \frac{1}{2}, \frac{2}{4}, \frac{4}{8}$ bólegin boyan.

a) 1 pútinge neshe yarım sáykes keledi? 2 yarım bir pútinge teń;

b) 1 yarımǵa neshe sherek sáykes? 2 sherek 1 yarımǵa teń;

v) 1 yarımǵa neshe yarım sherek sáykes keledi? 1 yarımǵa 4 yarım sherek sáykes keledi?

Demek, $\frac{1}{2} = \frac{2}{4} = \frac{4}{8}$.

2. Eni 12 cm, uzınlığı 2 cm bolǵan tuwrı tórtmúyeshlikti $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{6}$ hám $\frac{1}{12}$ bólshekke sáykes bóleklerge bóliń.

Bólimine jazılǵan sannıń müǵdarı eki márte kóbeyse, bólekler shaması qansha azayadı?

3. Diagramma tiykarında másele dúzip, jıynap alınǵan hár bir miyweniń massasın tabıń hám kilogramda ańlatıń:

4. Bóliwdi orınlıań hám nátiyjeni tekseriń:

$$520 : 4 \quad 5616 : 8 \quad 7260 : 6$$

$$420 : 6 \quad 7809 : 3 \quad 8493 : 3$$

5. 1 metrdiń: $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{4}$, $\frac{5}{10}$ bólegin tabıń hám santimetrde ańlatıń.

6. Tiyindini Bólshek kórinisinde jazıń:

$$(12+8) : 2 \quad (15+18) : 3 \quad (24+30) : 6$$

$$(12+6) : 3 \quad (16+24) : 4 \quad (35+28) : 7$$

7. Malibu avtomobili Andijannan Tashkentke shekem 380 km aralıqtı basıp ótiwi ushın hár saatta 70 km den 3 saat, 75 km den 2 saat júrdı. Ol mánziline jetip alıwı ushın jáne qansha jol júriwi kerek?

1. Bólshek kórínisinde jazıp, baǵana boyıńsha salıstırıń:

$$30 : 2 \quad 60 : 2 \quad 360 : 2 \quad 488 : 2$$

$$30 : 3 \quad 60 : 4 \quad 360 : 5 \quad 488 : 8$$

Úlgi: $30 : 2 = \frac{30}{2} = 15$. $30 : 3 = \frac{30}{3} = 10$. $15 > 10$

2. Azada hám Raximanıń hár biri gúl atızınan 70 dana gúl úzip aldı. Azada óziniń gúllerinen birdey etip 5, Raxima bolsa 7 gúldáste tayarladı. Kimniń gúldástesinde gúllerdiń sanı kóbirek? Bunu bólshék kórínisinde jazıp, salıstırıw belgisin qoyıń.

3. Jumısshılar 60 km joldı ońlamaqta. Birinshi kúni joldıń besten bir bólegin, ekinshi kúni sherek bólegin ońladı. Eki kúnde neshe km bol ońlanǵan? Bol qaysı kúni kóbirek ońlanǵan?

4. Tómendegi bólshék sanlardı ósiw tártibinde jaylastırıń:

$$\frac{1}{2}; \quad \frac{1}{5}; \quad \frac{1}{9}; \quad \frac{1}{12}; \quad \frac{1}{6}; \quad \frac{1}{8}; \quad \frac{1}{10}; \quad \frac{1}{4}$$

5. Bes 2 arasına « + » ham « : » belgilerin qoyıp, 7 sanın payda etiń.

6. Birinshi bolıp qosıw ámeli orınlanaǵıń etip qaw-sırmalardı jaylastırıń hám esaplań:

$$218 \cdot 7 + 2 \quad 720 : 5 + 1 \cdot 6 \quad 484 + 30 \cdot 6$$

7. Naima 128 betli kitaptıń $\frac{2}{4}$ bólegin, Fazıl bolsa $\frac{4}{8}$ bólegin oqıp boldı. Kim kóbirek kitaptıń betin oqıǵan?

Olar kitaptı aqırına shekem oqıp shıǵıwı ushın jáne neshe bet oqıwı kerek?

Berilgen sannıń bólshegin hám bólshekten sandı tabıw

- 1.** a) Zilala 9 cm li kesindiniń $\frac{2}{3}$ bólegin boyadı.

Kesindiniń boyalǵan bóleginiń uzınlıǵın tabıń:

Sheshiw: Uzınlığı 9 cm bolǵan kesindini teń 3 ke bólip, bir bólek uzınlığı anıqlanadı. 2 ge kóbeytip, eki bólek uzınlığı tabıladı:

9 cm: 3 = 3 cm; 3 cm · 2 = 6 cm. **Juwap:** 6 cm.

b) Kamala kesindiniń $\frac{2}{3}$ bólegin boyadı. Eger boyalǵan bólektiń uzınlığı 6 cm bolsa, kesindiniń ulıwma uzınlığı neshe cm?

Sheshiw: $\frac{2}{3}$ bólegi 6 cm bolsa, $\frac{1}{3}$ bólegin tabamız:

6 cm : 2 = 3 cm; 3 bólek uzınlığı: 3 cm · 3 = 9 cm.

Juwap: 9 cm.

- 2.** a) Ğarbızdıń yarımı 5 kg. Pútin Ğarbızdıń massası neshe kilogramǵa teń?

b) Qawınnıń úshken bir bólegi 2 kg. Pútin qawınnıń ózi neshe kilogramǵa teń?

v) Qawınnıń sheregi 2 kg. Pútin qawınnıń massası neshe kilogramǵa teń?

- 3.** Kesindiniń $\frac{4}{5}$ bólegi 40 mm bolsa, onıń uzınlıǵın tabıń hám sızıń.

- 4.** Ójiredegi balalardıń tórtten úsh bólegi shıǵıp ketkennen keyin, ójirede 6 bala qaldı. Ójirede neshe bala bar edi? Neshe bala shıǵıp ketken?

- 5.** 4 ten 35 ke shekem bolǵan sanlardıń ishinen 3 ke qaldıqsız bólinetuǵın sanlardı jazıń.

- 6.** 24 betli dápterdiń $\frac{5}{8}$ bólegine jazıldı. Dápterdiń jáne neshe betine jazılmaǵan?

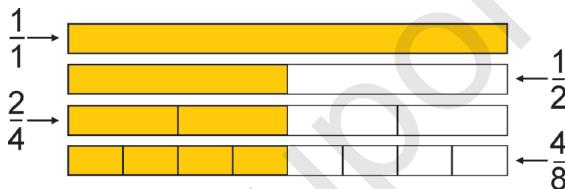

- 7.** Kesindiniń $\frac{3}{4}$ bólegi 9 cm bolsa, onıń uzınlıǵıń tabıń hám sızıń?

Ápiwayı bolsheklerdi qosıw hám alıw

1.

- a) Sızılmazı talqılań. Bir pútin neshe yarımnıń qosındısına teń?

Sheshiw: Pútinniń yarıminin bolshek kórínisinde ańlatamız, $1:2 = \frac{1}{2}$. Bir pútin 2 yarımnıń qosındısına teń: $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = \frac{2}{2} = 1$.

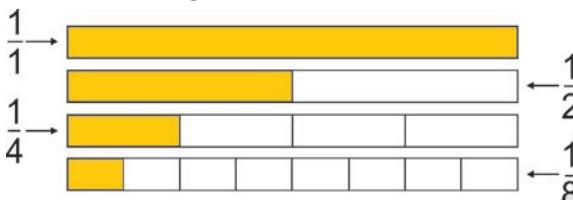
- b) Bir yarım neshe sherektiń qosındısına teń?

Sheshiw: $\frac{1}{4} + \frac{1}{4} = \frac{2}{4} = \frac{1}{2}$. 1 yarım 2 sherekke teń.

- v) Bir yarım neshe yarım sherekke teń?

Sheshiw: $\frac{1}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8} = \frac{4}{8} = \frac{1}{2}$. Bir yarım 4 yarım sherektiń qosındısına teń.

- 2.** a) Sızılmazı talqilań. $\frac{1}{1}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ kesindilerdi kórsetiń. Pútin kesindide neshe ýarım bar? Sherekte ne? Segizden bir bólektese?

- 3.** Vasila pisirgen torttı súwrettegi sıyaqlı bóleklerge bόldi. Bir bólegin ózine aldı hám eki úkesine birewden berdi. Olar birgelikte torttın qansha bólegin aldı? Alınǵan hár bir bóleklerdi bόlshek sanda ańlatıń. Tarqatılǵanınan soń tórttiń qaysı bólegi qaldı?

- 4.** Salıstırıń:
$2306 \cdot 2$ ☐	$1034 \cdot 4$ ☐	$665 : 7$ ☐	$54 \cdot 8$ ☐
$1000 \cdot 3$ ☐	$2010 \cdot 2$ ☐	$3618 : 18$ ☐	$9040 : 40$ ☐

- 5.** Esaplap tabıń:

3600 diń $\frac{2}{3}$ bólegin; 4800 diń $\frac{7}{8}$ bólegin;

8100 diń $\frac{4}{9}$ bólegin; 3600 diń $\frac{1}{2}$ bólegin;

1400 diń $\frac{1}{8}$ bólegin; 2000 nıń $\frac{2}{5}$ bólegin;

648 diń $\frac{5}{6}$ bólegin; 720 nıń $\frac{5}{5}$ bólegin.

6. Teńlemelerdi sheshiń hám juwapların tekseriń:

$$3 \cdot x = 5415 \quad 580 : x = 29 \quad x : 4 = 380$$

$$x \cdot 7 = 9807 \quad 840 : x = 14 \quad x : 9 = 310$$

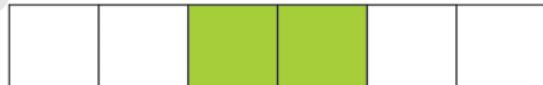
7. Janılǵı quwyı shaxapshasına 3200 litr benzin alıp kelindi. Túske shekem $\frac{1}{4}$ bólegi, tústen keyin $\frac{3}{5}$ bólegi satıldı. Túske shekem neshe litr, tústen keyin neshe litr benzin satılǵan? Shaxapshada qansha benzin qaldı?

Bólimi birdey bólekshelerdi qosıw

- Dóngelekti teń 8 bólekke bólip, eki bólegi sarıǵa, úsh bólegi jasıl reńge boyaldı. Dóngelektiń qansha bólegi boyaldı?
- Tuwrı tórtmúyeshlikti teń altı bólekke bólip, bir bólegen boyaań. Endi jáne bir bólegen boyaań. Barlıǵı bolıp tórtmúyeshliktiń qansha bólegi boyaldı?

Sheshiw: $\frac{1}{6} + \frac{1}{6} = \frac{2}{6}$

Juwap: tórtmúyeshliktiń altıdan eki bólegi boyalǵan.

Bólimi birdey bolsheklerdi qosıw ushin bolshek bóliminiń ózi jazıladı, alımları qosıladı.

3. Bolsheklerdi qosıń:

$$\frac{2}{5} + \frac{1}{5}$$

$$\frac{3}{7} + \frac{2}{7}$$

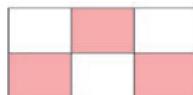
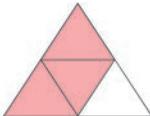
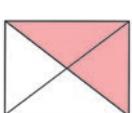
$$\frac{4}{10} + \frac{2}{10}$$

$$\frac{1}{4} + \frac{1}{4}$$

$$\frac{2}{9} + \frac{7}{9}$$

$$\frac{7}{12} + \frac{11}{12}$$

- 4.** Formalardıń qansha bólimi boyalǵan? Qansha bólimi boyalmaǵan? Bólshek kórinisinde jazıń. Boyalǵan hám boyalmaǵan bóleklerdiń qosındısın tabıń.

Úlgi: $\frac{2}{4} + \frac{2}{4} = \frac{4}{4} = 1$

- 5.** Bólshektiń alımı hám bólimindegı juldızshaniń ornına qanday cifrlar qoyılsa, durıs possibilità:

$$\frac{*}{2}; \quad \frac{*}{4}; \quad \frac{8}{*}; \quad \frac{4}{*}; \quad \frac{7}{*}; \quad \frac{*}{4}$$

6.

$3 \cdot 281 \square 473 \cdot 2$

$242 \cdot 3 \square 2 \cdot 473 - 220$

= < >

$191 \cdot 5 \square 4 \cdot 241$

$8 \cdot 121 \square 364 \cdot 2 + 223$

7.

Tórtmúyeshlik 8 teń bólekke bólindi. Úsh bólegi jasıl, bir bólegi kók reńge boyaldı. Tórtmúyeshtiń qansha bólegi boyaldı? Boyalǵan bóleklerdi possibilità kórinisinde ańlatıń hám olardıń qosındısın tabıń.

- 1.** Perimetri 16 cm bolǵan kvadrattı 8 bólekke teń boliń. Bes bólegin sarıǵa, eki bólegin jasıl reńge boyaań. Nátiyjede, kvadrattıń qansha bólegi boyaldı? Boyalǵan bólegin possibilità kórinisinde ańlatıń hám olardıń qosındısın tabıń.
- 2.**
- 1) 6, 14, 20 sanlarınıń yarımin tabıń.
 - 2) 6, 15 sanlarınıń úşten bir bólegin tabıń.
 - 3) 8, 16, 24 san臺南市ń sheregin tabıń.

3. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

- 4.** Sebettegi anardıń sheregi 6 dana bolsa, yarımi neshe dananı quraydı? Úshten bir bólegi-she?
- 5.** 60 50 40 30 20 10 sayıları arasına «+» hám «-» belgilerinden nátiye 70 shígatuǵın etip qoyıń.

6.

$$\frac{2}{8} + \frac{3}{8}$$

$$\frac{3}{5} + \frac{1}{5}$$

$$\frac{4}{8} + \frac{3}{8}$$

$$\frac{2}{6} + \frac{1}{6}$$

$$\frac{2}{9} + \frac{5}{9}$$

$$\frac{1}{4} + \frac{1}{4}$$

$$\frac{7}{10} + \frac{1}{10}$$

$$\frac{1}{10} + \frac{4}{10}$$

7.

Egin maydannıń $\frac{1}{6}$ bólegi birinshi kúni, $\frac{2}{6}$ bólegi ekinshi kúni tamshılatıp suwǵarıwǵa tayarlandı. Endi maydannıń qansha bólegin tamshılatıp suwǵarıw mümkin?

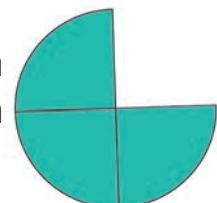

Bólimi birdey bólsheklerdi alıw

1. Máseleniń sheshiliwin túsındırıń:

a) Dóńgelek 4 teń bóleklerge bölindi hám 4 ten 1 bólegi qırqıp alındı. Dóńgelektiń qansha qırqılmaǵan bólegi qaldı?

b) Tuwrı tórtmúyeshekliktiń 8 den 5 bólegin boyaw kerek edi. Onıń 8 den 3 bólegi boyaldı.

Tuwrı tórtmúyeshliktiń jáne qansha bólegin boyaw kerek?

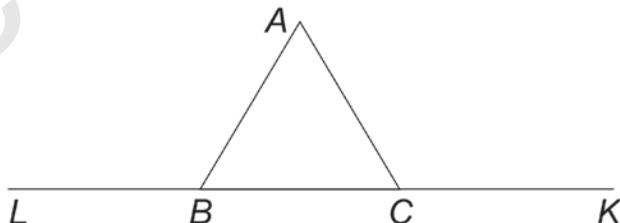
Sheshiw: $\frac{5}{8} - \frac{3}{8} = \frac{2}{8}$

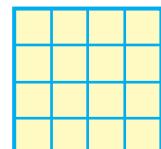
Bólimi birdey bólsheklerdi alıw ushın bólshek bólmininiń ózi jazıladı, alımları alınadı.

2. $\frac{5}{6} - \frac{4}{6}$ $\frac{2}{3} - \frac{1}{3}$ $\frac{7}{10} - \frac{3}{10}$ $\frac{11}{12} - \frac{5}{12}$

3. Uzınlığı 4 cm bolǵan kesindi sızıń hám onı 8 teń bólekke bóliń. Kesindiniń $\frac{1}{8}$ hám $\frac{3}{8}$ bólekleri uzınlıqlarınıń qosındısın mm ler esabında tabıń.
4. Súwrette úsh A, B hám C noqatta berilgen. Onda súwretlengen úsh kesindi, bir sıziq hám eki nurdıń atın jazıń.

5. Bul formada 30 kvadrat bar. Onı sanap bere alasızba?

6. $73 \cdot 2$	254 · 2	93 · 31	91 · 5
$3 \cdot 93$	$2 \cdot 48$	$34 \cdot 24$	$27 \cdot 141$

7. Malibu avtomobili Tashkent – Jizzax qalaları arasındaǵı

aralıqtıń úshten bir bólegin basıp ótti. Bul aralıqtıń úshten eki bólegine jetip alıw ushın ol jáne qansha jol júriwi kerek? Eki qala arasındaǵı aralıq 210 km.

1. Ámellerdi orınlalań:

$$\frac{2}{3} - \frac{1}{3}$$

$$\frac{3}{4} - \frac{1}{4}$$

$$\frac{2}{5} - \frac{1}{5}$$

$$\frac{7}{8} - \frac{5}{8}$$

$$\frac{8}{10} - \frac{7}{10}$$

$$\frac{7}{12} - \frac{5}{12}$$

2. Tawda birinshi kúni bir aylıq jawın normasınıń $\frac{3}{12}$ bólegi, barlıǵı bolıp eki künde bolsa normanıń $\frac{7}{12}$ bólegi jawdı. Ekinshi künde aylıq jawın normasınıń qansha bólegi jawǵan?
3. Miywe sherbeti ushın barlıǵı bolıp 24 kg alma, qáreli hám almurt miyweleri isletildi. Sherbettiń $\frac{5}{8}$ bólimi almadan $\frac{1}{8}$ bólegi qáreliden tayaranǵan bolsa, onda neshe kg almurt salıńǵan?
4. Tuwrı tórtmúyeshliktiń uzınlığı 24 m. Eni uzınlığınıń $\frac{7}{8}$ bólegin qurayıdı. Tuwrı tórtmúyeshliktiń enin tabıń.
5. 8 birdey bankada 16 kg qıyar duzlandı. Awısıp qalǵan 12 kg qıyardı duzlaw ushın jáne neshe banka kerek boladı? Bólshek kórinisinde jazıp, esaplań.

6.

Ámellerdi orınláń:

$$\frac{3}{4} - \frac{3}{4}$$

$$\frac{4}{6} - \frac{1}{6}$$

$$\frac{5}{8} - \frac{4}{8}$$

$$\frac{7}{9} - \frac{4}{9}$$

7.

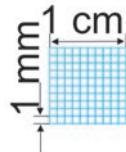
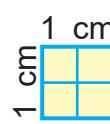
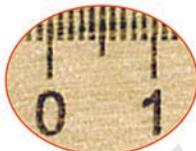

Voxidjan ata qısqi máwsimge 1216 baylam pishen ýamladı. Bähár máwsimi kelgende $\frac{1}{8}$ bólek pishen qaldı. Qıs dawamında qansha pishen isletilgen?

Maydan ólshew birlikleri

- Tárepleri bir santimetr bolǵan kvadrat sızıń.
 a) Maydanın tabıń. Beti neshe cm^2 ge teń?
 b) Kvadratlardıń táreplerin millimetrdə ańlatıń hám maydanın tabıń:

Sheshiw: $1 \text{ cm} = 10 \text{ mm}$.

Demek, kvadrattıń tárepleri 10 mm .

Maydanın tabamız. $10 \cdot 10 = 100 \text{ mm}^2$.

Tárepleriniń uzınlığı 1 mm den bolǵan kvadrattıń maydanı 1 kvadrat millimetrdə dep ataladı. «Kvadrat millimetrdə» qısqasha «mm²» dep jazıladı.

$$1 \text{ cm}^2 = 100 \text{ mm}^2$$

- Eni 15 mm, uzınlığı 10 mm bolǵan tuwrı tórtmúyeshlik sızıń hám maydanın tabıń.
- a) Dápter shaqmaqlarınan paydalanıp, táreplerdiń uzınlığı 1 dm den bolǵan kvadrat sızıń.

Tárepleriniń uzınlığı 1 dm den bolǵan kvadrattıń beti 1 kvadrat detcimetre teń. «Kvadrat decimetr» qısqaşa «dm²» dep jazılaǵı.

- b) Maydanı 1 dm² bolǵan kvadrattıń táreplerin santimetrdə ańlatıń hám maydanın tabıń:

$$1 \text{ dm}^2 = 100 \text{ cm}^2$$

4. Maydanı 1 dm² bolǵan kvadrattıń uzınlığı hám eni 1 cm den etip, 10 bólekke boliń. Bóliniw noqatlarından tuwrı sızıqlar ótkizip, beti 1 cm² ta bolǵan kvadratlar payda etiń. Maydanı 1 dm² bolǵan kvadrat ishindegi maydanı 1 cm² ta bolǵan kvadratlardı sanań.
5. Formalardıń maydanın tabıń:

6. $7020 - 348 : 4 \cdot 6$ $9007 - (600 - 130 \cdot 4) : 10$
 $6966 - 612 : 6 : 3$ $8009 - 250 + 140 : 5 \cdot 2$

7. Uzınlığı 3 cm, eni 5 cm bolǵan tuwrı tórtmúyeshlik sizin hám maydanın tabıń. Hár bir tarepiniń uzınlığın 2 cm uzayıtnı ham qayta tuwrı tórtmúyeshlik sizin. Tórtmúyeshliklerdiń maydanın salıstırınıń.
-

- 1.** Tárepleri 1 metrden bolǵan kvadrat tárepleri uzınlıqlarıń cm de ańlatıń hám betin esaplań.

Kvadrat metr – bul tárepiniń uzınlığı 1 m bolǵan kvadrattıń beti. «Kvadrat metr» qısqasha – m^2 kórinisinde jazılladı.

$$1 \text{ m}^2 = 10000 \text{ cm}^2$$

- 2.** Asxana diywalınıń uzınlığı 6 dm, eni 4 dm bolǵan bólegine kafel plitkasın jabıstırıw kerek. Eger hár bir plitkanıń beti 1 dm^2 bolsa, neshe plitka kerek boladı? 2 dm^2 bolsa-she?
- 3.** Kestede berilgen maǵlıwmatlardan paydalanıp, tuwrı tórtmúyeshliktiń betin esaplań:

Uzınlığı (m)	19	125	137	112	128	a
Eni (m)	11	13	18	25	36	b
Beti (m^2)						

- 4.** Eger tuwrı tórtmúyeshliktiń uzınlığı 2 ese kóbeytirilse, onıń beti neshe ese kóbeyedi? Uzınlığın 2 ese azaytip, eni 2 ese kóbeytseshe?

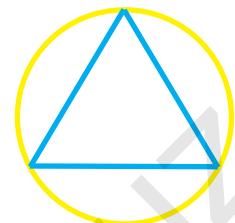
5. Ójiredegi stoldıń uzınlığı hám enin sızǵıshtıń járdeminde ólshep, perimetrin tabıń.

6. Tuwrı tórtmúyeshliktiń uzınlığı 6 cm, eni 4 cm. Onıń uzınlığı 3 ese kóbeyip, perimetri hám betin tabıń.

Betlerin salıstırıw

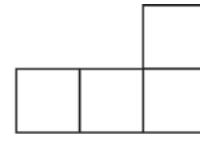
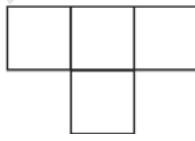
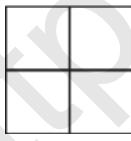
1. Klass taxtasınıń beti ol ilingen diy-waldan kishi. Dápterdiń beti hám sırtınıń betleri bir-birine teń. Súwretti talqilań. Úshmúyeshlik beti sheńberdiń betinen ... (úlkenbe yamasa kishi me?)
2. Basqa shamalar sıyaqlı salıstırılıp atırǵan betlerdiń tárepleri birdey shamalarda ólsheniwi kerek. Mısalı, tek santimetr yamasa tek decimetrlerde. Jaǵdayǵa qarap túrli betlerdi ólshew ushın kestede kórsetilgen betin ólshew birliklerinen paydalanyladi.

$1 \text{ cm}^2 = 100 \text{ mm}^2$	$1 \text{ m}^2 = 10000 \text{ cm}^2$
$1 \text{ m}^2 = 100 \text{ dm}^2$	$1 \text{ dm}^2 = 100 \text{ cm}^2$
$1 \text{ dm}^2 = 10000 \text{ mm}^2$	

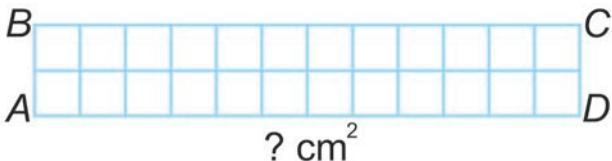
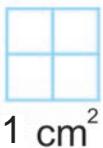

3. Bir-biriniń ústine jaylastırılıp salıstırıwdıń ilajı bolmaǵan jaǵdayda salıstırılıp atırǵan betler birdey ólshemli kvadratlarǵa bólinedi hám birdey bettegi kvadratlar sanı salıstırılıdı.

Bul formalar bir-birine ústi-ústine túspeydi. Olardıń betleri teń ekenligin korsetip beriń.

4. $ABCD$ tuwrı tórtmúyeshlikte 1 cm^2 tan neshewi jaylasadı? Demek, $ABCD$ tuwrı tórtmúyeshliktiń beti $\square \text{ cm}^2$ qa teń.

5. Kvadrattıń tárepi 3 ese kóbeytilse, onıń beti neshe ese kóbeyedi? Sızıp kórsetiń.
6. Úshmúyeshliktiń bir tárepi 18 cm. Ekinshi tárepi birinshi tárepinen 20 mm qısqa. Úshinshi tárepi ekinshi tárepiniń $\frac{3}{4}$ bolegine teń. Úshmúyeshliktiń perimetrin tabıń.

7.

$$\begin{array}{ll} 8 \text{ dm}^2 \quad \square \quad 40 \text{ cm}^2 & 1 \text{ dm}^2 \quad \square \quad 5 \text{ cm}^2 + 150 \text{ cm}^2 \\ 5 \text{ dm}^2 \quad \square \quad 500 \text{ cm}^2 & 10 \text{ dm}^2 \quad \square \quad 1000 \text{ cm}^2 \end{array}$$

8.

Egin maydanınıń beti 300 m^2 qa teń. Onıń $\frac{1}{6}$ bólegine qulpınay, $\frac{4}{6}$ bólegine bolsa pomidor egildi.

Bolgar burishi ushın qansha jer qaldı?

Waqıt ólshev birlikleri

1. a) Saattıń tilleri nesheni kórsetpekte?
25 minuttan keyin nesheni kórsetedı?
b) 1 saat neshe minut?
Saattıń neshe tili bar. Baqlań: 1 minut waqıt ótkenge shekem saattıń sekundlar tili neshe márte tolıq aylanıp shıqtı?

$$1 \text{ h (saat)} = 60 \text{ min}, 1 \text{ min (minut)} = 60 \text{ s (sekund)}$$

2. Saattıń sekundın kórsetiwshi tili 1 márte tolıq aylanıp shıqsa bul neshe sekund yamasa minut boladı?

Minuttı kórsetiwshi tili 1 márte tolıq aylanıp shıqsa bul neshe minut yamasa saat boladı?

Saattı kórsetiwshi tili 1 márte tolıq aylanıp shıqsa qansha waqıt ótedi? Bul neshe saat boladı? 2 márte tolıq aylanıp shıqsa qansha waqıt ótedi? Bul neshe saat boladı?

$$1 \text{ d (sutka)} = 24 \text{ h (saat)}$$

3. a) Minutlarda ańlatıń: 1 saat 25 minut, 1 saat 55 minut, 2 saat 30 minut, 2 saat 40 minut, 2 saat 50 minut, 3 saat 55 minut, 4 saat.
b) Saat hám minutlarda ańlatıń: 70 minut, 110 minut, 130 minut, 150 minut, 175 minut, 200 minut, 220 minut, 250 minut, 400 minut.
v) Saatlarda anlatıń: 1 sutka 6 saat, 2 sutka, 2 sutka 12 saat, 3 sutka, 3 sutka 10 saat.

4. $50 \text{ s} + 55 \text{ s} = 3 \text{ h} - 5 \text{ min} = 24 \text{ min} \cdot 8$

5. Betleriniń shaması óz ara teń bolǵan, eki túrlishe tuwrı tórtmúyeshlik sıziń.
6. Saat betin hár bir bólegindegi sanlardıń qosındısı birdey bolatuǵın 6 bólekke bólín

7. a) Minutlarda ańlatıń: 1 saat 20 minut, 1 saat 40 minut, 2 saat, 2 saat 15 minut.

- b) Saat hám minutlarda ańlatıń: 90 minut, 150 minut, 180 minut, 200 minut, 240 minut.
8. a) Ójireniń uzınlığı 6 m, eni bolsa 4 m. Ójireniń betin kvadrat metrlerde esaplań.
b) Ójireniń uzınlığı jám enin ólsheń. Onıń betin kvadrat metrlerde esaplań.

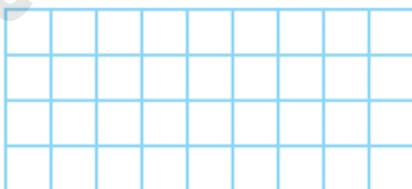
Waqıt ólshew birlikleri arasındağı qatnas

1. Tuwilǵan jıl, ay hám kúnińizdi aytıń. Házır neshe jastasız, yaǵníy tuwilǵanıńızǵa neshe jıl boldı?

Jıl – Jerdiń Quyash átirapında bir márte aylanıp shıǵıwına ketken waqıt. 1 jıl 12 aydan ibarat. 1 ay 31 yamasa 30 sutka. Fevral – 28 yamasa 29 sutka. 1 jıl 365 yamasa 366 sutka.

2. Jıl qaysı aydan baslanadı? Jıldırń yarımı tamam boldı hám ekinshi yarımı baslandı. Birinshi yarım jıl qaysı aydan baslanıp, qaysı ayǵda tamam boladı? Ekinshi yarım jıl-she? Birinshi hám ekinshi yarım jıldaǵı kúnlerdiń sanı teńbe? Olardı esaplap salıstırıń.
3. a) saatlarda ańlatıń: 4 sutka; 11 sutka; 240 minut; 3600 sekund.
b) sutkalarda ańlatıń: 48 saat; 96 saat; 4 hápte.
v) jıllarda ańlatıń: 36 ay; 84 ay; 144 ay; 240 ay.
4. a) Tómendegi bir saattıń qansha bólegin quraydı: 1 minut; 10 minut; 30 minut; 60 minut.
b) Tómendegi bir metrдиń qansha bólegin quraydı: 1 cm; 20 cm; 30 cm; 50 cm.
5. Hár bir shkalada neshe kvadrat santimetr bar ekenligin sanań. Hár bir shkalanıń beti neshege teń?

6. Nafisa muzıka dóberegine qatnasiw ushın bir künde

120 minut jumsayıdı. Bul waqıttıń $\frac{3}{4}$ bólegin muzıka úyreniwge, $\frac{1}{4}$ bólegin bolsa ol jerge barıp keliwge jumsayıdı. Ol qansha waqıt krujokta boladı?

- 7.** Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

- 8.** $x = 0$ ge teń bolsa aňlatpanıń mánisin tabıń:

$$(5347 + 2136) - 4026 + x \cdot 47$$

$$7804 - (5265 - 3139) + x : 25$$

- 9.** Mektepte hár bir sabaq 45 minuttan dawam etedi. Birinshi hám ekinshi sabaqtan keyin 5 minuttan tánepis, úshinshi sabaqtan keyin bolsa 15 minut tánepis boladı. Birinshi sabaq baslaǵannan tórtinshi sabaq tamam bolǵanǵa shekem qansha waqıt ótedi?

Kalendar

- 1.**
 - a) Bir jilda neshe máwsim bar? Olardı aytıp beriń.
 - b) Hár bir máwsimniń ayların aytıń.
 - v) Bir jıl neshe aydan ibarat?
 - g) Bir hápte neshe kún? Hápteniń hár bir kúnin aytıp beriń.
- 2.**
 - a) 2 jıl neshe ay? 3 jıl-she? 5 jıl-she?
 - b) 3 hápte neshe kún? 8 hápte-she?
- 3.** Kalendar járdeminde hár bir máwsim neshe sutkadan ibarat ekenligin tabıń. Máwsimlerdegi sutkalardıń sanıń qosıw arqalı 1 jıl neshe kún ekenligin tabıń.

Kalendar – kún, hápte, ay, jıl aralıqların esaplaw kestesi

4. Ańlatpa dúziń hám berilgen hápteler mánisine tiykarlanıp ańlatpanıń mánisin tabıń.
Kóp qabatlı úydiń 3 kírerliginde n shańaraq bar. Bul úydiń 7 kírerliginde neshe shańaraq bar?
($n = 54$)
5. Shavkat 24-fevralda tuwilǵan. Ol jańa jıl baslańgannan neshe kún keyin tuwilǵan?
6. Búgin sárshenbi. Tómendegiler hápteniń qaysı kúni bolatuǵının kalendár járdeminde tabıń.
a) 12 kún aldın? v) 32 kún aldın?
b) kúnnen soń? g) 38 kúnnen soń?
7. Oqıw jılıníń úshinshi sheregi 11-yanvardan 20-martqa shekem dawam etedi. Úshinshi sherek neshe sutkadan ibarat?

Mýyesh gradusı

Mýyeshlerdiń ólshew birligi – gradus. Mýyeshlerdi ólshew ushın transportirden paydalanyladi. Qısqa shekem jazıwlarda, mísali «30 gradus» – 30° kórinisinde ańlatılıdı.

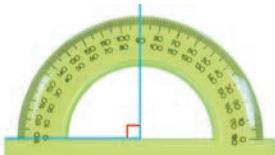

Jayıq mýyesh 180° qa, tuwrı mýyesh bolsa 90° qa teń. Súyır mýyeshler 90° tan kishi. 90° tan 180° qa shekem mýyeshler doğal mýyeshler bolıp esaplanadı.

súyır

tuwrı

doğal

1. AB hám CD kesindiler A kesilisiwden payda bolğan mýyeshlerdi ólsheń
 a) Qaysı mýyeshler teń?
 b) Qaysı mýyeshlerdiń qosındısı jayıq mýyeshti payda edi?
2. Haywanat baǵına eki kúnde 210 oqıwshı alıp barıldı. Birinshi kúnu 4, ekinshi kúni 3 birdey topar bardı? Haywanat baǵına hár bir kúnde neshe oqıwshıdan barǵan?
3. LOK, NOD, AOS, BOD, mýyeshlerdi transportir járdeminde ólsheń. Qaysı mýyesh jayıq mýyesh?

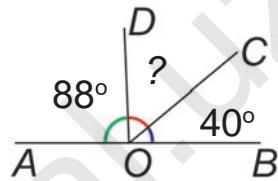
4. Úshmýyeshlik sızıp, onıń mýyeshlerin ólsheń. Úsh mýyesh qosındısın tabıń. Juwmaq shıǵarıń.
5. Bir sútka dawamında saattıń minut tili saat tili menen neshe márte ústi-ústine túsedı? Neshe márte óz ara tuwrı mýyesh payda etedi?
- 6. Úsh mýyesh sızıń: birinshisi 90° qa teń, ekinshi onnan 40° az, úshinshisi bolsa 40° úlken bolsın. Hár bir mýyeshtiń túrin jazıń.
7. a) Úy kapılarından birewiniń uzınlığı 2 m 40 cm, eni 80 cm, ekinshi qapınıń uzınlığı 2 m 60 cm, eni 70 cm

ge teń. Qapılderdiń betlerin kvadrat decimetr esabında aniqlań. Qaysı eshkiniń beti úlken?

b) Ójireńiz esiginiń betin aniqlań.

1. $\angle AOD = 88^\circ$; $\angle COB = 40^\circ$ -qa teń. Múyesh $\angle DOC$ neshe gradus ekenligin tabıń. Jayıp múyeshti kórsetiń.

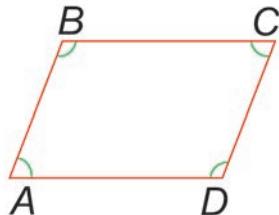

2. $\angle ABC = 140^\circ$ bolǵan múyeshti sızıń.
a) $\angle ABD = \angle DBC = 70^\circ$ qa teń nur ótkiziń;
b) hár bir múyesh túrin aytıń

3. $ABCD$ tórtmúyeshliktiń múyeshlerin ólsheń.

a) $\angle A$ hám $\angle C$; $\angle B$ hám $\angle D$;
 $\angle A$ hám $\angle B$; $\angle D$ hám $\angle C$
múyeshlerin salıstırıń;

b) $ABCD$ tórtmúyeshliktiń
múyeshlerin gradus esabında
ólshep, olardıń qosındısın tabıń.

4. Teńlemen sheshiń:

$$6 \cdot x = 72 \cdot 3$$

$$x - 210 = 50 \cdot 6$$

$$430 - x = 170 - 40$$

$$246 + 28 = x - 49$$

5. Saat hám minutlarda ańlatıń: 80 minut, 100 minut, 120 minut, 160 minut, 200 minut, 250 minut, 500 minut.

6. 10 shópten neshe túrli tuwrı tórtmúyeshlik soǵa alasız?

$$238 + 462 : 2$$

$$824 - 963 : 3$$

$$936 : 6 + 445$$

$$684 : 2 - 278$$

$$848 : 4 + 426 : 2$$

$$888 : 8 - 666 : 6$$

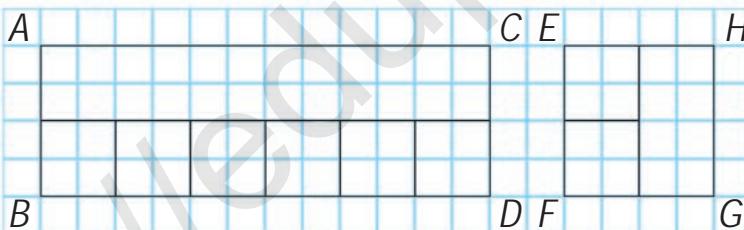
Minut tilleri aylanatuǵın dóńgelek 60 qa teń bólekke bólingen. Eger pútin dóńgelek 360° qa teń bolsa, hár bir tiyindiniń arası neshe gradusqa teń?

1. Saat tilleri aylanatuǵın dóńgelek 12 bólekke bólingen. Eger pútin dóńgelek 360° qa teń bolsa, hár bir tiyindi arasında neshe gradus bar?

2. Saat waqtıń altı bolǵanlıǵın kórsetpekte. Saat tilleri arasındaǵı mýyesh neshe gradusqa teń? Waqıt úsh bolǵanında-she?

3. Hár bir tuwrı tórtmúyeshliktiń betin tabıń?

4. Saattıń minut tilleri 15 minut dawamında neshe gradus mýyeshke burıladı? 30 minutta-she?

5. Zafar úy aldındıǵı tereklerdi hák penen háklew ushın ata-anasına járdem berdi. Ol 1 saatta 5 terekti hákledi. Zafar 1 terekti háklewge qansha waqıt sarıplaǵan?

6. Kurant saatı saat neshe bolsa, sonsha márte dabil qaǵadı. Bir sutkada kurant saatı neshe márte dabil qaǵadı?

- 7.** Baǵban baǵ jaratıw maqsetinde bir saatta 10 shiye nálin ekpekte. Eger kúnine 8 saat sol tárizde islese, 240 náldi neshe kúnde egip boladı?
- 8.** Minutlarda ańlatıń: 1 saat 20 minut, 3 saat 20 minut, 6 saat 50 minut, 10 saat 30 minut.

8.

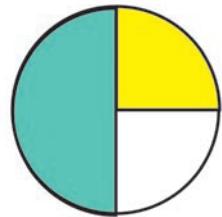

Dóńgelek diagrammaları

- 1.** Háwliniń sherek bólegine imarat qurıldı. Yarımına egin egildi. Qalǵan bólegi balalardıń oynaytuǵın jeri ushın qaldırıldı. Háwli maydanınıń bólístiriliwin dóńgelek diagrammada súwretleń.

Sheshiw:

Dóńgelek sizip, imarat iyelegen sherek bólegi sarıǵa, egin egilgen bólegi kók reńge boyaladı. Boyalmaǵan bólegi bolsa oyın oynaytuǵın maydanı ekenin ańlatadı.

- 2.** 3-«V» klasta 32 oqıwshı oqıydi. Olardan $\frac{3}{4}$ bólegi Respublika balalar kitapxanasına óz ara bólisti. Neshe oqıwshı balalar kitapxanasına aǵza boldı? Másele sheshimin sheńber diagrammada ańlatıń.
- 3.** Bir jıl dawamında máwsimlerdiń bólístiriliwin dóńgelek diagrammada súwretleń. Hár bir máwsimniń reńi óz aldına reńlerde kórsetiń.
- 4.** Pán olimpiadasına tayarılıq etiw ushın 60 másele tańlap alındı. Múbina bul máselelerdiń jartısın, Alımjan

bolsa tórtten úsh bólegen sheship boldı. Kim kóp másele sheshken hám qansha kóp?

5. Metrlerde ańlatıń:

$\frac{1}{2}$ km; $\frac{1}{4}$ km; $\frac{1}{5}$ km, $\frac{3}{4}$ km; $\frac{1}{10}$ km

6. Bir shóptiń ornın ózgertip, tuwrı teńlik payda etiń.

7. Tiyindini bólshék kórinisinde jazıń hám birdey bólimalı bólshéklerdi salıstırıń:

$$52 : 4 \quad 128 : 8 \quad 360 : 6 \quad 375 : 15$$

$$44 : 4 \quad 200 : 8 \quad 420 : 6 \quad 390 : 15$$

Úlgi: $52 : 4 = \frac{52}{4}$; $44 : 4 = \frac{44}{4}$; $\frac{52}{4} > \frac{44}{4}$

8. Kárخana bir ayda 4800 detal islep shıǵardı. Birinshi on kúnlikte barlıǵı bolıp detallardıń úshten bir bólegi, ekinshi on kúnlikte altıdan eki bólegi islep shıǵarıldı. Qaysı oń kúnlikte kóp detal islep shıǵarılgan?

Onlıq bólshék

1. Bólimi 10, 100, ... bolǵan $\frac{1}{10}, \frac{7}{10}, \frac{49}{10}, \frac{2}{100}, \frac{66}{100}$

sıyaqlı bólshéklerdi bólshék sızıǵısız jazıw múmkin.

Mısalı: $5\frac{6}{10}$ kórinisindegi aralas sannıń pútin bólegi

5, bólshék bólegi $\frac{6}{10}$ teń bolıp, 5,6 kórinisindegi

ańlatpası yamasa «onlıq bólshek» dep ataladı.
 5,6 onlıq bólshek $5\frac{6}{10}$ aralas sannıń onlıq kórinisindegi
 ańlatpası yamasa «onlıq bólshek» dep ataladı.

$$\frac{1}{10} = 0,1$$

1 nol 1 cifr

$$\frac{596}{100} = 5 \frac{96}{100} = 5,96$$

2 nol 2 cifr

pútin bólimi
 bólshek
 bólimi

**Onlıq bólshekti jazıw ushın aldıń pútin bólegi,
 keyin vergul qoyıp bólshektiń alımı jazıldadı.**

2. $\frac{6}{10}$ tuwrı bólshekti onlıq bólshek kórinisinde jazıń.
 Eger bólshek tuwrı bólshek bolsa, onı onlıq bólshek
 kórinisinde jazıwdıa pútin bólegi 0 dep alındadı hám
 útir járdeminde bólshek bóleginen ajíratıp jazıldadı.

$$\frac{6}{10} = 0,6; \quad \frac{7}{10} = 0,7; \quad \frac{65}{100} = 0,65$$

3. a) 7 dm 4 cm di decimetrde ańlatıń.

Sheshiw: $1 \text{ cm} = \frac{1}{10} \text{ dm}$, demek, $4 \text{ cm} = \frac{4}{10} \text{ dm}$.

$$7 \text{ dm } 4 \text{ cm} = 7 \frac{4}{10} \text{ dm} = 7,4 \text{ dm.}$$

Útirdiń shep tárepindegi 7 – pútin dm ler sanın,
 útirdiń oń tárepinde turǵan 4 – decimetrdiń ońnan
 bir bólegindegi úlesleriniń sanın ańlatadı.

- b) decimetrde ańlatıń:

4 dm 5 cm; 2 dm 8 cm; 1 dm 9 cm; 3 dm 6 cm.

4. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

Bar edi	Satıldı	Qaldı
		
5212 kg	? kg	Yarım sherek

5. Tuwrı bolsheklerdi onlıq bolshek kórinisinde ańlatıń:

$$\frac{3}{10}; \quad \frac{5}{10}; \quad \frac{9}{10}; \quad \frac{4}{10}; \quad \frac{1}{10}$$

6. Uzınlığı 10 cm bolǵan kesindi sızıń hám onı 10 bólekke boliń. 2 bólegin boyan hám boyalǵan bólegin aldın ápiwayı bolshek, soń onlıq bolshek kórinisinde ańlatıń.

7. Tuwrı bolsheklerdi onlıq bolshek kórinisinde jazıń:

$$\frac{1}{10}; \quad \frac{7}{10}; \quad \frac{2}{10}; \quad \frac{4}{10}; \quad \frac{8}{10}$$

1. a) $\frac{49}{10}$ nadurıs bolshekti onlıq bolshek kórinisinde jazıń.

Sheshiw: $\frac{49}{10}$ bolshektiń bólmindegi noller sanı birew.

Soniń ushın, alımındaǵı sanlardı ońnan shepke qarap birewin sanap útir qoyamız: 4,9. Payda bolǵan onlıq bolshekte 4 cifri bolshektiń pútin bólegi, útirdiń keyin turǵan san – 9 onıń bolshek

bólegi: $\frac{49}{10} = 4,9$

b) $\frac{5}{100}$ bolshekti onlıq bolshek kórinisinde jazıń.

Sheshiw: $\frac{5}{100}$ diń bólmindegi noller sanı ekew.

Soniń ushın, alımındaǵı sanlardı ońnan shepke qarap ekewin sanap útir qoyıladı: 5 sanınıń aldında basqa cifr bolmaǵanlıǵı sebepli nol jazıladı.

Juwap: $\frac{5}{100} = 0,05$

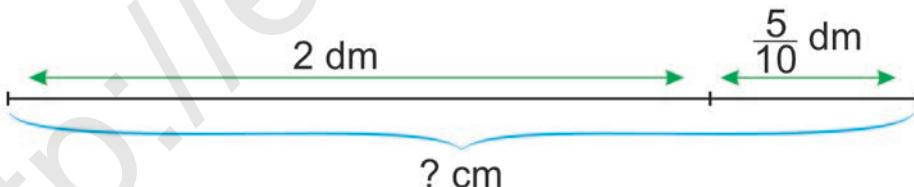
Eger tuwrı bolshek bólmindegi nollerdiń sanı alımındaǵı cifrlar sanınan kóp bolsa, jetpey atırǵan orınlarǵa nol qoyıw kerek.

2. Tuwrı bolshekti onlıq bolshek kórinisinde jazıń:

$$\frac{2}{100}; \quad \frac{8}{100}; \quad \frac{64}{100}; \quad \frac{99}{100}$$

3. $568 : 4$ $405 : 5$ $3729 : 3$ $5808 : 4$
 $656 : 8$ $564 : 4$ $4950 : 2$ $6508 : 4$

4. Kesindiniń ulıwma uzınlığın tabıń:

5. Tómendegi sanlardıń pútin hám bolshek bóleklerin kórsetiń:

$$2,4; \quad 5,7; \quad 0,81; \quad 7,09; \quad 0,16; \quad 12,2$$

6. Onlıq bolshek kórinisinde jazıń:

$$\frac{1}{10}; \quad \frac{2}{10}; \quad \frac{5}{10}; \quad \frac{6}{10}; \quad \frac{7}{100}; \quad \frac{9}{100}; \quad \frac{3}{100}$$

- 7.** Sayaxatshı joldıń $\frac{1}{10}$ bólegen piyada, qalǵanıń avtomobilde basıp ótti. Ulıwma joldıń uzınlığı 810 km bolsa, sayaxatshı neshe km piyada júrgen?

Onlıq bólsheklerdi ápiwayı bólshek kórinisinde ańlatıw

- 1.** Metrlerde ańlatıń:

35 dm; 76 dm; 4 dm; 36 cm; 14 dm, 23 dm

Sheshiw: $1 \text{ dm} = \frac{1}{10} \text{ m}$. **Demek**, $35 \text{ dm} = \frac{35}{10} \text{ m}$

- 2.** Dúkánnan 1 kg 500 g sır hám onnan 300 g az sarı may satıp alındı. Dúkánnan barlıǵı bolıp qansha nárse satıp alıńǵan?

- 3.** Ápiwayı bólshek kórinisinde jazıń:

0,3; 0,7; 0,1; 1,7; 4,2; 7,6

Sheshiw: $\frac{3}{10} = 0,3$. **Demek**, $0,3 = \frac{3}{10}$

- 4.** Tuwrı tórtmúyeshlik 10 ága teń bólekke bólinip, onıń 3 bólegi boyaladı. Tórtmúyeshliktıń neshe bólegi hám qansha bólimi boyalmay qaldı? Juwaptı ápiwayı hám onlıq bólshek kórinisinde jazıń.

- 5.** Yarım saat neshe minut? Neshe sekund? Sherek saat-she?

- 6.** Ápiwayı bólshek kórinisinde jazıń:

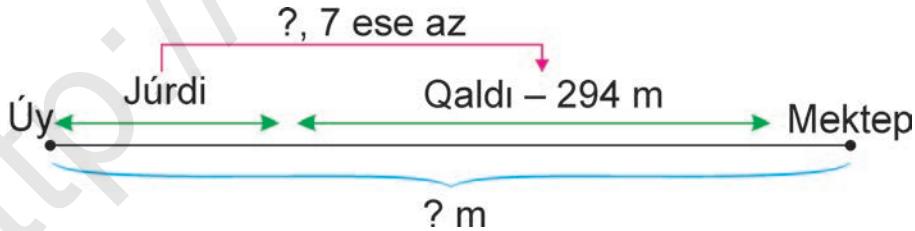
0,2; 0,5; 0,1; 4,6; 9,8; 5,7

- 7.** Onlıq bólshek kórinisinde jazıń:

$\frac{3}{10}; \frac{4}{10}; \frac{7}{10}; \frac{9}{10}; \frac{15}{10}; \frac{15}{100}$

- Somsa jawatın jerde 10 kg unnan 450 somsa pisirildi. 25 kg unnan neshe somsa tayarlaw mümkin? Eki usılda sheshiń.
- Onlıq bolshek kórinisinde jazıń:
Nol pútin onnan segiz; bes pútin onnan eki;
on altı pútin onnan bes; nol pútin onnan úsh.
- $2 \text{ yıl } 4 \text{ ay} + 4 \text{ yıl } 5 \text{ ay}$ $1 \text{ yıl } 6 \text{ ay} - 1 \text{ yıl } 5 \text{ ay}$
 $7 \text{ yıl } 5 \text{ ay} - 6 \text{ yıl } 5 \text{ ay}$ $3 \text{ yıl } 10 \text{ ay} + 5 \text{ yıl } 2 \text{ ay}$
- Teń qaptallı, teń tárepli, túrli tárepli úshmúyeshlikler sızıń.
- Úsh dos: Aziza, Laziza hám Nafiza bir jılda, báhár, jaz hám gúzde tuwilǵan. Aziza Lazizadan úlken emes, Hafiza Azizadan úlken emes. Qaysı qız qaysı máwsimde tuwilǵan?
- Ápiwayı bolshek kórinisinde jazıń:
 a) alımı 3 bölimi 4 b) bölimi 10 alımı 9
 v) alımı 7 bölimi 3 g) bölimi 12 alımı 5
- Sızılma tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

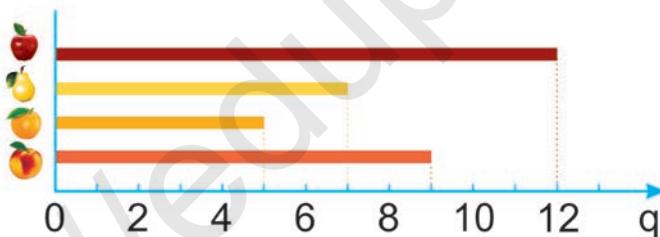
- 36 cm di metrde ańlatıń, onlıq bolshek kórinisinde jazıń.
Sheshiw: $1\text{cm} = \frac{1}{100}\text{m}$, demek, $36\text{ cm} = \frac{36}{100}\text{m} = 0,36\text{ m}$.

Juwap: $36 \text{ cm} = 0,36 \text{ m}$.

2. $45 \text{ cm}; 56 \text{ cm}; 76 \text{ cm}; 84 \text{ cm}$ di metrlerde aňlatıń.
3. Bólsheklerdi oqıń hám ápiwayı bólshek kórínisinde jazıń: $0,34; 0,5; 0,17; 0,26; 0,04; 4,48$.
Úlgi: $0,34$ – nol pútin júzden otız tórt: $\frac{34}{100}$
4. Sanlar kósherinde O, D hám K sáykes keletugın sanlardı aytıń. Onlıq bólshek kórínisinde jazıń:

5. Miyweler massasın kg da aňlatıń.

- 6. Baspaxanada 1640 sabaqlıq basıp shıgarıldı. Bul buyırtpanıń $\frac{1}{6}$ bólegin qurayıd. Barlıǵı bolıp qansha sabaqlıq basıp shıgarılıwı kerek?
- 7. Onlıq bólshek kórínisinde jazıń: 3 pútin onnan 3; nol pútin onnan 7; nol pútin júzden 54; 6 pútin júzden 36; 1 pútin júzden 8; 57 pútin onnan 8; 2 pútin júzden 28; 5 pútin júzden 6.

- 1.** Tómendegi nadurıs bolsheklerdi aralas san kórinisinde ańlatıń:

$$\frac{9}{4}; \quad \frac{17}{6}; \quad \frac{39}{12}; \quad \frac{54}{4}$$

- 2.** Tiyindini onlıq bolshek kórinisinde jazıń:

Jigirma bes bólingen on; eliw altı bólingen on; bir júz otız úsh bólingen on; bes júz sekzen bólingen júz.

Úlgi: $25 : 10 = \frac{25}{10} = 2 \frac{5}{10} = 2,5$

- 3.** Tómendegi sanlardı ápiwayı hám onlıq bolshek kórinisinde jazıń: onnan jeti; úsh pútin júzden jigirma tórt.

- 4.** Sınıq sıziqtıń uzınlıǵın tabıń hám millimetrde ańlatıń:

- 5.** Axrar, Sabit, Amina hám Mastura barlıǵı bolıp 5 dápter satıp aldı. Olardan hár biri az degende birewden dápter alǵan bolsa, olardaǵı dápterler neshe variantta bólistiriliwi múmkin? Kesteni toltırıń:

	Axrar	Sabit	Amina	Mastura
1	2	1	1	1
2				
3				
4				

- 6.** Daladan bir kúnde 735 kg qulpınay terip alındı. Olardan 535 kg sherbet tayarlaw ushın jiberildi.

Qalǵanı dúkánlarǵa 8 kg nan yashiklerge salıp tapsırıldı. Qansha yashik qulpınay dúkánlarǵa tapsırılǵan?

7.

Metrlerde ańlatıp, onlıq bólshek kórinisinde jazıń: 18 cm; 27 dm; 86 dm 2 cm; 6 cm; 18 cm

Onlıq bólsheklerdi salıstırıw hám tártiplew

Onlıq sanaq sistemasında hár bir tańba birlikleri ózinen keyingi tańba birliklerinen 10 ese kishi boladı. Onlıq bólsheklerdiń hám útirden keyingi 1-tańbaşı birler tańbasınan 10 ese kishi, útirdiń keyingi 2-tańbaşı bolsa birler tańbasınan 100 ese kishi boladı.

Onlıq bólsheklerdi salıstırıw sanlardı salıstırıw siyaqlı ámelge asırılıdı.

Mısalı, 3,28 onlıq bólshek 3,38 onlıq bólshekten kishi.

1. Eki bólshekti sanlar kósherinde salıstırıń:

$$\begin{array}{lll} 0,8 \square 0,7 & 0,3 \square 0,1 & 1,47 \square 1,48 \\ 0,9 \square 0,8 & 0,8 \square 0,8 & 2,69 \square 2,71 \end{array}$$

2. Juldızshalardıń ornına qaysı cifrlar qoyılsa, teńsizlik tuwrı boladı?

$$\begin{array}{lll} 0,*6 > 0,77 & 2,*1 < 2,41 & 0,7 < 0,7* \\ 5,8^* > 5,86 & 2,53 < 2,*3 & 0,1^* > 0,15 \end{array}$$

3. 6,76 hám 6,81 sanları arasındań jaylasqan bólimi 100 bolǵan onlıq bólshekler jazıń.

- 4.** Onlıq bolshek kórínisinde jazıń:
- $\frac{71}{10}; \quad \frac{492}{100}; \quad \frac{348}{10}; \quad \frac{18}{100}; \quad \frac{19}{100}$
- 5.** Juldızshalardıń ornına qanday cifrlar qoyılsa, teńlik hám teńsizlik tuwrı boladı?
- $56,* = 56,4$
- $7,5^* < 7,53$
- $2,34 > 2,*4$
-
- $12,* \leq 12,4$
- $26,* \geq 26,7$
- $9,57 \leq 9,5*$

- 6.** Tuwrı bolsheklerdi onlıq bolshek kórínisinde jazıń:

$\frac{7}{10}; \quad \frac{9}{100}; \quad \frac{36}{100}; \quad \frac{1}{10}; \quad \frac{9}{10}$

- 7.** Dúkánǵa 310 zaǵara balıq hám 370 xanbalıq alıp kelindi. Hár kúni 150 balıq satılsa, 3 kúnnen keyin neshe balıq qaladı?

- 1.** Onlıq bolsheklerdi ápiwayı bolshek kórínisinde anlatıń:
 $4,4; \quad 0,7; \quad 0,58; \quad 33,8; \quad 0,9; \quad 6,2$
- 2.** Tómendegi sanlardıń qaysı biri 6 dan úlken hám 7 den kişi?
- $6,7; \quad 7,2; \quad 5,9; \quad 6,2; \quad 6,17; \quad 7,1; \quad 6,9; \quad 5,8$
- 3.** $x=2463$, $z=654$ bolǵanda barlıǵı bolıp gerbışhlerdin sanın másele duzip tabıń.

- 4.** Sanlar kósherinde tómendegi sanlarǵa sáykes noqatlardı belgileń: $1,5; \quad 1,1; \quad 2,3; \quad 1,8$

5. Eki onlıq bolshek arasında jaylasqan barlıq pútin sanlardı ósıw tártibinde jazıń.

a) 0,5 hám 6,3; b) 4,1 hám 8,9; v) 0,15 hám 4,89

6. Sanlar kósherinde tómendegi sanlarǵa sáykes noqatlardı belgileń: 0,2; 0,9; 1,1; 1,7

7. Palızdan barlıǵı bolıp 3240 kg shalǵam, qıyar hám geshir alındı. Qıyar ónimniń $\frac{1}{4}$ bólegin, shalǵam $\frac{1}{4}$ bólegin, geshir bolsa $\frac{2}{4}$ bólegin qurasa, hár bir ovosh neshe kilogramnan alınǵan?

1. Teńlik tuwrı bolıwı ushın juldızshaniń ornına onlıq bolshek jazıń:

$$1 \text{ mm} = * \text{ cm} \quad 1 \text{ dm} = * \text{ m}$$

$$1 \text{ cm} = * \text{ dm} \quad 1 \text{ cm} = * \text{ m}$$

2. Teńlik tuwrı bolıwı ushın juldızshaniń ornına qanday cifrlar qoyıw kerek?

$$\frac{21}{100} = 0, * \quad \frac{36}{100} = 0, * \quad \frac{16}{*} = 0,16$$

$$\frac{*}{100} = 0,75 \quad 4,98 = 4 \frac{98}{*}$$

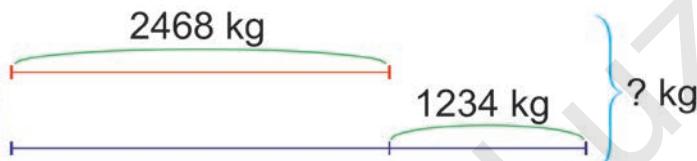
3. Onlıq bolshekti oqıń hám ósıw tártibinde jaylastırınıń:
0,8 0,3 1,4 0,4 7,4 3,8

4. Kesteni talqılań. Hár bir miyweden qansha alıp kelingen? Almurttan júzim neshe kg kóp? Satılǵanına salıstırǵanda qalǵan qáreli neshe ese az boladı?

Miyweler	Alma	Almurt	Qáreli	Shabdal	Júzim
Satıldı	1600 kg	640 kg	540 kg	320 kg	1250 kg
Qaldı	120 kg	360 kg	180 kg	160 kg	200 kg

- 5.** 12 shópten neshe túrli tuwri tórtmúyeshlik soǵa alasızba?

- 6.** Sızılma tiykarında mäsele dúziń hám sheshiń:

- 7.** Esaplań hám bólwdi kóbeytiw menen tekseriń:

$$574 : 2$$

$$588 : 3$$

$$7815 : 5$$

$$7208 : 8$$

- 1.** Kesindi uzınlığın metrlerde ańlatıp, onlıq bolshek kórinisinde jazıń:

70 cm; 28 cm; 36 cm; 80 cm; 30 cm; 2 dm; 6 dm; 9 cm.

Úlgi: $70 \text{ cm} = \frac{70}{100} \text{ m} = 0,7 \text{ m}$

- 2.** Onlıq bolshek kórinisinde jazıp, azayıp barıw tártibinde jaylastırıń:

$$\frac{1}{10}; \quad \frac{2}{10}; \quad \frac{5}{10}; \quad \frac{6}{10}; \quad \frac{8}{10}; \quad \frac{9}{10}$$

- 3.** Ańlatpalardı jazıń:

a) 354 sanına 426 hám 6 sanları tiyindisin qosıń.

b) Birinshi qosılıwshı a, ekinshi qosılıwshı bolsa b hám 6 sanlarıunuń kóbeymesine teń.

v) Birinshi kóbeytiwshı x, ekinshi kóbeytiwshı 7 hám y sanlarıunuń kóbeymesine teń.

4. Dóngelek 4 teń bóleklerge bólínip, hár bir bólek jáne 3 teń bóleklerge bólindi. Dóngelek neshe bólekke bólindi. Bunday bóleklerden neshewi: pútin dóngerek; $\frac{1}{2}$ dóngerek; $\frac{3}{4}$ dóngelekti payda etedi?

5. Formadaǵı shóplerden kvadratlar sanı 2 bolatuǵın etip ekewin alıp taslań. Bunu neshe usılda ámelge asırıw mümkin?

6. Metrlerde ańlatıń: 1 km 600 m; 3 km 650 m; 10 km 500 m; 2 km 150 m.

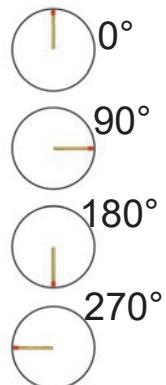

7. 120 kg júzimnen 30 kg kishmish alındı. 1 kg kishmish alıw ushın neshe kilogramm júzim kerek? 200 kg júzimnen neshe kilogramm júzim alındı?

Formalardı burıw

1. Dóngelektiń ishine shırsı shóbin jaylastırıp, dóngelek orayı átirapında aylandırıń. Aylanıw mýyeshi 90° , 180° hám 270° bolǵanında, shóptiń jaǵdayın sıziń. Bunda shóptiń forması ózgermedi, tek dóngelektegi jaylasıwi ózgerip, orayǵa salıstırǵanda simmetriyalıq jaylastı.

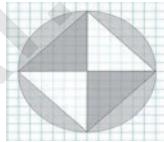

2. Saat tilleri hár bir qádemde sheńberdiń sherek bólegine burılsa, nátiyjede qaysı izbe-izlik payda boladı? Tórt topardan qaysı birewinde durıs kórsetilgen?

3. Waqıt 12:00 ekenligin kórsetip turǵan saattin minut tilleri 60 gradusqa burılsa, saat neshe bolǵan boladı? Saat tilleri 120° qa burılsashe?

4. Súwrettegi dóńgelektiń orayınan uslap, neshe gradusqa burılsa, jáne izbe-iz túsetuǵın súwret payda boladı?

5. a) Qaysı eki sannıń qosındısı olardıń ayırmasına teń?

b) Qaysı eki sannıń qosındısı olardıń ayırmasına teń?

v) Qaysı eki sannıń kóbeymesi olardıń tiyindisine teń?

6. Teńlemelerdi sheshiń hám juwaplarıń tekseriń:

$$x - 2461 = 5364 - 1681 \quad 2356 + x = 3537 + 269$$

$$6271 - x = 2347 + 257 \quad x - 356 = 456 + 168$$

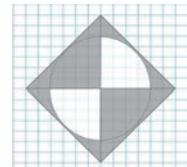
7. Sekundlarda ańlatıń: 1 min 40 s; 2 min 8 s; 3 min 20 s; 4 min 10 s; 5 min 50 s; 6 min 40 s

$$\text{Úlgi: } 1 \text{ min } 40 \text{ s} = 60 \text{ s} + 40 \text{ s} = 100 \text{ s.}$$

Múyesh simmetriyası

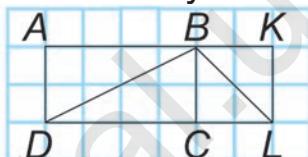
1. Sızılmanı sızıń. Simmetriya kósherin ótkiziń. Bul forma dóńgelek orayına salıstırǵanda neshe gradusqa burılsa, jáne óz halına qaytadı?

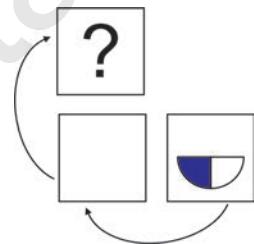
2. Kartochkalardıń ishinen eki birdeyin tabıń.

3. ABCD hám BKLC tórtmúyeshliktiń betin shaqmaqlar esabında tabıń. DB kesindi ótkizilgennen keyin, payda bolǵan ABD hám DBC úshmúyeshlikler betlerin salıstırıń.

4. Ońdaǵı súwret sızılǵan qaǵaz shep tárepi arqalı kerisine awdarıldı, sońınan joqarı tárepinen tekseriwge awdarıldı. Nátiyjede qaysı súwret payda boldı?

5. Kóbeytiw ámeli qalay orınlanǵanlıǵın túsindiriń hám misallardı sheshiń:

$$1) 25 \cdot 47 \cdot 4 = 25 \cdot 4 \cdot 47 = 100 \cdot 47 = 4700;$$

$$2) 7 \cdot 50 \cdot 6 \cdot 2 = (7 \cdot 6) \cdot (50 \cdot 2) = 42 \cdot 100 = 4200$$

$$\begin{array}{lll} 42 \cdot 6 \cdot 5 & 80 \cdot 20 \cdot 5 & 2 \cdot 5 \cdot 45 \cdot 4 \\ 50 \cdot 7 \cdot 4 & 25 \cdot 90 \cdot 4 & 9 \cdot 4 \cdot 50 \cdot 2 \end{array}$$

6. Hár bir qaltashaǵa 6 dan, hár bir qutıǵa 5 ewden alma salındı. Barlıq almalardıń sanı 27 bolsa, neshe xaltasha hám neshe qutıǵa alma salıngan? Barlıq almalardıń sanı 34 bolsashe?

7. Siz sabaq tayarlaw ushın qansha waqıt jumsaysız? Bul waqıtta saattıń minut tilleri neshe gradusqa burıldı?

8. Tawǵa shıǵıwǵa 2 saat 45 minut, tawdan túsiwge bolsa 1 saat 35 minut jumsaldı. Bul sayaxat ushın barlıǵı bolıp qansha waqıt jumsaldı?

- Saattíń minut tili 90° qa burılıwı ushın neshe minut kerek boladı? 180° ushın-she?
- Saattíń minut tili bir máre tolıq aylanıwı ushın 360° qa burılsa, pútkıl sheńberdiń: $\frac{1}{3}$; $\frac{5}{6}$; $\frac{1}{12}$ bóleklerine jetip barıwı ushın neshe gradusqa burılıwı kerek?
- Teńlik tuwrı bolıwı ushın x tıń ornına qanday san qoyıladı?
 - $x \cdot (100-x) = 0$
 - $(x-200) \cdot (300-x) = 0$
 - $(a-x) \cdot (x-b) = 0$
 - $(600-x) \cdot (x-200) = 0$
- Súwrette shınıǵıwdıń baslanǵan hám tamam bolǵan waqtı kórsetilgen. Shınıǵıw qansha waqıt dawam etetuǵının tabıń.

- 5.** Eki shóptiń ornin ózgertip, durıs teńlikti payda etiń.

$$2 - 7 = 2$$

- 6.** Teńlemelerdi sheshiń hám juwapların tekseriń:
$5 \cdot x = 250$	$x \cdot 6 = 6720$	$8 \cdot x = 9032$
$x \cdot 7 = 420$	$9 \cdot x = 8199$	$x \cdot 9 = 6948$
- 7.** Kárxanada 2 künde 1424 oyınsıq tayarlandı. Hár kúni birdey tayarlansa, 3 künde neshe oyınsıq tayarlanadı?

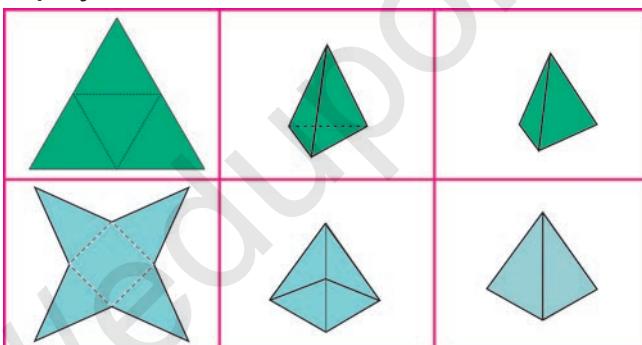

Keńisliktegi figura – piramida

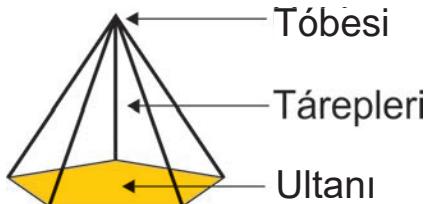
1. Keńisliktegi figuralardı esleń:

2. a) karton qaǵazdan teń tárepli úshmúyesh qırqıp alıń hám onı büklep úshmúyeshli piramida payda etiń:
b) karton qaǵazda sızılmadaǵı sıyaqlı forma sızıp, onı qırqıp alıń. Uzın sızığı boyıńsha büklep, tórtmúyeshli piramida payda etiń:

3. Qadaqlanǵan shaydıń massası qutısı menen birge 130 g. 38 dana qutıdaǵı shaydıń massası 3800 g bolsa, barlıq qutılardıń massasın tabıń.
4. Piramida tóbesi hám tárepleriniń jaylasıwın talqılań. Eń joqarıda piramidanıń tóbesinde jaylasqan. Piramidanıń qaptal tárepleri úshmúyeshlerden, astıńğı bólimi bolsa kópmúyeshlerden ibarat

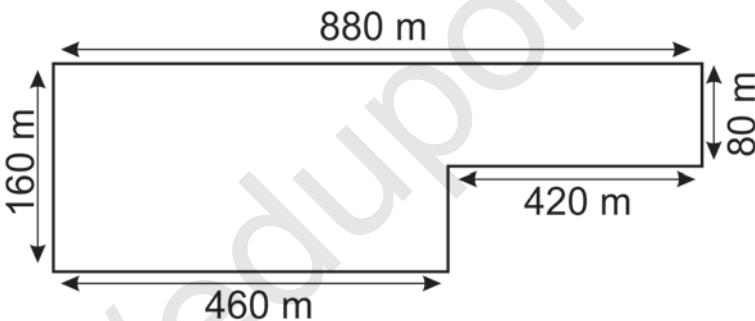
bolıp, tiykarı delinedi. Tiykarındaǵı mýyeshler sanı neshew bolsa, sonsha mýyeshli piramida delinedi.

5. Aǵash ustasında 9 dana aǵash taxtay bar edi. Ol bir neshe taxtaydıń hár birin 5 bólekke bólip pishqıladı. Sonda ondaǵı taxtaylor sanı 33 dana bolıp qaldı. Usta neshe taxtaydı bóleklerge bólip pishqıladı?

6. Ólshem mánislerin millimetrlerge ańlatıń:

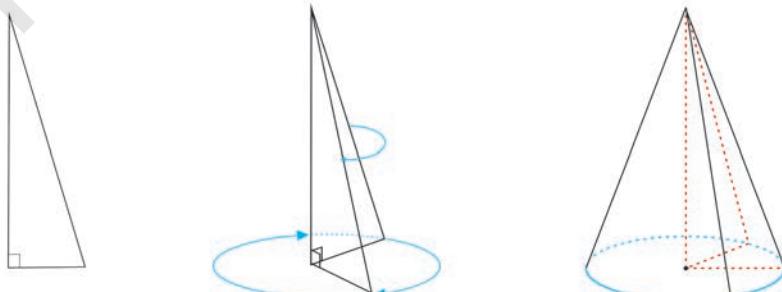
1 cm 4 mm 4 cm 6 mm 7 cm 8 mm
2 cm 8 mm 5 cm 3 mm 8 cm 1 mm

7. Eger 1 minutta 80 m jol júrilse, baǵdınıń átirapın neshe minutta aylanıp shıǵıwǵa boladı?

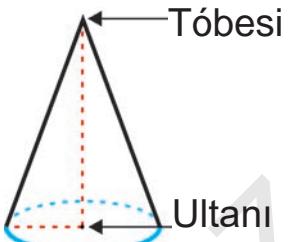

Keńisliktegi figura – konus

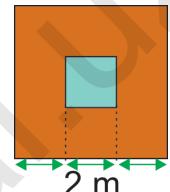
1. Úshmúeshtiń tuwrı mýyeshli tárepi átirapında aylanıwi nátiyjesinde konus payda boladı.

2. Konus sızılmاسын талқылаң. Конус ұлтани дóngelekten ibarat. Оның radiusı úshmúyeshtiń tuwrı müyeshli тárepleriniń birine teń.

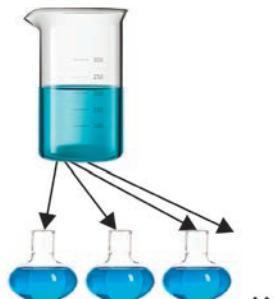

3. Tárepi 2 m bolǵan kvadrat formasындағы hawız átirapına eni 2 m bolǵan jot islendi. Оның ústine 1 m² bolǵan plitkalar jatqızıldı. Buniń ushın neshe plitka isletilgen?

4. $1368 \cdot 3 =$ $746 \cdot 12 =$
 $4638 \cdot 2 =$ $17 \cdot 257 =$

5. Yusuf tájiriyye ótkiziw ushın úlken ıdıstaǵı suyuqlıqtı 10 ıdısqa quydı. Bir ıdıstaǵı suyuqlıqtı jáne 10 ıdısqa bólistungirdi. Sońinan 2 ıdıstaǵı suyuqlıqtıń hár birin 10 ıdısqa quydı. Nátiyjede neshe ıdısta suyuqlıq bar? Sızılmаnı dawam etiń hám máseleniń sheshimin túsındırıń.

6. Santimetrlerde ańlatıń:

$\frac{1}{2} \text{ m}; \quad \frac{3}{10} \text{ m}; \quad \frac{1}{5} \text{ m}; \quad \frac{7}{10} \text{ m}; \quad \frac{1}{10} \text{ m}$

7. Biyday digirmanda tartılǵanda massasınıń $\frac{3}{4}$ bólime teń un payda boladı. 900 kg un payda etiń qansha biyday tartılıwı kerek?

Maǵlıwmatlardı túrli kóriniste ańlatıw

1. Kesteni toltırıń:

Kóbeyiwshi	101		4	120		287
Kóbeyiwshi	9	200		50	3	
Kóbeyme		200	888		333	8323

2. Fermer xojalığında 612 q biyday orıp alındı. Bul arpanıń $\frac{3}{4}$ bólegin, sulınıń $\frac{1}{3}$ bólegin quraydı. Fermer xojalığında barlıǵı bolıp qansha hasıl jynap alınǵan?

3. Ańlatpanı jazıp, onıń mánisin tabıń:

- a) 468 hám 9 sanları tiyindisin 7 ese kóbeytiń:
- b) 219 hám 87 sanları qosındısın 2 ese azayıtiń:
- c) 859 óa 3740 hám 870 sanlarınıń ayırmasın qosıń.

4. Uzınlığı 12 cm bolǵan AB kesindi sıziń hám onda D, E, F noqatların sonday belgileń, nátiyjede payda bolǵan AD, DE, EF, FB kesindiler uzınlığı óz ara teń bolsın.

5. Kvadrattı 4 dana úshmúyeshke hám 1 dana kvadratqa ajıratıp qırqıp alını. Bul bóleklerden úsh dana kvadrat soǵıń.

6. Kesteni toltırıń:

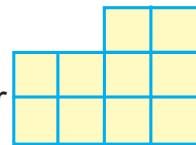

Bóliniwshi	1280		4400	7930		8722
Bóliwshi	20	80		65	48	
Tiyindi		8	22		164	14

7. Fermer xojalığında 14 jumısshi 102 kg nan qulpınay terip, 12 kg nan yashiklerge jaylastırıldı. Barlıq qulpınay neshe yashikke jaylasqan?

- 1.** $d : c$ hárıplı ańlatpanıń mánisin tabıń.
 $d = 3085$ $c = 5$
 $d = 4270$ $c = 7$
 $d = 8652$ $c = 6$
- 2.** Tárepi 4 cm 5 mm bolǵan kvadat sızıń. Qarama – qarsı mýyeshlerin tutastırıwshı kesindi ótkiziń. Qaysı túrdegi úshmúyeshlikler payda boldı? Kvadrattıń betin tabıń.
- 3.** Qawsırmalı ańlatpalardaǵı ámellerdi orınlanań.
 $(3378 - 2154) : 3 \cdot 2$ $4242 : (7 \cdot 3) + 1459$
 $9321 - 12 \cdot (1836 : 6)$ $2758 + (8921 - 8529) \cdot 3$
- 4.** Tuwrı tórtmúyesh formasındaǵı muz maydanınıń uzınlığı 30 m hám eni 60 m. Eger muz tayarlaw ushın hár 5 m^2 qa 7 shelek suw sarıplansa, bul maydan ushın barlıǵı bolıp neshe shelek suw kerek boladı?
- 5.** Berilgen formanı payda bolǵan formalar birdey bolatuǵın etip ajıratıń.
- 6.** $570 : x + 297 = 354$ $3072 + c \cdot 8 = 3304$.
- 7.** Tawıq fabrikası dúkanlarǵa 6000 dana mayek jetkip beriwi kerek. Hár birinde 350 dana bolǵan 10 yashik hám hár birinde 150 dana bolǵan 4 yashik mayek jiberildi. Dúkanlarǵa jáne qansha mayek jetkip beriliwi kerek?

Teńlemege alıp kelinetuǵın máseleler

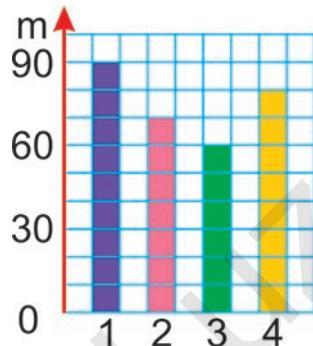
- 1.** Eki qaladan bir-birine qarap jolǵa shıqqan avtomobillerdiń birinshisi 324 km, ekinshisi onnan

126 km kóp jol júrdi. Eki qala arasındağı aralıq 1211 km bolsa, olar arasında neshe km jol qaldı? Máseleniń sheshimin teňleme dúziw járdeminde sheshiń.

2. $1971 + x : 7 = 2129$ $1224 - x : 6 = 859$
3. Atızdan terilgen a kg qıyardıń 235 kilogramı duzlandı. Qalǵan qıyar b kg nan yashiklerge salındı. Usı maǵlıwmatlar tiykarında háripli ańlatpalar dúziń.
4. Kalendardı talqılań. Qaysı kúnler ajıratıp kórsetilgen? Ekshenbiden tısqarı ajıratıp kórsetilgen bayramlardıń atın aytıń.
5. a) $x + 12 = x + x + x + x + x$ tenglemedegi x belgisi astında qaysı san jasırınǵan?
b) $x + 12 = x + x + x + x$ tenglemedegi x belgisi astında qaysı san jasırınǵan?
6. Teňlemelerdi sheshiń:
 $x : 3 = 192$ $x : 5 = 143$ $x : 8 = 111$
 $531 : x = 3$ $995 : x = 5$ $567 : x = 9$
7. Oqıwshılar sawǵalardı baylaw ushın 4 m 50 cm lenta satıp aldı. Eger hár bir sawǵa ushın 15 cm lenta jumsalsa, neshe sawǵa baylanǵan?
1. 1 saatta sportshi velosipedde 20 kilometr basıp ótse, 60 kilometr, 120 kilometr, 180 kilometr aralıqtı neshe saatta basıp ótiwi múmkin?

2. Diagrammada jańadan qurılıp atırǵan tórt imarattıń biyikligi kórsetilgen. Hár bir imarattıń biyikligin tabıń.

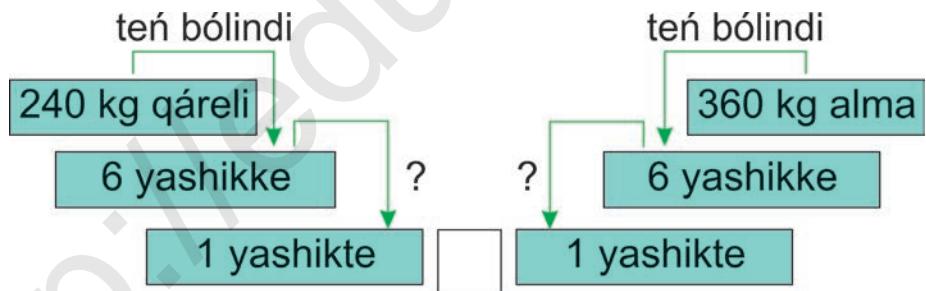

3. Qaldıqlı bóniwdi orınlıń hám nátiyjelerin tekseriń:
2819 : 27	7831 : 32	3869 : 41	6753 : 35
8341 : 12	3422 : 23	1849 : 24	4381 : 25

4. Salıstırıń:

$8 \text{ m } 36 \text{ cm} \square 837 \text{ cm}$	$9400 \text{ m} \square 9 \text{ km } 400 \text{ m}$
$6 \text{ q } 70 \text{ kg} \square 6500 \text{ kg}$	$7800 \text{ kg} \square 8 \text{ t } 700 \text{ kg}$.

5. Algoritmler tiykarında máseleler dúziń hám nátiyjelerin salıstırıń:

6. Súwret tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

7. Alisher Nawayı atındaǵı Ózbekstan Milliy kitapxanası

1890-jılı qırılgan bolsa, onıń 100 jılıǵı qashan belgilengen? 200 jılıǵı qashan belgilengen?

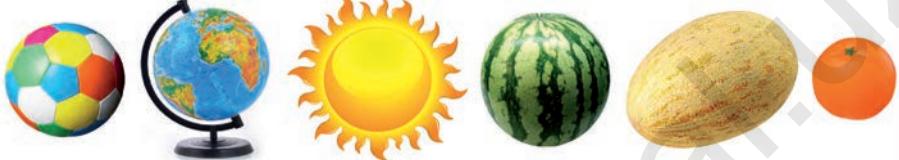

Eki qádemli hám eki ámelli máseleler

1. a) Sayaxatshılar qırqaqshılıq boylap 708 m, toǵay aralap 326 m bol júrdi. Sońınan, usı eki jolǵa teń aralıqtı adırlıqta basıp ótti. Sayaxatshılar barlıǵı bolıp qansha bol júrgen?
b) Sayaxatshılar qırqaq boylap 708 metr, toǵay aralap bolsa onnan 3 ese az aralıq basıp ótti. Sońınan, usı eki jolǵa teń aralıqtı adırlıq arqalı ótti. Sayaxatshılar adırlıqta qahsha bol júrgen?
1) a hám b máseleleriniń sheshimin tabıw ushın neshe márte ámeliı orınladıńız?
2) a hám b máseleleriniń sheshimin tabıw ushın qaysı ámellerden paydalandıńız?
2. $3870 : 43 \cdot 18 = 86 \cdot 74 + 680 : 40 \cdot 36$
 $266 \cdot 29 : 38 = 4200 - (8460 : 90 + 354)$.
3. Ańlatpalardı jazıń:
 - a) Kóylektiń bahası x som, shalbar bolsa onnan 4 ese qımbat. Shalbar hám kóylek birgelikte neshe som?
 - b) Qabaqtıń massası b kg, jambilshaniki bolsa onnan 2 kg jeńil. Olardıń birgeliktegi massasın tabıń.
 - v) Házirgi k litr, sisternaǵa bolsa onnan 9 ese az suw sıyadı. Házırkıń kólemi sisterna kóleminen qansha úlken?

Úlgi: $x + (x + 4)$

- 4.** Kesindilerdi belgilew ushın olardıń eki shetine *A*, *B*, *C*, *D* hárıplerden biri qoyıladı. Bul hárıplerden paydalanıp eki birdey hárıp qoyılmaǵan neshe kesindi soǵıwǵa boladı?
- 5.** Shar formasına iye bolǵan predmetlerdi tabıń.

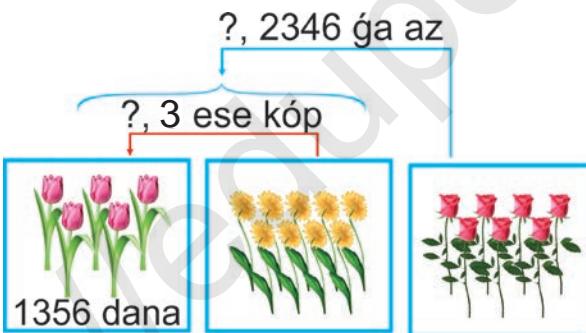

6. $5647 - 36 \cdot 14 \square 265 + 45 \cdot 35$
 $3206 + 30 \cdot 81 \square 9806 - 57 \cdot 28$

7.

Sızılma tiykarında úsh másele dúziń.

- 1.** Oramda 180 m maqpal bar. Birinshisi qarıydarǵa onıń jartısı, ekinshisine qalǵan maqbaldıń úşten bir bólegi satıldı. Ekinshi qarıydar neshe metr maqpal satıp alǵan?
- 2.** $216 \cdot 12 + 2856$ $105 \cdot 14 + 2485$
 $24 \cdot 23 - 332$ $128 \cdot 12 - 566$
- 3.** Súwretlew óneri sabaǵında mayqalem menen islew algoritmin dúziń. Bul algoritmde qaysı ámellerdi

orınlaw tártibin ózgertiwge boladı, qaysıların múnkin emes?

- a) Qaǵazǵa sızıń;
- b) Mayqálemdi boyawǵa batırıń;
- d) Arnawlı kiyim kiyiw;
- e) Boyawlardıń ıdısın ashıw;
- f) Qaǵazdı stolǵa jaylastırıw.

4. Tuwrı tórtmúyeshtiń eni 21 cm. Ol uzınlığıınıń $\frac{1}{3}$ bólimin quraydı.

Tuwrı tórtmúyeshtiń perimetrin tabıń.

5. Gúl egilgen maydan tuwrı tórtmúyesh formasında bolıp, a tárepi 250 m, b tárepi bolsa 150 m. Maydannıń perimetri 800 m. Eger maydannıń a tárepin 100 m ge qısqarttırip, b tárepin 100 m ge uzayttırsaq, usı maydannıń perimetri ózgere me?

6. $4128 + 43 \cdot 34$ $(864 + 96) : 30 + 3846$
 $5478 - 35 \cdot 78$ $(7712 - 832) : 40 - 87$

7. Tablica tiykarında másele dúziń hám sheshiń.

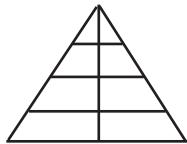
Bir klass bólmesiniń maydanı	Klass bólmceleriniń sanı	Ulıwma bólme-lerdiń maydanı
45 m^2	15	?
		?

3-KLASTA ÓTILGENLERDI TÁKIRARLAW HÁM ULÍWMALASTÍRÍW

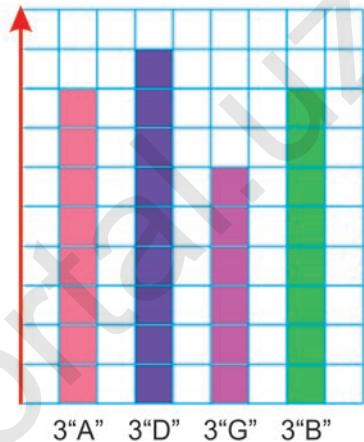
1. Qısqa jazıw boyınsha másele dúziń hám onı sheshiń: Barlığı – 3816 dana oqıw quralı.

Teń tarqatıldı – 4 mektepke.
1 mektepke – ? oqıw quralı.

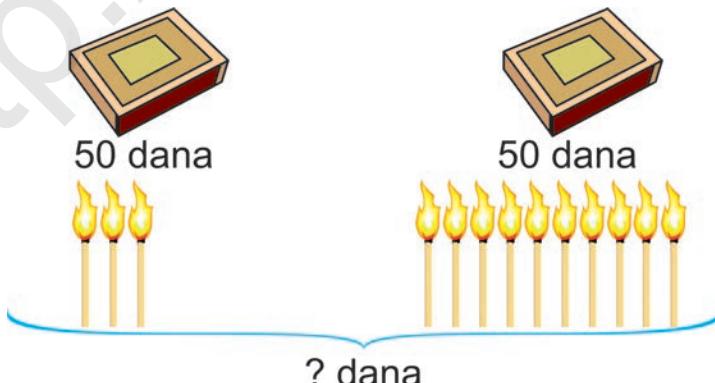

2. Formada neshe úshmúyesh hám neshe tórtmúyesh jasırınǵan?

3. Diagrammanı talqılań, tórt klasta túrli dógereklerge qatnasiwshi oqıwshılardıń sanın tabıń. Diagramma kósherindegi hár bir kletka 3 oqıwshıǵa teń.

4. Haywanat baǵında taw eshkisi ushın 36 m^2 , poni atı ushın onnan 4 ese kóp jay ajıratılǵan. Olar ushın barlıǵı bolıp neshe kvadrat metr jay ajıratılǵan?
5. Eki shırkı qutılardıń hár birinde 50 danadan shırkı shópleri bar. Birinshi qutıda 3 danasınıń, ekinshi qutıda 10 danasınıń ushı jandırılsa, barlıǵı bolıp eki qutıda neshe shóp qaladı?

6. Elektr esaplaǵısh ásbabınıń súwretleri tiykarında másele dúziń.

	01.02.2020	01.03.2020	Kórsetkishlerdiń parqı
Kórsetkish	1687	1835	?

7. Ámellerdi orınlarań hám nátiyjelerin tekseriń:

$$1246 : 2$$

$$1563 : 3$$

$$4248 : 4$$

$$6426 : 6$$

$$658 \cdot 2$$

$$873 \cdot 3$$

$$932 \cdot 4$$

$$868 \cdot 7$$

1. $\frac{1}{2} \text{ dm}^2$, $\frac{2}{5} \text{ m}^2$, $\frac{3}{5} \text{ m}^2$ ta neshe cm^2 bar?

Sheshiw: $1 \text{ dm}^2 = 100 \text{ cm}^2$. **Demek,** $\frac{1}{2} \text{ dm}^2 = 50 \text{ cm}^2$

Juwap: $\frac{1}{2} \text{ dm}^2 = 50 \text{ cm}^2$

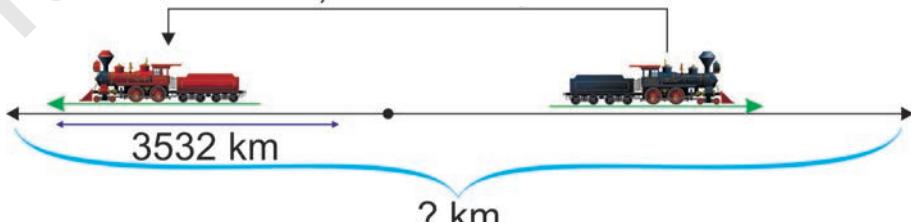
2. Algoritmler tiykarında máseleler dúziń hám sheshiń.

$$\begin{array}{r} 1437 + 1794 \\ \hline ? \end{array} \quad \begin{array}{r} ? \cdot 3 \\ \hline ? \end{array}$$

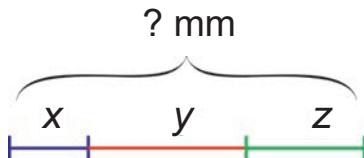
$$\begin{array}{r} 6428 : 4 \\ \hline ? \end{array} \quad \begin{array}{r} ? \cdot 3 \\ \hline ? \end{array}$$

3. Sızılma tiykarında másele dúziń hám sheshiń:

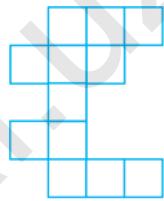
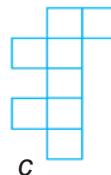
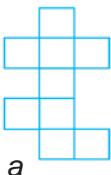
? , 274 km aslam

4. $x = 3 \text{ cm}$; $y = 5,6 \text{ cm}$; $z = 4,4 \text{ cm}$ bolǵanda barlıq kesindiniń uzınlığı mm de ańlatıp tabıń.

5. Qaptal táreptegi formanı qırqıp, tómendegı qaysı formalardı soǵıp bolmaydı?

6. $1265 + 3 \cdot 2229$
 $4627 - 2 \cdot 1248$

$$4 \cdot (2174 + 105)$$

$$8 \cdot (711 - 596)$$

7. a) Beti 18 cm^2 bolǵan eki túrlishe tuwrı tórtmúyesh sızıń.
b) Perimetri 18 cm bolǵan eki túrlishe tuwrı tórtmúyesh sızıń.

1. Bólimi 8 ge teń bolǵan:
a) 5 durıs bolshek; b) 5 nadurıs bolshek jazıń.

2. Teńlemederdi sheshiń hám kestelerdi tekseriń:

$$x + 5164 = 7333$$

$$4346 + x = 9545$$

$$3502 - x = 1246$$

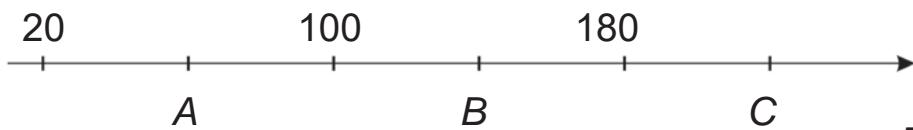
$$x - 248 = 7356$$

3. $783 : 3 \square 522 : 2$
 $768 : 4 \square 955 : 5$

$$489 : 3 \square 924 : 4 - 157$$

$$955 : 5 \square 846 : 6 + 143$$

4. Sanlardıń kósherinde A , B hám C noqtalarǵa sáykes keliwshi sanlardı tabıń:

5. Jas jaratiwshılar kórik tańlawı qatnasiwshılarıńı $\frac{5}{8}$ bólegin 15 jasqa shekemgi bolǵan balalar quraydı. Barlıq qatnasiwshılardıń sanı 336 bolsa, 15 jasqa shekemgi bolǵan balalar sanın tabıń.

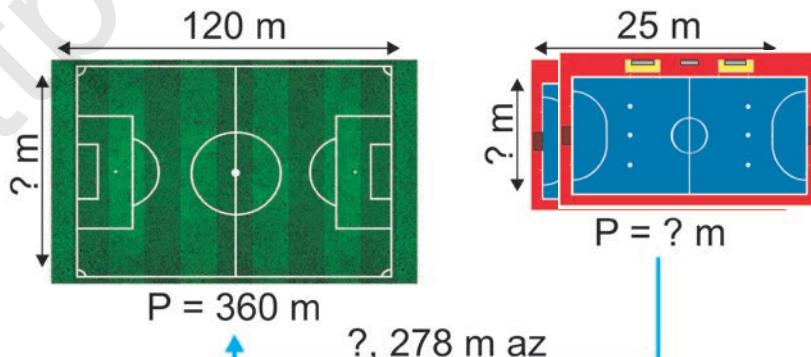
6. $2686 + 12 \cdot 114$ $13 \cdot 112 + 11 \cdot 133$
 $8237 - 14 \cdot 112$ $14 \cdot 211 - 15 \cdot 111$

7. Eki birdey júk mashinası cement tasıdı. Birinshi mashina 13 márte, ekinshi mashina bolsa 17 márte qatnadı. Bunda birinshi mashina 78 t cement tasıdı. Ekinshi mashina neshe tonna cement tasıǵan?

1. Juldızshalar orına qanday cifrlar qoyılsa teńsizlik durıs boladı?

$0,^*5 > 0,78$	$5,^*6 < 5,46$	$0,62 < 0,^*2$
$6,8^* > 6,86$	$7,76 < 7,^*6$	$0,3^* > 0,36$

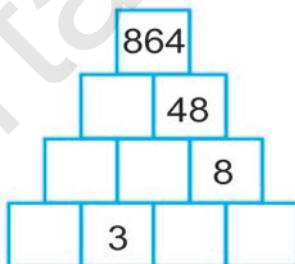
2. Súwret tiykarında másele dúziń:

- 3.** Uzınlığı eninen 3 ese úlken bolǵan tuwrı tórtmúyeshtiń eni 18 cm. Tórtmúyeshtiń perimetrin hám betin tabıń.
- 4.** $x \leq 7$ teńsizlikke sáykes keliwshi x tıń mánislerin tabıń hám sanlar kósherinde kórsetiń.
- 5.** Nadurıs bolsheklerdi aralas sanǵa aylandırıń.

$$\frac{7}{2}; \quad \frac{14}{3}; \quad \frac{19}{4}; \quad \frac{31}{5}; \quad \frac{42}{10}$$

- 6.** Sanlı piramida ústindegi san astındaǵı eki sannıń kóbeymesine teń. Bos shatı rashlardı tolrıriń.

- 7.** Kalendär járdeminde tuwilǵan kúnińiz háptelerdiń qaysı kúninde bolıwın anıqlań.
- 8.** Oqıw jılı aqırında 3-klass oqıwshıları paydalıngan 120 sabaqlıqtıń qanday awhalda ekenligi talqılanǵanda, olardıń 20 dan 1 bólegi «3» bahaǵa, 6 dan 1 bólegi «4» bahaǵa hám qalǵanları bolsa júdá jaqsı saqlanǵanlıǵı sebepli «5» bahaǵa bahalandı. Neshe sabaqlıq ayrıqsha bahaǵa bahalanǵan?

MAZMUNÍ

2-KLASTA ÓTILGENLERDI TÁKIRARLAW

Eki hám úsh tańbalı sanlardı tańbadan ótip qosıw hám alıw.....	3
Qawsırmalı ańlatpalar.....	6
Qosıwdıń toparlaw nızamı	7
Sannan qosındını yamasa ayırmanı alıw	9
0 hám 1 sanlarınıń qatnasiwında kóbeytiw hám bólıw.....	10
Kóbeytiwshilerdiń orın almastırıw nızamı.....	11
Sannıń bir neshe úlesin hám úlesi boyınsha sannıń ózin tabıw.....	13
Kóbeytiw hám bólıw.....	14
Kombinatorlıq hám logikalıq máseleler.....	15

KESTEDEN TÍSQARÍ KÓBEYTIW HÁM BÓLIW. GEOMETRIYALÍQ FIGURALAR

20 · 3, 30 · 4 kórinisindegi ańlatpalar.....	17
60: 3, 100 : 2 kórinisindegi ańlatpalar.....	18
90: 3 kórinisindegi ańlatpalar.....	20
Qosındını sanǵa, sandı qosındığa kóbeytiw.....	21
23 · 4, 4 · 23 kórinisindegi ańlatpalar.....	23
Qosındını sanǵa bólıw.....	24
42 : 3, 72 : 4 kórinisindegi ańlatpalar.....	25
Bólıw hám kóbeytiwdi tekseriw	26
Eki tańbalı sandı eki tańbalı sanǵa boliw	27
Úsh hám onnan kóp kóbeytiwshilerdi kóbeytiw.....	29
Qaldıqlı bólıw	30
Qaldıqlı bólıwdi tekseriw	31
Tuwri sızıqtı belgilew.....	32
Kesindi, nur.....	34
100 sanınıń qatnasiwında kóbeytiw hám bólıw.....	36
200 · 3, 800 : 4 kórinisindegi ańlatpalar.....	37
320 · 3 kórinisindegi ańlatpalar.....	38
490 : 7 kórinisindegi ańlatpalar.....	40
600 : 20, 900 : 300 kórinisindegi ańlatpalar.....	41
240 : 30 kórinisindegi ańlatpalar.....	42

Bekkemlew.....	43
1000 ishinde jazba kóbeytiw hám bóliew.....	45
Onlıqtan ótip kóbeytiw.....	46
Júzlikten ótip qosıw.....	48
Onlıqtan hám júzlikten ótip kóbeytiw.....	49
396 : 3 kórinisindegi ańlatpalar.....	50
346 : 2 kórinisindegi ańlatpalar.....	52
852 : 4 kórinisindegi ańlatpalar.....	53
216 : 3 kórinisindegi ańlatpalar.....	55
276 : 4 kórinisindegi ańlatpalar.....	56
742 : 7 kórinisindegi ańlatpalar.....	57
Sannin boliwshi ham eselerin anıqlaw.....	59
Eki xanalı sanǵa kóbeytiw.....	62
Úshmúyeshliktiń turleri.....	65
Ámellerdi orınlaw algoritmi.....	67
Qawsırmalı ańlatpalarda ámellerdi orınlaw algoritmi.....	68
Bekkemlew.....	69
Kesindini ten bóleklerge bóliew.....	70
Dóngelekti ten bóleklerge bóliew.....	71
Kópmúyeshliklerdi teń bóleklerge bóliew	72
Túrlı koriniste berilgen maseleler	74

10 000 ISHINDE CIFRLAW. ARIFMETIKALÍQ ÁMELLER. SHAMALAR

Tórt tańbalı sanlardı cifrlaw	76
Tórt tańbalı sandı tańba birlikleri qosındısı kórinisinde súwretlew.....	77
Tórt tańbalı sanlardı salıstırıw.....	79
Matematika tariyxınan: cifrlar qalay payda bolǵan?	80
10 000 ishinde qosıw ham alıw.....	82
Poziciyalıq hám poziciyalıq emes sanaq sistemaları.....	87
Rim cifrları.....	88

10 000 ISHINDE KÓBEYTIW HÁM BÓLIW

Awızsha kóbeytiw hám bóliew.....	90
10 000 ishinde jazba kóbeytiw.....	93
10 000 ishinde jazba bóliew.....	96
Bóliwdi tekseriw...	100
Kóbeytiwdi tekseriw.....	101

Uzınlıq ólshew birlikleri.....	102
Uzınlıq ólshew birlikleri arasındaǵı qatnas.....	103
Massa ólshew birlikleri.....	105
Massa ólshew birlikleri arasındaǵı qatnas.....	106

MATEMATIKALÍQ AÑLATPALAR. TEŃSIZLIKLER. GEOMETRIYALÍQ FIGURALAR

$a + b$ hám $a - b$ ańlatpanıń mánisin tabıń.....	108
$a \cdot b$ ańlatpanıń mánisin tabıń.....	109
$a : b$ ańlatpanıń mánisin tabıń.....	110
Quramalı máseleler	111
Durıs hám nadurıs pikirler.....	117
Teńsizlik. Úlken emes hám kishi emes belgileri.....	119
Parellel tuwrı sızıqlar.....	120
Perpendikulyar tuwrı sızıqlar.....	122
Kósherge salıstırǵanda simmetriyalıq figuralar.....	123

ÁPIWAYÍ BÓLSHEKLER. ÁPIWAYÍ ONLÍQ BÓLSHEKLER. SHAMALAR. GEOMETRIYALÍQ FIGURA

Bólshek tusinigi.....	126
Bólimi 2, 4, 8 bolǵan bólshekler.....	129
Bólimi 3, 6, 12 bolǵan bólshekler.....	132
Durıs hám nadurıs bólshekler.....	134
Aralas san túsinigi.....	136
Bólsheklerdi salıstırıw.....	141
Bólimi birdey bolǵan bólsheklerdi salıstırıw.....	143
Alımı birdey bolǵan bólsheklerdi salıstırıw.....	145
Bólsheklerdi yarım úles penen salıstırıw.....	148
Berilgen sannıń bólshegin hám bólshekten sandı tabıw.....	151
Ápiwayı bólsheklerdi qosıw hám alıw.....	152
Bólimi birdey bólekshelerdi qosıw.....	154
Bólimi birdey bólsheklerdi alıw.....	156
Maydan ólshew birlikleri.....	159
Betlerin salıstırıw.....	162
Waqıt ólshew birlikleri.....	163
Waqıt ólshew birlikleri arasındaǵı qatnas.....	165
Kalendar.....	166

Múyesh gradusı	167
Dóńgelek diagrammaları.....	171
Onlıq bólshek.....	172
Onlıq bólsheklerdi ápiwayı bólshekler kórinisinde ánlatıw.....	176
Onlıq bólsheklerdi salıstırıw hám táriplew.....	180
Formalardı burıw.....	184
Múyesh simmetriyası.....	185
Keńisliktegi figura – piramida.....	188
Keńisliktegi figura – konus.....	189
Maglıwmatlardı túrli kóriniste ańlatıw.....	191
Teńlemege alıp keletuǵın máseleler.....	192
Eki qádemli hám eki ámelli máseleler.....	195
3-klasta ótilgenlerdi tákirarlaw hám ulıwmalastırıw.....	197

B 94

Burhonov Sattor.

Matematika: 3-sinf uchun darslik / S.Burxonov, O'.Xudoyorov, Q.Norqulova, N.Ruzikulova, L.Goibova. – T.: «SHARQ», 2019.– 208 b.

ISBN 978-9943-26-912-5

UO'K: 51.(075)

KBK 22.1

O'quv nashri

BURXONOV SATTOR OSIMOVICH, XUDOYOROV O'KTAM
BOLTABOYEVICH, [NORQULOVA QARSHIGUL], Ruzikulova
Nigora Shuxratovna, Goibova Lolajon Yuldashevna

MATEMATIKA

Umumiyoq o'rta ta'lif mакtablarining
3-sinfi uchun darslik

(Qoraqalpoq tilida)

To'rtinchchi nashr

«SHARQ» nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent – 2019

Awdarmashi *Dilarom Tajetdinova*
Redaktor *Rafatdin Tajetdinov*
Korrektor *Gulayim Abdurakhimova*
Xudojnik *N.To'ychixonova*
Betlewshiler: *O.Fozilova, M.Atxamova*

Baspa licenziyası № 201, 28.08.2011

Basiwǵa ruxsat etildi 15.08.2019. Formatı 70x90 1/16. «Arial» garniturası. Kegli 14,5 shponli. Ofset baspa usilinda basildi. Shártli baspa tabaǵı 15,21. Baspaxana-esap tabaǵı 15,61. Adadi 12 246 nusxa. Buyirtpa № 439.

**«SHARQ» baspa-poligrafiya akciyonerlik kompaniyasi baspaxanası,
100000, Tashkent qalası, Buyuk Turan kóchesi, 41.**

Ijaraǵa berilgen sabaqlıq jaǵdayın kórsetiwshi keste

Nº	Oqıwshınıń familiyası, atı, ákesiniń atı	Oqıw jılı	Sabaqlıqtıń alıńǵan-daǵı jaǵdayı	Klass basshısınıń qолı	Sabaqlıqtıń tapsırılǵandaǵı jaǵdayı	Klass basshi-sınıń qолı
1						
2						
3						
4						
5						
6						

**Sabaqlıq ijaraǵa berilgende hám oqıw jılıńıń aqırında qaytarıp
alıńǵanda joqarıdaǵı keste klass basshısı tárepinen tómendegi
bahalaw ólshemlerine tiykarlanıp toltırıladı:**

Taza	Sabaqlıqtıń birinshi ret paydalaniwǵa berilgendegi jaǵdayı.
Jaqsı	Muqaba pútin, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminén ajıralmaǵan. Barlıq betleri bar, jırtılmaǵan, óshpegen, betlerinde jazıw hám sızıqlar joq.
Qanaatlan-dırıralı	Muqaba jelingen, biraz sızılıp, shetleri qayırılǵan, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminén alınıp qalıw jaǵdayı bar, paydalaniwsı tárepinen qanaatlanarlı qálpine keltirilgen. Alıńǵan betler qayta islengen, ayırm betleri sızılǵan.
Qanaatlan-dırsız	Muqabaǵa sızılǵan, jırtılǵan, tiykarǵı bóliminén ajıralǵan yamasa pútinley joq, qanaatlandırsız islengen. Betleri jırtılǵan, betleri tolıq emes, sızıp, boyap taslańǵan, sabaqlıqtı tiklep bolmaydı.

Matematika: 3-sinf uchun darslik / S.Burxonov, O'.Xudoyorov, Q.Norqulova, N.Ruzikulova, L.Goibova. – T.: «SHARQ», 2019.– 208 b.

ISBN 978-9943-26-912-5

UO'K: 51.(075)

KBK 22.1

O'quv nashri

BURXONOV SATTOR OSIMOVICH, XUDOYOROV O'KTAM
BOLTABOYEVICH, NORQULOVA QARSHIGUL, RUIZIKULOVA
NIGORA SHUXRATOVNA, GOIBOVA LOLAJON YULDASHEVNA

MATEMATIKA

Umumiy o'rta ta'lif maktabalarining
3-sinfi uchun darslik

(Qoraqalpoq tilida)

To'rtinchchi nashr

«SHARQ» nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyyati
Toshkent – 2019

Awdarmashi *Dilarom Tajetdinova*

Redaktor *Rafatdin Tajetdinov*

Korrektor *Gulayim Abdukarimova*

Xudojnik *N.To'ychixonova*

Betlewshiler: *O.Fozilova, M.Atxamova*

Baspa licenziyası № 201, 28.08.2011

Basiwga ruxsat etildi 15.08.2019. Formatı 70x90 1/16. «Areal» garniturası. Kegli 14,5 shponli. Ofset baspa usilinda basildi. Shartli baspa tabagi 15,21. Baspaxana-esap tabagi 15,61. Adadi 1498 nusxa. Buyirtpa № 439-A.

**«SHARQ» baspa-poligrafiya akciyonerlik kompaniyasi baspaxanası,
100000, Tashkent qalası, Buyuk Turan kóchesi, 41.**